

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

На правах рукопису
УДК 338.24:343.37](477)

Пискун Леся Миколаївна

**ДЕТІНІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ**

Спеціальність 076 – Підприємництво та торгівля

Галузь знань: 07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Л.М. Пискун

Науковий керівник: Рудаченко Ольга Олександрівна, д-р екон. наук, доцент

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Пискун Л.М. Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля. – Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 2023.

В умовах трансформаційних змін, що, наразі, відбуваються в Україні, а також поступової інтеграції держави в сучасний європейський економічний простір набувають актуальності проблеми адаптації чинного законодавства та існуючої системи управління до міжнародних стандартів. Також, російська агресія проти України створила глобальну загрозу існування міжнародного порядку, породжуючи появу та масштабованість тіньової економіки та корупції. Серед ключових стратегічних напрямів державної та регіональної політики в умовах глобалізації є, насамперед, протидія процесам тінізації. Посилена увага до цих процесів пояснюється, перш за все, наслідками існування тіньової економіки, які негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни, її конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість, на рівень життя населення, загалом, та гальмують процес входження країни до ЄС.

Динамічне зростання процесів тінізації безпосередньо призводить до протиріч між суб'єктами підприємництва та урядом. У зв'язку з цим, зростає роль державного та регіонального регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, що направлена на стимулювання процесів нагромадження, ефективного використання інвестиційних ресурсів та забезпечення транспарентності цих процесів. У цьому контексті, актуалізується необхідність дослідження проблем удосконалення та пошуку нових дієвих підходів, направлених на забезпечення процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, з метою активізації та підвищення інвестиційної привабливості країни, загалом.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти тіньової економіки та корупції знайшли відображення у працях українських та зарубіжних учених.

Зокрема, у П'ясецької -Устич С., Турчинова О. Мушинської Н., Димченко О., Смачило В., Рудаченко О., Кривицької О., Тютюнник І., Мазур І., Попович В., Фрадинський О., Роуз-Акерман С., Танзі В., Гутман П. М., Беккер Г., Даллаго Б., Гутманн П., Беккер Г., Шнайдер Ф. та інших. Разом з тим, низка питань, пов'язаних саме з процесами детінізації залишаються не вирішеними. Нагальна необхідність вирішення цих питань, їх теоретичного та практичного значення зумовлюють актуальність теми дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи тінізації суб'єктів підприємництва України» розглянуто основи теоретичних та методичних підходів до аналізу явищ тіньової економіки, корупції та тінізації, звертаючи увагу на те, що тіньова економіка розвивається в часі та просторі в контексті конкретних дій суб'єктів підприємництва. Проаналізовано причини девіантної поведінки, яка сприяє поширенню тінізації економіки та корупції.

Досліджено рівень тінізації економіки з точки зору відповідності індикаторам економічної безпеки країни. Доведено, що українські та зарубіжні вчені не мають загального розуміння природи та сутності соціально небезпечних явищ, таких як «тінізація» та «тіньова економіка». Здійснено систематизацію основних концепцій, які пояснюють природу тіньової економіки, включаючи неокласичну теорію, інституціональну теорію, нову інституціональну теорію, ліберальну теорію та теорію економічних систем. Обґрунтовано, що детінізація означає комплекс заходів з виявлення і припинення процесів тінізації.

Доведено, що рівень тіньової економіки в Україні перебуває в критичному діапазоні порогових значень макроекономічної стабільності, що свідчить про наявність як неформальної, так і прихованої нелегальної (кримінальної) складової в економіці країни. Проаналізовано міжнародний досвід протидії процесам тінізації з імплементацією в Україні.

Розроблено методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, який базується на основі економіко-математичних методів та моделей, що дає можливість передбачити та запобігти поширенню процесів тінізації, діагностувати можливий розвиток неформального сектору економіки, а також розробити та

запровадити відповідні антикризові управлінські рішення, в вигляді дорожньої карти.

У другому розділі «Аналіз стану та особливості діяльності суб'єктів підприємництва в Україні» проаналізовано діяльність суб'єктів підприємництва за розмірами, виявлено їх динаміку зміни протягом 2016-2021 років.

Підтверджено, що Україна належить до інвестиційно привабливих країн світу. Крім того, в умовах воєнного конфлікту та в майбутній період післявоєнного відновлення критично важливим залишається підтримка суб'єктів підприємництва на всіх рівнях управління.

Розроблено алгоритм регресійно-кореляційного аналізу впливу показників діяльності суб'єктів підприємництва на валовий внутрішній продукт країни, де виявлено, що найбільший вплив має кількість суб'єктів підприємництва. Також встановлено, що одним із ключових драйверів розвитку діяльності суб'єктів підприємництва, а також країни, загалом, є прямі інвестиції. Доведено, що в Україні є велика потреба в інвестиціях і, відповідно, необхідність збільшення їх обсягів, включаючи залучення іноземних, для досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни.

Доведено, що на капітальні інвестиції найбільший вплив має кількість суб'єктів підприємництва, особливо в умовах воєнного періоду, що вимагає значної підтримки як з боку міжнародних партнерів, так і з боку внутрішньої державної, регіональної та місцевої влади. Також, виявлено, що основними проблемами, пов'язаними із залученням іноземних інвестицій, є недостатня макроекономічна та політико-правова стабільність в Україні, високий ризик, незадовільні та невизначені умови ведення підприємницької діяльності та значні процеси тінізації.

У третьому розділі «Удосконалення процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні» доведено, що детінізація представляє собою складний та багатоаспектний процес, який вимагає використання системного підходу для його дослідження. Ця складність обумовлена наявністю та постійною взаємодією різних суб'єктів підприємницької діяльності, представників державних інституцій, організацій,

які належать до ринкової інфраструктури. На основі врахування положень системного підходу розроблено організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), метою застосування якого є зменшення тіньового сектору економіки. Такий механізм включає економічну та організаційну складову. Сформовано поняття організаційно-економічного механізму детінізації підприємницької діяльності в контексті та ієрархії суміжних понять, наведено перелік суб'єктів ОЕМДДСП та їх функції. Наведено особливості та переваги застосування сформованого організаційно-економічного механізму.

Доведено, що інвестиційна діяльність, в тому числі капітальні інвестиції, є важливою основою для забезпечення соціально-економічного розвитку країни на різних рівнях управління. Сформовано концептуальну схему прогнозування інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка включає в себе 7 основних етапів: збір показників, що характеризують інвестиційну діяльність; формування матриці вхідних даних; аналіз динаміки фактичних показників та вибір рівняння тренду; розрахунок прогнозних значень абсолютних показників; визначення прогнозних відносних показників (за необхідності); стандартизація (за необхідності) прогнозних значень; розрахунок прогнозних значень та їх інтерпретація. Результати прогнозування показали зростання обсягів інвестицій в майбутньому 2024 році, що є позитивним та вказує на подальшу необхідність впровадження та розробки заходів щодо підвищення інвестиційної діяльності.

Сформовано дорожню карту детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка включає в себе покроковий план досягнення стратегічної цілі шляхом реалізації довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів. Реалізація цих заходів дає можливість виявити і припинити тіньову діяльність в Україні. Запропонована карта враховує міжнародний досвід боротьби з процесами тінізації та корупції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

удосконалено:

– методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, який, на відміну від

інших, передбачає виявлення, систематизацію і врахування комплексу факторів тінізації такої діяльності (що досягається шляхом застосування кореляційно-регресійного аналізу та прогнозування обсягів інвестицій), реалізація якого дозволяє розробити превентивні заходи щодо зменшення частки тіньового сектору економіки;

– організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), який застосовується з метою зниження тіньового сектору економіки і являє собою поєднання організаційної складової (яка застосовується для координації дій основних суб'єктів детінізації підприємницької діяльності та аналізу ринкового середовища), що досягається через створення координаційного аналітичного центру з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (КАЦДДСП) та економічної складової (застосування якої ініціюється КАЦДДСП та передбачає: визначення середнього рівня податкового навантаження, обґрунтування доцільності визначення заходів з детінізації на основі розрахунку показника еластичності податкових надходжень, а також розрахунок ефективності заходів з детінізації), що забезпечує комплексний підхід до зниження рівня тінізації діяльності суб'єктів підприємництва;

набули подальшого розвитку:

– система ключових понять дослідження: «тіньова економіка», «тінізація», «корупція» та «детінізація», що сформована з урахуванням їх економічного змісту та логічного зв'язку між означеними термінами (особливу увагу приділено аналізу підходів до визначення тіньової економіки, для чого застосовано морфологічний аналіз), що дозволило значно доповнити наявне уявлення про характер прояву та перебіг тінізаційних процесів і визначити основні фактори, що їх обумовлюють;

– процеси економіко-математичного моделювання впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни, у вигляді ВВП, які на відміну від уже існуючих, базуються на методах регресійно-кореляційного аналізу, що дало можливість виокремити кількість суб'єктів підприємництва як основний фактор впливу;

– прогнозування показників інвестиційної діяльності, в тому числі капітальних інвестицій, які на відміну від інших, сформовані на основі трендових моделей, які з урахуванням підбраного відповідного тренду, дозволили зробити прогноз на майбутній період та заздалегідь передбачити необхідні обсяги інвестицій для подальшої діяльності суб'єктів підприємництва;

– дорожня карта детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка базується на основі комплаєнс-методу та виступає як інструмент для досягнення стратегічної цілі шляхом реалізації довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів, які мають часові орієнтири та направлені на виявлення і припинення тіньової діяльності.

Дисертаційну роботу виконано на кафедрі Підприємництва та бізнес-адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова відповідно до завдань держбюджетних науково-дослідних робіт МОН України: «Підприємництво та бізнес: організаційні, управлінські та економічні складові» (номер держреєстрації 0116U005497): Етап 3. «Діджиталізація системи управління бізнес-процесами як фактор економічного зростання» (2022 р.), де автором проаналізовано фактори тінізації суб'єктів підприємництва.

Результати дисертаційної роботи використовуються у діяльності суб'єктів підприємництва, у Північно-східному науковому центрі НАН і МОН України, в громадських організаціях та в навчальному процесі Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Ключові слова: суб'єкти підприємництва, підприємства, інвестиційна діяльність, капітальні інвестиції, детінізація, підприємницька діяльність, тінізація, корупція, сталий розвиток.

ABSTRACT

Pyskun L.M. Unshadowing of investment activities of Ukrainian entrepreneurship entities. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for obtaining a Doctor of Philosophy in specialty 076 – Entrepreneurship, trade. - O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv , Kharkiv, 2023.

In the conditions of transformational changes that are currently taking place in Ukraine, as well as the gradual integration of the state into the modern European economic space, the problem of adapting the current legislation and the existing management system to international standards is gaining relevance. Also, Russian aggression against Ukraine created a global threat to the existence of the international order, giving rise to the appearance and scale of the shadow economy and corruption. Among the key strategic directions of state and regional policy in the conditions of globalization is, first of all, countering shadowing processes. Increased attention to these processes is explained, first of all, by the consequences of the existence of the shadow economy, which negatively affect the socio-economic development of the country, its competitiveness, investment attractiveness, the standard of living of the population, in general, and inhibit the process of the country's entry into the EU.

The dynamic growth of shadowing processes directly leads to contradictions between entrepreneurship entities and the government. In this regard, the role of state and regional regulation of the investment activity of entrepreneurship entities is growing, aimed at stimulating the processes of accumulation, effective use of investment resources and ensuring the transparency of these processes. In this context, the need to study the problems of improvement and search for new effective approaches aimed at ensuring the processes of detinization of the investment activity of entrepreneurship entities, in order to activate and increase the investment attractiveness of the country, in general, is actualized.

Theoretical, methodological and practical aspects of the shadow economy and corruption are reflected in the works of Ukrainian and foreign scientists. In particular, Pyasetska - S. Ustych, O. Turchynova, N. Muschynska, O. Dymchenko, V.

Smachilo, O. Rudachenko, O. Kryvytska, I. Tyutyunnyk, I. Mazur, V. Popovych, O. Fradynskyi, Rose-Ackerman, S., Tanzi, W., Gutman, P.M., Becker, G., Dallago, B., Gutmann, P., Becker, G., Schneider, F., et al. At the same time, a number of issues related to the processes of detinization remain unresolved. The urgent need to solve these issues, their theoretical and practical significance determine the relevance of the research topic.

The first chapter "Theoretical and methodological foundations of shadowing of entrepreneurship entities of Ukraine" examines the foundations of theoretical and methodological approaches to the analysis of the phenomena of the shadow economy, corruption and shadowing, paying attention to the fact that the shadow economy develops in time and space in the context of specific actions of subjects objects of entrepreneurship. The causes of deviant behavior that contribute to the spread of shadow economy and corruption are analyzed.

The level of shadowing of the economy from the point of view of compliance with indicators of the country's economic security has been studied. It has been proven that Ukrainian and foreign scientists do not have a general understanding of the nature and essence of socially dangerous phenomena such as "tinization" and "shadow economy". The main concepts that explain the nature of the shadow economy, including neoclassical theory, institutional theory, new institutional theory, liberal theory and the theory of economic systems, are systematized. It is substantiated that detinization means a set of measures to identify and stop the processes of detinization.

It is proven that the level of the shadow economy in Ukraine is in the critical range of threshold values of macroeconomic stability, which indicates the presence of both an informal and a hidden illegal (criminal) component in the country's economy. The international experience of countering shadowing processes with implementation in Ukraine is analyzed.

A methodical approach to the study of problems and analysis of the processes of detinization of the investment activity of entrepreneurship entities has been developed, which is based on economic and mathematical methods and models, which makes it possible to predict and prevent the spread of the processes of detinization, to diagnose the possible development of the informal sector of the economy, as well as to

develop and implement appropriate anti-crisis management solutions, in the form of a road map.

In the second section, "Analysis of the state and peculiarities of the activity of entrepreneurship entities in Ukraine", the activity of entrepreneurship entities by size was analyzed, and their dynamics of change during 2016-2021 were revealed.

It has been confirmed that Ukraine belongs to the investment-attractive countries of the world. In addition, in the conditions of the military conflict and in the future period of post-war recovery, the support of entrepreneurship entities at all levels of management remains critical.

An algorithm for regression-correlation analysis of the influence of indicators of entrepreneurship entities on the country's gross domestic product was developed, where it was found that the number of entrepreneurship entities has the greatest influence. It was also established that one of the key drivers of the development of entrepreneurship entities, as well as the country in general, is direct investment. It has been proven that there is a great need for investments in Ukraine and, accordingly, the need to increase their volume, including the involvement of foreign ones, in order to achieve sustainable socio-economic development of the country.

It has been proven that the number of entrepreneurship entities has the greatest influence on capital investments, especially in wartime conditions, which requires significant support from both international partners and domestic state, regional and local authorities. Also, it was found that the main problems associated with the attraction of foreign investments are insufficient macroeconomic and political and legal stability in Ukraine, high risk, unsatisfactory and uncertain conditions for conducting entrepreneurship activities, and significant shadowing processes.

In the third chapter "Improving the processes of detinization of investment activities of entrepreneurship entities in Ukraine" it is proved that detinization is a complex and multifaceted process that requires the use of a systematic approach to its research. This complexity is caused by the presence and constant interaction of various entrepreneurship entities, representatives of state institutions, and organizations that belong to the market infrastructure.

On the basis of taking into account the provisions of the system approach, an organizational and economic mechanism of detinization of the activities of entrepreneurship entities (OEMDDSP) has been developed, the purpose of which is to reduce the shadow sector of the economy. Such a mechanism includes an economic and organizational component. The concept of the organizational and economic mechanism of the detinization of entrepreneurial activity is formed in the context and hierarchy of related concepts, the list of subjects of OEMDDSP and their functions is given. Features and advantages of using the formed organizational and economic mechanism are given.

It is proved that investment activity, including capital investment, is an important basis for ensuring the socio-economic development of the country at various levels of government. A conceptual scheme for forecasting the investment activity of business entities has been formed, which includes 7 main stages: collection of indicators characterizing investment activity; formation of a matrix of input data; analysis of the dynamics of actual indicators and selection of a trend equation; calculation of forecast values of absolute indicators; determination of forecast relative indicators (if necessary); standardization (if necessary) of forecast values; calculation of forecast values and their interpretation. The forecasting results showed an increase in investment volumes in the future year 2024, which is positive and indicates a further need to implement and develop measures to increase investment activity.

A roadmap for de-shadowing the investment activities of entrepreneurship entities has been developed, which includes a step-by-step plan for achieving the strategic goal through the implementation of long-term, medium-term and short-term measures. The implementation of these measures makes it possible to identify and stop shadow activities in Ukraine. The proposed map takes into account international experience in combating shadowing and corruption.

The scientific novelty of the obtained results is as follows:

improved:

- a methodological approach to the study of problems and analysis of the processes of de-shadowing the investment activities of entrepreneurship

entities, which, unlike others, involves the identification, systematization and consideration of a set of factors of shadowing such activities (which is achieved through the use of correlation and regression analysis and forecasting of investment volumes), the implementation of which allows to develop preventive measures to reduce the share of the shadow sector of the economy;

- organizational and economic mechanism for the unshadowing of entrepreneurship entities (OEMDB), which is used to reduce the shadow sector of the economy and is a combination of the organizational component (used to coordinate the actions of the main actors in the unshadowing of entrepreneurship activities and analyze the market environment), which is achieved through the creation of a coordinating analytical center for the unshadowing of entrepreneurship entities (CACBDE) and the economic component (initiated by the CACBDE and providing for determining the average level of tax burden, justifying the feasibility of determining unshadowing measures based on the calculation of the tax revenue elasticity, and calculating the effectiveness of unshadowing measures), which provides a comprehensive approach to reducing the level of shadowing of business entities;

were further developed:

- system of key concepts of the study: "shadow economy", "shadowing", "corruption" and "de-shadowing", which is formed taking into account their economic content and the logical relationship between these terms (special attention is paid to the analysis of approaches to the definition of the shadow economy, for which morphological analysis is applied), which allowed to significantly supplement the existing understanding of the nature of the manifestation and course of shadowing processes and to identify the main factors that determine them;

- the processes of economic and mathematical modeling of the impact of entrepreneurship entities' activities on the country's performance indicators in the form of GDP, which, unlike the existing ones, are based on the methods of regression and correlation analysis, which made it possible to single out the number of entrepreneurship entities as the main factor of influence;

- forecasting of investment activity indicators, including capital investments, which, unlike others, are formed on the basis of trend models, which, taking into

account the selected relevant trend, allowed to make a forecast for the future period and to predict in advance the necessary amount of investment for further activities of business entities;

- a roadmap for unshadowing the investment activities of entrepreneurship entities, which is based on the compliance method and acts as a tool for achieving a strategic goal through the implementation of long-term, medium-term and short-term measures that have time frames and are aimed at identifying and stopping shadow activities.

The dissertation was written at the Department of Entrepreneurship and Business Administration of the O.N. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy in accordance with the tasks of state budget research works of the Ministry of Education and Science of Ukraine: "Entrepreneurship and business: organizational, managerial and economic components" (state registration number 0116U005497): Stage 3. "Digitalization of the Business Process Management System as a Factor of Economic Growth" (2022), where the author analyzed the factors of shadowing of business entities.

The results of the dissertation are used in the activities of business entities, in the North-Eastern Scientific Center of the National Academy of Sciences and the Ministry of Education and Science of Ukraine, in public organizations and in the educational process of the O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy.

Keywords: entrepreneurship entities, enterprises, investment activity, capital investment, deshadowing, entrepreneurship activity, shadowing, corruption, sustainable development.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці у виданнях іноземних держав або виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Rudachenko O., Svitlychna V., Perminova S., Krasnokutskyi Ye., Pyskun L. Forecasting investment activities of rail transport enterprises using trend models. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 3(50), 2023. 202–212. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4064> (база Scopus).

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Пискун Л.М. Теоретико-методологічні основи дослідження тіньової економіки та корупції. Науково-практичний журнал. Економіка та держава, № 4. 2021. С. 143-149. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.143

3. Баліцька В.В., Пискун Л.М. Діагностика капіталізації економічних агентів України на базі активів і власного капіталу. Науково-практичний журнал. Інвестиції: практика та досвід, № 24. 2020. С. 26-33. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.24.26

4. Пискун Л. Дослідження суб'єктів підприємництва, як передумова їх детінізації. Комунальне господарство міст, 2 (176), 2023. С.59–66. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-2-176-59-66>

5. Рудаченко О. О., Пискун Л.М. Дослідження впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2023. - №7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-7-9061>

6. Rudachenko O., Konenko V., Pyskun L. Application of the innovative technologies in the activities of entrepreneurship entities in a transparent economy // International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". - 2023. - №9. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-9-9149>

Праці апробаційного характеру

7. Пискун Л.М. Тіньові ризики формування статутного капіталу суб'єктів господарювання в Україні // Наукові розробки, передові технології, інновації [матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції]. Nemogross.r.o., Prague, 2020. 414 с. С.172-174

8. Баліцька В.В., Пискун Л. Вплив тіньової економіки на створення робочих місць та зайнятість населення в Україні// Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації: збірн. матер. доповідей та тез III-ої Всеукраїнської інтернет-конференції, Київ, 15 квітня 2020 року / за заг. наук. ред. Р.В. Войтович, П.В. Ворони. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2020. 464 с. С. 107-110

9. Пискун Л.М. Економіка України в умовах пандемії COVID-19 // Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 17-18 серпня 2020 р. Дніпро, 2020. 562 с. С. 365-367.

10. Пискун Л.М. Неформальна зайнятість населення в Україні // Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.- практ. конф. ; 11-12 лист. 2020 р. К. : КНЕУ, 2020. 344 с. С. 143-146

11. Пискун Л.М. Посилення відповідальності засновників (учасників) товариств за невиконання своїх зобов'язань перед державою та споживачами // Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (29 жовтня 2020 р., м. Київ) / упоряд. : Л.Г. Новаш, М.В. Пахомова. К. : ІПК ДСЗУ, 2020. 393 с. С. 111-144 .

12. Джаман М.О., Пискун Л.М. Стан розвитку суб'єктів підприємництва України в умовах коронавірусної пандемії // Науково-практична інтернет-конференція «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації», 20 квітня 2021 року. 236 с. 30-36

13. Джаман М.О., Пискун Л.М. Трансформація ринку праці України в умовах глобалізації// Науково-практичної конференції «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (24 червня 2021 р., м. Київ) 110 с.С.27-39.

14. Pyskun L. The process of capital formation of business entities // II International Scientific and Practical Conference « World science priorities», February 02 – 03, 2023, Vienna. Austria Pp.26-27, URL: <https://conference-w.com/wp-content/uploads/2023/02/AUS.V-0203022023.pdf>

15. Pyskun L. Tinization in entrepreneurship and ways to overcome them // II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research», January 26 – 27, 2023, Toronto. Canada. Pp.30-31 URL: <https://conference-w.com/wp-content/uploads/2023/01/Can.T-2627012023.pdf>

16. Пискун Л.М. Детенізація діяльності суб'єктів підприємництва України в умовах війни. Підприємництво та бізнес-адміністрування в умовах діджиталізації: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 01 – 28 лютого 2023 р. / [редкол. : П. Т. Бубенко, О. Ю. Палант, С. Ю. Юр'єва] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова [та ін.]. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С.315.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВНИ ТІНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ.....	25
1.1 Визначення сутності понять «тінізації» та «тіньової економіки»...	25
1.2 Передумови виникнення та фактори впливу тінізації на економічні відносини.....	55
1.3 Міжнародний досвід протидії тінізації та його імплементація в Україні.....	62
1.4 Сучасні підходи до управління процесами детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва.....	78
Висновки до розділу 1.....	88
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	90
2.1 Оцінка та аналіз суб'єктів підприємництва України на різних рівнях управління.....	90
2.2 Моделювання показників впливу діяльності суб'єктів підприємництва на ефективність країни.....	116
2.3 Оцінка обсягів інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни.....	130
Висновки до розділу 2.....	147
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕТИНІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	149
3.1 Пропозиції щодо розробки організаційно-економічного механізму детінізації діяльності суб'єктів підприємництва.....	149
3.2 Прогнозування інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва	162
3.3 Розробка дорожньої карти детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні.....	173
Висновки до розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах трансформаційних змін, що, наразі, відбуваються в Україні, а також поступової інтеграції держави в сучасний європейський економічний простір набувають актуальності проблеми адаптації чинного законодавства та існуючої системи управління до міжнародних стандартів. Також, російська агресія проти України створила глобальну загрозу існування міжнародного порядку, породжуючи появу та масштабованість тіньової економіки та корупції. Серед ключових стратегічних напрямів державної та регіональної політики в умовах глобалізації є, насамперед, протидія процесам тінізації. Посилена увага до цих процесів пояснюється, перш за все, наслідками існування тіньової економіки, які негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни, її конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість, на рівень життя населення, загалом, та гальмують процес входження країни до ЄС.

Динамічне зростання процесів тінізації безпосередньо призводить до протиріч між суб'єктами підприємництва та урядом. У зв'язку з цим, зростає роль державного та регіонального регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, що направлена на стимулювання процесів нагромадження, ефективного використання інвестиційних ресурсів та забезпечення транспарентності цих процесів. У цьому контексті, актуалізується необхідність дослідження проблем удосконалення та пошуку нових дієвих підходів, направлених на забезпечення процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, з метою активізації та підвищення інвестиційної привабливості країни, загалом.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти тіньової економіки та корупції знайшли відображення у працях українських та зарубіжних учених. Зокрема, у П'ясецької-Устич С., Турчинова О. Мушинської Н., Димченко О., Смачило В., Рудаченко О., Кривицької О., Тютюнник І., Мазур І., Попович В., Фрадинський О., Роуз-Акерман С., Танзі В., Гутман П. М., Беккер Г., Даллаго Б., Гутманн П., Беккер Г., Шнайдер Ф. та інших. Разом з тим, низка питань,

пов'язаних саме з процесами детінізації залишаються не вирішеними. Нагальна необхідність вирішення цих питань, їх теоретичного та практичного значення зумовлюють актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі Підприємництва та бізнес-адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова відповідно до завдань держбюджетних науково-дослідних робіт МОН України: «Підприємництво та бізнес: організаційні, управлінські та економічні складові» (номер держреєстрації 0116U005497): Етап 3. «Діджиталізація системи управління бізнес-процесами як фактор економічного зростання» (2022 р.), де автором проаналізовано фактори тінізації суб'єктів підприємництва.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо управління процесами детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва. З цією метою були сформульовані наступні завдання:

- дослідити сутність та виявити особливості процесів тінізації в економіці;
- з'ясувати фактори впливу та передумови виникнення тінізації в економічних відносинах;
- розробити методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва;
- проаналізувати діяльність суб'єктів підприємництва та змоделювати їх вплив на показники ефективності країни;
- сформулювати організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП);
- визначити прогностичні значення обсягів інвестиційної діяльності;
- розробити дорожню карту детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Об'єкт дослідження – процеси детінізації економічних відносин в країні, які впливають на інвестиційну діяльність суб'єктів підприємництва.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо управління процесами детінізації суб'єктів підприємництва.

Теоретична база та методична основа дисертаційної роботи забезпечується використанням загальнонаукових методів, таких як порівняння, узагальнення та системний аналіз, а також використання методики нормативно-правового та інформаційно-аналітичного забезпечення процесів детінізації інвестиційної діяльності та рівня взаємодії між ними.

Також специфіка поставлених у дисертації завдань і досліджуваного об'єкта зумовили застосування низки методів: *методи комплексного і монографічного аналізу* – для визначення понять «тіньова економіка», «корупція» та «тінізація»; *економіко-статистичний метод* – для визначення сутності та особливостей процесів тінізації в економіці; *метод наукового узагальнення* – для визначення факторів впливу та передумов виникнення тінізації в економічних відносинах; *кореляційно-регресійний аналіз* – для визначення впливу діяльності суб'єктів підприємництва на ВВП та капітальні інвестиції; *оновлені алгоритми прогнозування* – для визначення прогнозних обсягів інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва; *комплаєнс-метод* – при формуванні середньострокових заходів дорожньої карти; *модель Legal Due Diligence* – при формуванні короткострокових заходів дорожньої карти.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

удосконалено:

– методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, який, на відміну від інших, передбачає виявлення, систематизацію і врахування комплексу факторів тінізації такої діяльності (що досягається шляхом застосування кореляційно-регресійного аналізу та прогнозування обсягів інвестицій), реалізація якого дозволяє розробити превентивні заходи щодо зменшення частки тіньового сектору економіки;

– організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), який застосовується з метою зниження тіньового

сектору економіки і являє собою поєднання організаційної складової (яка застосовується для координації дій основних суб'єктів детінізації підприємницької діяльності та аналізу ринкового середовища), що досягається через створення координаційного аналітичного центру з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (КАЦДДСП) та економічної складової (застосування якої ініціюється КАЦДДСП та передбачає: визначення середнього рівня податкового навантаження, обґрунтування доцільності визначення заходів з детінізації на основі розрахунку показника еластичності податкових надходжень, а також розрахунок ефективності заходів з детінізації), що забезпечує комплексний підхід до зниження рівня тінізації діяльності суб'єктів підприємництва;

набули подальшого розвитку:

– система ключових понять дослідження: «тіньова економіка», «тінізація», «корупція» та «детінізація» що сформована з урахуванням їх економічного змісту та логічного зв'язку між означеними термінами (особливу увагу приділено аналізу підходів до визначення тіньової економіки, для чого застосовано морфологічний аналіз), що дозволило значно доповнити наявне уявлення про характер прояву та перебіг тінізаційних процесів і визначити основні фактори, що їх обумовлюють;

– процеси економіко-математичного моделювання впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни, у вигляді ВВП, які на відміну від уже існуючих, базуються на методах регресійно-кореляційного аналізу, що дало можливість виокремити кількість суб'єктів підприємництва як основний фактор впливу;

– прогнозування показників інвестиційної діяльності, в тому числі капітальних інвестицій, які на відміну від інших, сформовані на основі трендових моделей, які з урахуванням підбраного відповідного тренду, дозволили зробити прогноз на майбутній період та заздалегідь передбачити необхідні обсяги інвестицій для подальшої діяльності суб'єктів підприємництва;

– дорожня карта детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка базується на основі комплаєнс-методу та виступає як

інструмент для досягнення стратегічної цілі шляхом реалізації довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів, які мають часові орієнтири та направлені на виявлення і припинення тіньової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні результати і методичні положення доведені до рівня конкретних пропозицій та практичних рекомендацій, які можуть стати основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у контексті створення та впровадження процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні.

Методичні та практичні рекомендації, представлені у дисертаційній роботі щодо апробації сучасних підходів до управління процесами детінізації, враховуючи особливості діяльності конкретного суб'єкта підприємництва, використовується у діяльності Громадської організації «НаДихай» (м. Харків, довідка від 11.12.2022 року).

Моделі регресійно-кореляційного аналізу, які дають можливість виявити вплив показників діяльності суб'єкта підприємництва на його ефективність, застосовуються у діяльності ТОВ «ЛОКО-ПЛЮС» (Київська обл., довідка від 29.12.2022 року).

Результати дисертаційного дослідження використані Північно-Східним науковим Центром НАН і МОН України при розробці наукової теми: «Теоретичні та методичні основи просторово-кластерної організації інноваційного розвитку» № держреєстрації 0121U114310, в рамках якої проаналізовано передумови виникнення тінізації економічних відносин, що негативно відображаються на соціально-економічному розвитку країни та кардинально впливають на обсяги та структуру валового внутрішнього продукту (м. Харків, довідка від 20.03.2023 року).

Також, результати даного дослідження знаходять впровадження у практичній діяльності КП «Харківводоканал» і дозволяють створити підґрунтя до формування заходів, направлених на боротьбу з детінізаційними процесами в інвестиційній діяльності, що дасть можливість керівництву суб'єкта підприємництва заздалегідь розробити превентивні заходи, направлені на

підвищення ефективності діяльності підприємства (м. Харків, довідка № 18/2 від 20.04.2023 року).

Результати дослідження знайшли відображення під час формування стратегії розвитку ТОВ «Будівельна компанія «Вертикаль-Плюс», що підтверджується відповідною довідкою (м. Харків, довідка від 17.05.2023 року).

Методичний підхід щодо управління процесами детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва впроваджений у практичну діяльність НВП «Хартрон-Експрес ЛТД» (ТОВ). Даний підхід дав можливість підприємству вчасно розробити заходи, направлені на залучення додаткових інвестицій в діяльність підприємства та забезпечив транспарентність їх процесів (м. Харків, довідка № 69000/11 від 05.10.2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною працею, в якій викладено авторські підходи, трактування, висновки та рекомендації щодо розробки та реалізації детінізації інвестиційної діяльності. Запропоновано вирішення наукового завдання щодо розробки теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій відносно підходів щодо забезпечення процесів детінізації суб'єктів підприємництва. Усі основні положення та результати дисертаційної роботи отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися і були позитивно схвалені на Міжнародних та Українських науково-практичних конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (Прага, 2020); III Всеукраїнській інтернет-конференції «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю» (Київ, 2020); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути» (Дніпро, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку» (Київ, 2020); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці

України за міжнародною участю» (Київ, 2020); Науково-практичній інтернет-конференції «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (Київ, 2021); Науково-практичній конференції «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (Київ, 2021); II International Scientific and Practical Conference «World science priorities» (Vienna, 2023); II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research» (Toronto, 2023); Міжнародній науково-практичній конференції «Підприємництво та бізнес-адміністрування в умовах діджиталізації» (Харків, 2023).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 16 наукових працях, з них: 1 стаття у журналі, що включений до наукометричної бази Scopus, 5 – у наукових фахових виданнях України, 10 – у матеріалах конференцій.

Авторське свідоцтво: подано до державної реєстрації авторських прав Літературний письмовий твір наукового характеру, а саме: «Дослідження впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни». Матеріал зареєстровано в Національному органі інтелектуальної власності – державній організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» за №с202305658 від «02» серпня 2023 року (довідка №140823-01 від 14.08.2023 р.).

Навчання в Літній школі: EU AntiCor «Антикорупційна політика ЄС, уроки для України», проєкту за напрямом Ж. Моне в рамках програми ЄС Еразмус + 101047968 – EU AntiCor – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH (сертифікат № EU-AC-2023-SC-24, 2023 р.), 20 годин.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел із 174 найменувань, викладених на 18 сторінках. Загальний текст дисертації викладено на 220 сторінках, що включає 39 таблиць, 54 рисунка, 2 додатка на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВНИ ТІНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ

1.1 Визначення сутності понять «тінізації» та «тіньової економіки»

Вчені вивчають причини виникнення та сферу існування тіньової економіки, її прояви та підгрунття розширення, вплив на суспільство ще з другої половини ХХ століття. Дані дослідження актуальні тому, що тіньова економіка та її масштаби негативно впливають на рівень життя суспільства, доходи до місцевого та державного бюджету, обсяги ВВП, інвестиційну та конкурентну діяльність країни, а також уповільнюють соціально-економічний розвиток країни. Тіньова економіка породжує корупцію, гальмує темпи економічного розвитку країни та погіршує перспективи європейської інтеграції України.

Нині, все більшої актуальності набувають проблеми тінізації економіки та корупції, що вимагає теоретичного обґрунтування наукових положень для їх дослідження та впровадження відповідних практичних рекомендацій з метою поступового зменшення тіньового сектору української економіки

Даній проблематиці присвятили свої наукові дослідження такі зарубіжні вчені: Беккер Г. [1,44], Роуз-Акерман С. [2], Гутманн П. [3], Фейг Е. Л. [4], Танзі В. [5], Коуз Р. [6], Шнайдер Ф. [7,8,13], Даллаго Б. [9], Танзі В. [10], Пардо М. [11], Харт К. [12,58], Медіна Л. [13], Ернандо де Сото [37] та інші.

Також дослідження даної проблематики знайшло відображення у роботах таких українських науковців як: Тютюнник І. [14 -15], Турчинов О. [16], Варналій З. [17], Мушинська Н. [18], Попович В. [19], Фрадинський О. [20], Ванькович Ю. [21], Мазур І. [22], П'ясецька-Устич С. [23, 34], Базилівська О. [28], Гончарова В. [29] та інші.

Протилежні за своєю суттю процеси тінізації та детенізації дуже важливі в контексті розвитку національної економіки, що підтверджується наявністю у науковій літературі різних позицій щодо значення відповідних понять. У широкому сенсі тінізація є первинною і являє собою процес поступового збільшення тіньового сектору економіки за рахунок збільшення кількості суб'єктів підприємництва, що частково або повністю приховують доходи від

держави. Таким чином, тінізація приводить до зниження розміру податкових надходжень і до одночасного зростання фактичних доходів її суб'єктів. Детінізація з означає комплекс заходів з виявлення і припинення тіньової діяльності. Варто відзначити, що детінізація може мати негативні наслідки для економіки, бо іноді приводить до ліквідації активних економічних суб'єктів з припиненням їх діяльності [24, 27].

Зміст понять тінізації та детінізації впливає із значень самих цих термінів. тому у літературних джерелах наведені визначення більш розповсюдженого поняття «тіньова економіка». Зміщуючи акценти з тінізації до тіньової економіки, науковці концентрують увагу не на процесі, а на результаті тінізації (яким вважається поступове зростання тіньового сектору економіки). Визначення поняття «тіньова економіка» представлені нижче (табл. 1.1).

Для більш ретельного аналізу визначень тіньової економіки необхідно класифікувати їх залежно від вибору авторами ключових слів та ознак, як це зазвичай практикується у подібних випадках (табл. 1.2). Але треба враховувати, що словосполучення «економічна діяльність» і «економічна активність» є синонімами (бо поняття «акт» за змістом тотожне терміну «дія»).

Отже, найбільш розповсюдженими характеристиками тіньової економіки є: орієнтація та отримання доходу або прибутку; незаконність, не контрольованість та прихованість діяльності процесів, або інших характерних проявів такої економіки, що виділяються вітчизняними дослідниками.

Таблиця 1.1 – Визначення сутності поняття «тіньова економіка»

Автор	Трактування
1	2
Н. Муциньська [18]	діяльність суб'єктів підприємництва і фізичних осіб, спрямована на отримання доходу від легальної або незаконної діяльності в грошовому або фізичному вираженні, які не враховуються в офіційній статистиці
Ю. Ванькович [21]	економічна діяльність, яка не враховується статистично, прихована від держави, офіційно не зареєстрована і поділяється на такі компоненти, як неформальна економіка, підпільна економіка та фіктивна економіка.

Продовження таблиці 1.1

1	2
О. Носова [25]	системне явище управління антисоціального характеру, властиве країнам з соціально-економічними системами, що виражає різні рівні інтенсивності соціальної небезпеки і відображає форму кризи в управлінні економікою як дисфункції.
О. Турчинов [16]	економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу в порушення чинного законодавства.
О. Базилінська [28]	це економічні процеси, приховані учасниками, не контролюються державою або суспільством і неповністю реєструються офіційною державною статистикою.
В. Попович [19]	це криза в економіці, стан розвитку процесу вчинення злочинів, при якому доходи кримінального походження стали засобом вчинення нових, часто більш небезпечних злочинів, а дохід, отриманий в результаті їх вчинення, перестав бути орієнтованим на споживача, а перетворився в основу для відтворення незаконного капіталу і можливості вчинення злочинів у всіх сферах цивільного права, організаційного регулювання та соціально-економічних відносин.
Ярмоленко О. [24]	виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг, які фактично не контролюються суспільством.
Гончарова В. [29]	економічна активність, що залишається непрозорою для офіційних господарських установ і значна частина якої спрямована на незаконне отримання прибутку
Варналій З. [17]	складний соціально-економічний феномен, що включає в себе різноманітні економічні відносини між суб'єктами економічної діяльності, які можуть бути як урегульованими, так і неузгодженими з вимогами закону, але мають аморальну спрямованість на отримання доходу.

*Джерело: сформовано автором на основі [16- 19, 21, 25-26, 28-29]

Таблиця 1.2 – Аналіз визначень поняття «тіньова економіка»

Автор	Ключове слово	Ознаки					
		Д(П)	НЗ	НК	П	АС	К
Н. Мущинська	діяльність, економічна діяльність, активність	+	+		+		
Ю. Ванькович			+		+		
О. Турчинов		+	+	+	+		
В. Гончарова		+	+		+		
С. Носова	системне явище управління антисоціального характеру					+	+
О. Базилінська	економічні процеси			+	+		
В. Попович	криза в економіці, стан розвитку процесу вчинення злочинів	+	+				
О. Ярмоленко	виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг			+			
З. Варналій	складний соціально-економічний феномен	+	+			+	

*Джерело: сформовано автором на основі [16- 19, 21, 25-26, 28-29]

де Д(П) – доходність, (спрямованість на отримання прибутку);

НЗ – незаконність або злочинний характер;

НК – не контрольованість

П – прихованість

АС – антисоціальний характер

К – відображення кризи в економіці

Переходячи до аналізу підходів до визначення цього поняття, необхідно виділити такі:

а) розуміння тіньової економіки як діяльності, активності або економічної діяльності;

б) інші не узгоджені підходи.

Усі дослідники, погляди яких належать до першої групи виділяють незаконний характер та прихованість діяльності, як основні риси тіньової економіки. При цьому, Ю. Ванькович вдається до класифікації тіньової економіки, але не враховує отримання економічних вигід суб'єктів підприємництва, як один з мотивів утворення і зростання тіньового сектору [21]; В. Гончарова (як і більшість авторів визначень) лишає поза увагою не контрольованість тіньової економіки [29]; тоді як О. Турчинов у наведеному ним визначенні поєднує найбільш характерні риси цього комплексного явища [16].

Позиції вчених, яких умовно можна віднести до другої з виділених груп, демонструють специфічність власних поглядів (що обумовлює їх неузгодженість). Найбільш оригінальним є підхід З. Варналія, який поряд найбільш розповсюдженими рисами тіньової економіки виділяє її антисоціальний характер [17] (що можна сказати і про позицію С. Носової [25]). Це твердження є дискусійним, бо у тіньовому секторі економіки також виробляються товари і послуги та створюються нові робочі місця. Говорячи про визначення О. Базилінської, яка вважає тіньову економіку економічними процесами, необхідно звернути увагу на те, що діяльність (на відміну від процесів) значною мірою орієнтована на досягнення запланованого суб'єктами результату, тоді як процеси часто мають об'єктивний характер [29]. Позиція В. Поповича виходить за межі визначення і є досить дискусійною, бо економічна криза виникає через сукупний вплив значної кількості факторів, а наявність тіньового сектору – це негативна ознака національної економіки, а не умова кризи [19]. Найбільш загальне і лаконічне визначення надає О. Ярмоленко, що поєднує ключові економічні процеси, але обходить увагою основні риси тіньової економіки [24].

Отже, за результатами аналізу підходів до визначення тіньової економіки варто виділити дефініцію О. Турчинова, як таку що враховує основні атрибути тіньової економіки. Саме у такому значенні тіньова економіка і буде використовуватися у дисертаційному дослідженні [16].

В українській та зарубіжній науковій літературі дається безліч комплексних інтерпретацій поняття "тіньова економіка", серед яких виділяють неформальну, нелегальну, неорганізовану, паралельну, неоголошену, приховану, чорну економіку. Така значна кількість визначень свідчить про відсутність єдиного розуміння сутності тіньової економічної діяльності.

Разом з тим, в Україні на законодавчому рівні закріплено поняття тіньової економіки, що визначається, як «не зареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта підприємництва, результати якої беруть участь у створенні валового національного доходу, але не охоплюються повною мірою офіційною статистикою, і, як наслідок, уникають податкових зобов'язань перед державою, характеризуються порушенням законодавчо встановлених норм» [30].

Таблиця 1.3 – Детермінанти тіньової економіки

Групи детермінантів	Детермінанти виникнення
1	2
Соціально-політичні	<ul style="list-style-type: none"> - Невпевненість підприємців у стабільності курсу ринкової економіки; - Фактичне подвійне оподаткування; - Деградація культури; - Низький рівень соціальних виплат, одержуваних найманими працівниками, які здійснюють легальну економічну діяльність.
Правові	<ul style="list-style-type: none"> - Слабка забезпеченість правоохоронних органів необхідними матеріально-технічними ресурсами; - Низький рівень правових знань та правової культури населення; - Слабка підготовка працівників правоохоронних органів до швидкозмінних економічних умов; - Необмежені нормативно-правові області в державному праві, досить багато механізмів для тіньових маніпуляцій; - Відсутність чітких меж між офіційною і тіньовою діяльністю.

Продовження таблиці 1.3.

1	2
Адміністративні	<ul style="list-style-type: none"> - Адміністративні бар'єри, що перешкоджають розвитку легального бізнесу; - Некомпетентність державного управління; - Відсутність залежності від економіки винагороди чиновників за конкретні результати їх роботи
Фінансово-економічні	<ul style="list-style-type: none"> - Криза фінансової системи; - Високі процентні ставки, складні механізми розрахунку великої кількості податків; - Встановлення пільгових умов функціонування окремим суб'єктам підприємництва; - Прагнення підприємців отримувати надприбутки; - Рівень податків занадто високий; - Взаємовідносини суб'єктів підприємництва з кримінальними структурами.

**Джерело: сформовано автором на основі [27,30-33,35-36,39-41,45].*

Причинами детінізації є фінансово-економічні, правові, адміністративні, соціально-політичні фактори. Основні детермінанти тіньової економіки наведено в таблиці 1.3.

Основними передумовами формування тіньової економіки є: податковий тягар, інтенсивність регулювання (управління), послуги державного сектору, громадська думка про тіньову економіку.

Сучасні науковці розробили різноманітні методи та моделі вимірювання тіньової економіки, які можна умовно поділити на дві основні категорії (рис. 1.1):

1. Методи, які використовуються на мікрорівні (регіон, територіальні громади, суб'єкти підприємництва). Передбачають збір індикаторів, заснованих на макроекономічних показниках. Такі методи спрямовані на більш повну реєстрацію тіньових економічних явищ, виявлення та вивчення загальних статистичних закономірностей.

2. Методи, які використовуються на макрорівні (країни ЄС та держава). Базуються на зборі інформації шляхом спеціальних спостережень, опитувань та їх аналізу відповідно до законодавства. Такі методи дозволяють вивчити структуру тіньової економіки, використовуючи базові статистичні дані такі як

розбіжності між доходами і витратами окремих груп платників податків, а також для аналізу окремих аспектів тіньової діяльності.

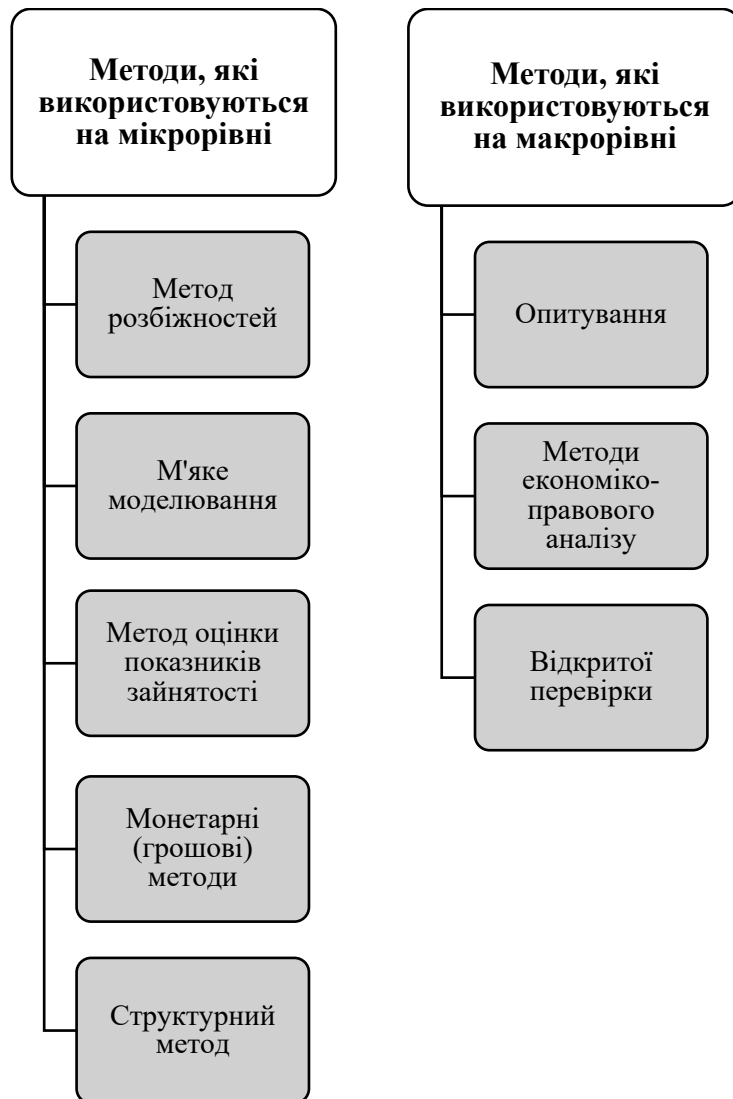

Рис. 1.1 – Методи оцінки рівня тіньової економіки

**Джерело: сформовано автором на основі [26-27, 30,38, 42-44]*

Разом з тим, тіньова економіка породжує корупцію. Остання в свою чергу створює передумови для збільшення масштабів тіньової економіки.

Динаміка взаємозв'язку між корупцією і тіньовою економікою, з однієї сторони, зрозуміла, а з іншої, найбільш кримінальна («чорна») складова тіньової економіки характеризується лише поверхневим ослабленням.

Корупція на законодавчому рівні визначається як зловживання владою або службовим статусом з метою отримання незаконних вигід, таких як майно, гроші, пільги, послуги або негрошові вигоди [32]. Основні ознаки корупції наведені на рисунку 1.2.

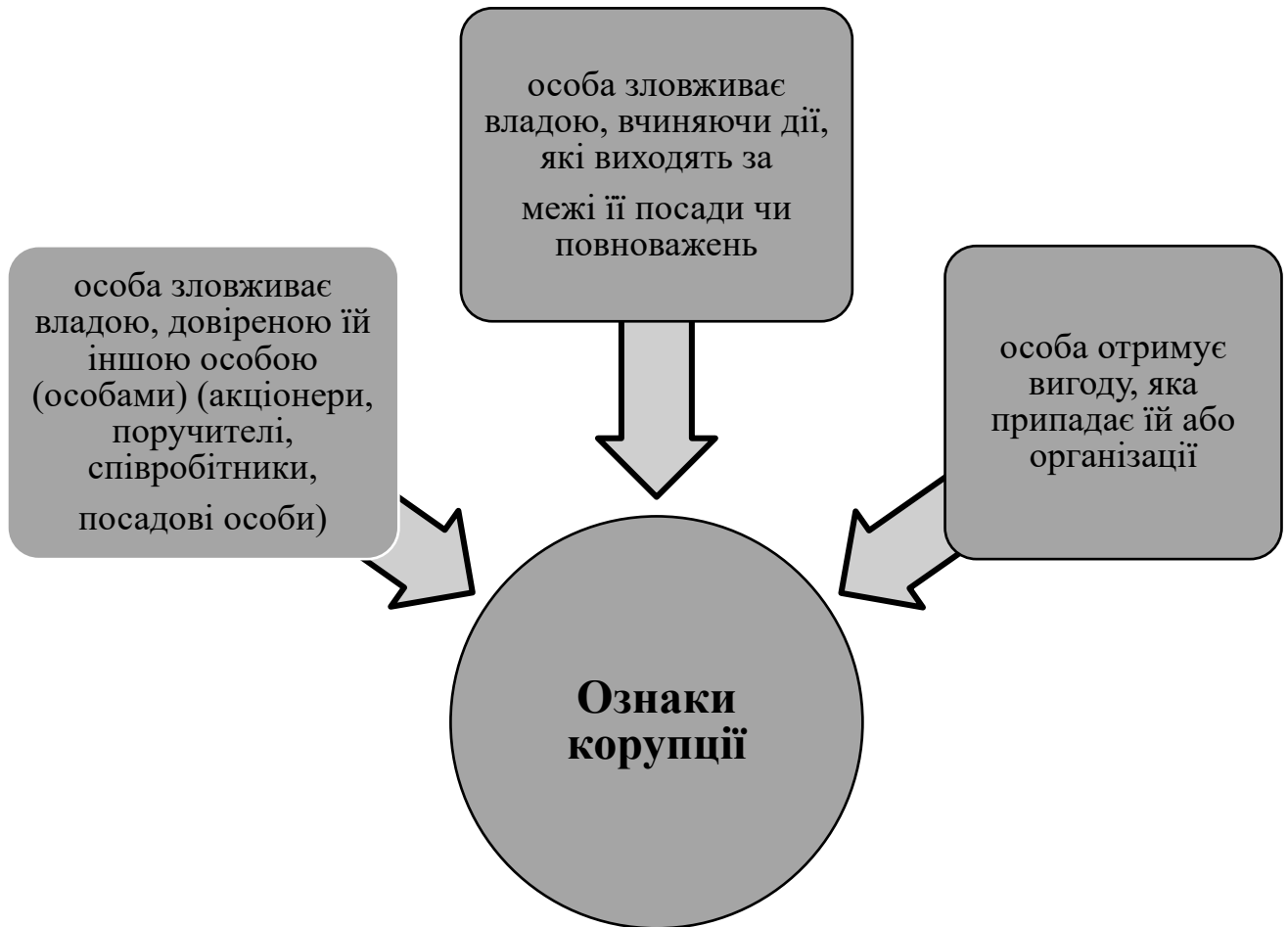

Рис. 1.2 – Ознаки корупції

**Джерело: сформовано автором на основі [32-34,37,38,40,42]*

Варто зазначити, що корупція представляє собою негативне та динамічне явище в суспільстві, яке існує об'єктивно, і вимагає постійного дослідження для розробки нових механізмів виявлення, запобігання та протидії або зміни існуючих. Вивчення сутності корупції включає в себе виділення та аналіз її основних ознак. Для того, щоб певна діяльність була визнана корупцією, необхідно, щоб у ній присутні були всі основні ознаки цього виду порушення права. Отже, без принаймні однієї з цих суттєвих ознак (рис. 1.1) явище не може визначатися як корупція.

Також, в міжнародній науковій доктрині існують підходи до класифікації корупції, які представлені на рисунку 1.3.

Рис. 1.3 – Класифікація корупції

**Джерело: сформовано автором на основі [32-34,37-38,40,42]*

Таким чином, корупція і тіньова економіка України – це система суспільних відносин, що суттєво шкодять національним інтересам України. Боротьба з корупцією та обмеження тіньової економіки є актуальним завданням на національному та глобальному рівні економіки. Незважаючи на уявну простоту процесів тінізації, це складні процеси, і причини їх проходження можуть бути різними. Наукова дискусія про роль, яку ці процеси відіграють у житті кожного конкретного суспільства, ще не завершена.

На завершення аналізу основних понять дисертаційної роботи, необхідно навести схему, що ілюструє логічний зв'язок між ними (рис. 1.4).

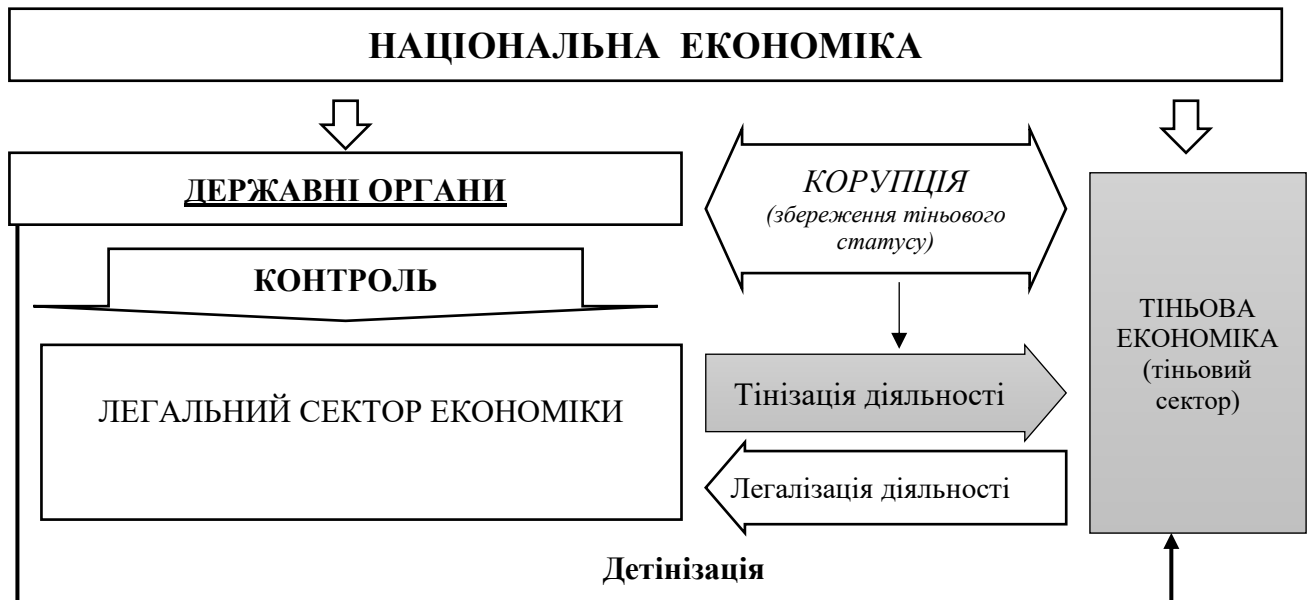

Рис. 1.4 – Схема зв'язку між основними поняттями дисертаційного дослідження

**Джерело: сформовано автором*

Аналізуючи представлену схему варто відзначити наступне:

По-перше, державні органи контролюють лише легальний сектор економіки, а тіньовий сектор є прихованим (актуальна інформація щодо його основних параметрів відсутня).

По-друге, процеси тінізації та легалізації діяльності є протилежними, а переважання тінізації над легалізацією веде до зростання тіньового сектора економіки.

По-третє, зусилля держави щодо зменшення тіньового сектору являють собою детінізацію.

По-четверте, корупція дозволяє суб'єктам підприємництва не лише приховати доходи, а й зберегти тіньовий статус (що значно ускладнює процес детінізації національної економіки).

Варто зазначити, що тіньова економіка і корупція тільки на емпіричній основі з використанням статистичних показників і даних опитувань не може дати систематичного уявлення про суть цих соціально небезпечних явищ. Завдяки кількісному аналізу та узагальненню показників тіньової економіки і корупційних процесів можна виявити взаємозв'язок між причиною і наслідком, але тільки теорія може сформувати платформу систематичного розуміння,

оскільки її основними завданнями є узагальнення, загальний опис закономірностей, визначення засобів і методів в які впливають на тіньову економіку і корупцію, формування напрямку антикорупційної політики і детінізацію економіки і т.д.

У наукових джерелах складність, багатофункціональність, неоднорідність категорії «тіньова економіка» та притаманної їй системи відносин представлені неокласичною, інституційною, неоінституційною, ліберальною та економічною теоріями.

Зокрема, теорія неокласицизму інтерпретує тіньову економіку в контексті раціональної поведінки господарюючих суб'єктів, з метою отримання максимально можливого доходу при обмежених ресурсах, з урахуванням ризиків, що виникають при організації та здійсненні тіньової діяльності. Водночас, інтереси злочинної діяльності суб'єктів підприємництва формуються завдяки свідомому рішення порушити закон. Злочинець порівнює як витрати, так і вигоди від своєї злочинної діяльності, які значно перевищують витрати. Неокласичні теорії вивчають особисту поведінку індивіда, але не звертають уваги на той факт, що кожен є членом спільноти, тому слід підкреслити, що його корупційні наміри і дії можуть бути засуджені як аморальні, не законні і неприйнятні.

На відміну від неокласицизму, в рамках інституційного підходу корупція розглядається з точки зору взаємодії людей в соціальному середовищі. Отже, до основних факторів, що стримують корупцію суспільства, представники інституційного спрямування відносять мораль, ідеологію, соціальні норми, сімейні традиції, професійну етику, корпоративну культуру, релігію тощо [40].

Інституційний підхід пояснює договірні механізми взаємодії між суб'єктами та організаціями у корупційних діях, які вони можуть використовувати для отримання несправедливої вигоди.

Оскільки інституціоналізм як теорія лежить на перетині соціології та економіки, на основі інституціональної теорії останньої третини ХХ ст. століття було сформовано більш систематичне бачення підпільної економіки [34].

Представники неінституційної теорії, пояснюючи причини тіньової економіки, звертають увагу на те, що існує тісний зв'язок між «правилами гри», які визначають і стримують підприємницьку поведінку суб'єктів господарювання. Е. Фейг [4] висловив думку, що основним фактором, що визначає успішність створення та функціонування ефективною ринкової економіки, є ступінь узгодженості формальних і неформальних норм, а їх неузгодженість створює мотивацію та основу для переходу до нелегальної діяльності в економіці.

Доцільно зауважити, що необхідність дотримання «правил гри» ґрунтується на доктрині комплаєнсу (англ. compliance), що означає добровільну згоду виконувати внутрішні та зовнішні правила, вимоги, норми, стандарти, закони.

Це стосується таких питань, як дотримання стандартів поведінки на ринку, не допущення конфлікту інтересів, прояву толерантності до клієнтів, співробітників; забезпечення відповідності діяльності компанії чинному законодавству; протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; попередження шахрайства й корупції.

Суб'єкти підприємництва є елементами формального (офіційного) сектора економіки тоді, коли їх дії відповідають встановленим «правилам гри» і захищені нормами законодавства. Коли ж суб'єкти підприємництва не дотримуються цих правил, вони розглядаються як елементи неформального (тіньового) сектора економіки. Одночасно для збору ренти створювалися організації різного ступеня впливу. У організаційно-економічній структурі компанії класично виділяють 4 напрямки:

- 1) державні організації;
- 2) комерційно-ринкова структура (суб'єкти підприємництва);
- 3) неурядові та некомерційні організації;
- 4) тіньові утворення, громада, асоціація.

Між цими секторами існують приховані економічні зв'язки, що характеризуються нерозривністю і взаємодією складових між частинами. Координація (горизонтальний порядок) і залежність (вертикальний порядок) є

характеристиками сучасної тіньової економіки, тому тіньова економіка є не лише децентралізованою, а й мережевою структурою [35].

Вагомий внесок у дослідження ролі та значення неформальної економіки та підпільних економічних відносин зробив Е. Де Сото [37]. За його словами, основна причина розвитку (фіктивного) неформального сектору полягає в бюрократичних процедурах, які перешкоджають розвитку конкуренції.

Слід підкреслити, що саме в рамках нової інституційної школи сформувався системний підхід до вивчення явища корупції як економічної категорії та предмета економічного аналізу. Цей підхід започаткувала юрист Сьюзан Роуз-Акерман, яка вивчала корупцію у зв'язку з поширенням злочинності. С. Роуз-Акерман пояснює корупцію як «...вид економічної поведінки в умовах ризику, пов'язаного з вчиненням злочину та можливим покаранням...» [2].

Також, слід зазначити, що С. Роуз-Акерман, досліджуючи корупцію з точки зору системного економічного аналізу, не відокремлює корупцію від хабарництва, підкреслюючи, що вони становлять однаково небезпечні явища для суспільства [2].

За даними МВФ, щорічні хабарі в усьому світі становлять не менше 2 трильйонів доларів. США та Європейська комісія оцінюють щорічні економічні втрати через корупцію в країнах ЄС приблизно в 120 млрд євро [38].

Корупція є одним із засобів рентабельної поведінки тих, хто прагне отримати вигоду від державних постанов, які регулюють і контролюють правила функціонування ринку [34]. На основі неінституційного підходу корупція розглядається як форма незаконної поведінки, пов'язаної з пошуком ренти, коли можливість отримання ренти виникає через володіння певними ресурсами та факт обмеженості їх пропозиції. Доступ до державних фінансових та інвестиційних ресурсів є одним із таких ресурсів для корупціонерів у владних установах [38]. Враховуючи масштаби та різноманітність корупції, Р. Клітгаард запропонував відому «формулу корупції» [40], де корупція = монопольна влада + свобода дій (розсуд) – відповідальність. Клітгаард зазначає, що можливості для корупції можна зменшити, уникаючи ситуацій, у яких чиновники мають

виключні повноваження, підкріплені дискреційними повноваженнями, у ситуаціях, коли відповідальність загалом низька.

Варто також коротко навести теорію класичного лібералізму, де корупція трактується як явище, що є наслідком не ефективного державного управління економікою та провалів ринкового механізму. Виходячи з цього, корупція виступає як суспільне антиблаго, що приносить шкоду всім членам суспільства та розвитку національної економіки. З точки зору теорії економічних систем можна відмітити, що тіньова економіка як різнобічне соціально-економічне явище характеризується системними властивостями. На думку групи вчених [40], тіньова економіка набуває системних властивостей, оскільки: притаманна усім економічним системам; неможливо чітко визначити її масштаб через постійне перетікання в офіційну економіку й зворотньо в тіньову; створюється широка мережа тіньових структур, що провокує її поширення в просторі й часі; формуються стійкі зв'язки й відносини в середині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність; має місце спільна мотивація тіньової й легальної економіки через стимули отримувати прибутки, у разі тіньової економіки - здебільшого аморальним і злочинним шляхом; дуальний характер тіньової економіки, що полягає в конструктивних і деструктивних її впливах на підприємницьку діяльність. Тому тіньова економіка завжди перебуває в процесі самовідтворення та самоорганізації.

Для пояснення мотивів поведінки суб'єкта тіньової економіки і характеру корупційного діяння рекомендується застосовувати наступні теорії: Теорія статусної ренти визнає, що володіння статусом є основною мотивацією для розподілу ренти від службового становища (а не від знань, досвіду, моральних якостей і т.д.) Статусна рента в основному пов'язана з можливістю використання державної влади для отримання додаткового доходу державними посадовими особами [42]. Прецедентом для отримання статусної (ротаційно завищеної) орендної плати є встановлення законних надвисоких зарплат окремим чиновникам. Водночас, обговорення призначення "захмарних" зарплат у зв'язку з необхідністю запобігання корупції (щоб у чиновників не виникало спокуси брати хабарі) не сумісне з методом оцінки ефективності управління, що

нелогічно з точки зору соціальної справедливості; теорія привілеїв використовується для пояснення систематичних переваг, які особи (менеджери, групи менеджерів, приватні власники, члени товариства) отримали за приналежність до тієї чи іншої домінуючої управлінської групи (монопольна галузь) і, отже, порівняно з іншими членами суспільства, особливо за рахунок значної кількості посередницької структури в ланцюжку просування товарів (послуг) від виробників до споживачів. Забезпечує доступ до матеріальних ресурсів та інституційної влади. У той же час привілеї використовуються для власної вигоди на шкоду іншим. Теорія привілеїв використовується не тільки для інтерпретації соціальної нерівності, але й для виявлення та пояснення різних форм незаконних та несправедливих привілеїв, які можуть виникнути в певних ситуаціях.

Теорія принципала-агента використовується для пояснення ймовірності корупційних відносин, коли одна особа чи організація («агент») має можливість приймати рішення та/або діяти від імені іншої особи. фізична або юридична особа - "принципал". Агенти часто мотивовані діяти у власних інтересах, що суперечить цілям принципала. Теорію головного агентства можна застосовувати в будь-якій ситуації, наприклад, коли одна сторона платить іншій стороні за виконану роботу або надані послуги. Проблема стає ще більш серйозною, коли обидві сторони мають різні інтереси та володіють асиметричною інформацією. Будь-який державний орган, держава чи компанія загалом може виступати принципалом. За допомогою моделі «принципал-агент» корупційна поведінка детально описана в роботах Т. Еггертсона [43]; теорія транзакцій (транзакційних витрат) застосовується в процесі економічного аналізу корупції та обчисленні її розмірів. При цьому до складу витрат включаються витрати на хабарі, втрати часу через тяганину, зайві бюрократичні процедури, нечіткість ідентифікації прав власності тощо; теорія «витрати-вигоди» дозволяє здійснити економічний аналіз правопорушень на основі зіставлення вигод і витрат від здійснення корупційних діянь. Зокрема, Г. Беккер аналізував злочинність як діяльність раціонального індивіду, що максимізує свою вигоду і наголошував на тому, що кожна людина застосовує економічний

підхід до аналізу вибору на основі співставлення вигод і витрат [1], що має місце під час свідомої організації та здійснення економічних злочинів; теорії в сфері відкритості, гласності, прозорості дозволяють ефективно протидіяти корупційним проявам шляхом посилення контролю з боку громадянського суспільства за діями органів влади. Зазначені теорії входять до складу теорій антикорупційної політики і допомагають суспільству володіти інформацією щодо поширення корупції та масштабів тіньової економіки. На наш погляд особлива увага має бути приділена дослідженню тіньової економіки, яка, за висновками вчених, являє собою складне соціально-економічне явище, що є сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з приводу отримання прибутку шляхом приховування доходів й ухилення від сплати податків. Вчені підкреслюють, що тіньова економіка має три складові: неформальну, приховану й підпільну (кримінальну) економіку [44]. Важливо також зазначити, що неформальна економіка включає нерегульоване виробництво товарів і надання послуг; прихована економіка – це легальне виробництво та торгівля товарами та послугами без обліку; підпільна (кримінальна) економіка - заборонена діяльність (корупція, наркобізнес тощо).

Як уже згадувалося, тіньова економіка формує фінансову та економічну основу для корупційних діянь. Отже, тіньову економіку не слід відокремлювати від корупції, а слід розглядати у взаємопов'язаному ланцюзі небезпечних явищ, які заважають розвитку суспільства. На думку вчених [34,37, 40,42,44] рівень корупції визначається: а) попередженням корупційних злочинів; б) створенням правових механізмів запобігання підкупу осіб з державним статусом; в) прямим забезпеченням нормативними правовими актами; г) компенсацією збитків, завданих корупційними злочинами. Науковцями також пропонується проводити моніторинг корупційних факторів та оцінювати ефективність заходів антикорупційної політики. Також важливо формувати антикорупційну обізнаність в суспільстві, сприяти повній реалізації права громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції, просувати їх вільний виклад в засобах масової інформації і т.д. повністю погоджуючись з

такими заходами, ми вважаємо, що необхідно посилити боротьбу державних інститутів з причинами тіньової економіки і розглядати ці виклики в контексті боротьби з корупцією. Це особливо важливо, оскільки зниження рівня тіньової економіки шляхом створення передумов для ведення легальної економічної діяльності та усунення факторів, що викликають корупцію, сприяє стабільному економічному зростанню, збільшує доходи бюджетів усіх рівнів, підвищує соціальні стандарти і якість життя громадян.

Також, в науковій літературі існує кілька підходів, до визначення поняття «тіньова економіка» в державі (табл.1.4).

Таблиця 1.4 – Підходи, до визначення поняття «тіньова економіка» в державі

Підхід	Визначення
Економіко-статистичний підхід	Економічна діяльність, яка не відображена в офіційній статистиці держави.
Правовий підхід	Економічна діяльність заборонена чинним законодавством держави.
Фіскальний підхід	Частина економіки, яка знаходиться позаформальним сектором і не підлягає оподаткуванню.
Інституційний підхід	Економічна діяльність, що здійснюється поза системою формальних і неформальних правил поведінки, санкцій і механізмів впливу на соціально-економічний розвиток і стійке зростання.
Соціологічний підхід	Взаємодія соціальних груп, при якому їх положення в системі нелегальних інститутів і мотиви економічної поведінки в різних ситуаціях різні.
Кримінологічний підхід	Частина економіки, яка має руйнівний вплив на економічне зростання і знаходиться поза контролем державних регуляторів.
Кібернетичний підхід	Самодостатня система економічних відносин, яка заснована на використанні економіко-математичних моделей для прогнозування розвитку тіньової економіки і управління нею, а також систематизації взаємодії з офіційними відомствами економіки.
Моральний підхід	Економічна діяльність, яка здійснюється поза загально прийнятими моральними нормами і принципами.

**Джерело: сформовано автором на основі [16-18, 20-23, 59,61].*

Таким чином, для розуміння суті, причин появи, мотивів тіньової діяльності та корупційних дій доцільно вивчати ці небезпечні для суспільства явища із застосуванням теоретичного матеріалу оскільки основними їх

завданнями є узагальнення, цілісне пояснення закономірностей, визначення засобів і методів впливів на тіньову економіку і корупцію, формування напрямів протидії корупції та зниження рівня тінізації економіки. Теоретичним базисом, що пояснює природу тіньової економіки є підходи, які сформовані в неокласичній, інституціональній, неоінституціональній, ліберальній теоріях, теорії економічних систем. Для пояснення мотивів поведінки суб'єктів тіньової економіки та природи корупційних діянь пропонується застосовувати також такі теорії, як: теорія статусної ренти, теорія привілеїв, теорія «принципал-агент», теорія транзакційних витрат, теорія «витрати-вигоди», теорії в сфері відкритості, гласності, прозорості.

На методологічній платформі зазначених теорій можна сформулювати цілісне бачення причин функціонування тіньової економіки та корупції як взаємопов'язаних соціально-економічних явищ, що притаманні усім економічним системам, поширюються в просторі й часі за рахунок створення масштабної тіньової мережі, залучення нових сфер та операцій до тіньової діяльності. Зазначені теорії допоможуть також охарактеризувати особливості дуального характеру тіньової економіки, що полягають в конструктивних і деструктивних її впливах на бізнес, може пояснити причину того, чому підпільна економіка постійно перебуває в процесі самовідтворення та самоорганізації. Ці аспекти є важливими для визначення напрямків боротьби держави з тіньовою економікою та поширенням корупції. Поєднання теоретичних та емпіричних досліджень може дати якісні результати щодо зниження рівня тіньової економіки та проявів корупції.

Для оцінки рівня тіньової економіки використовуються показники економічної безпеки, визначені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [46]. Слід підкреслити, що інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (компонентів економічної безпеки): промислова безпека, демографічна безпека, енергетична безпека, зовнішньоекономічна безпека,

інвестиційна і інноваційна безпека, макроекономічна безпека, продовольча безпека, соціальна та фінансова безпека.

Пакет показників макроекономічної безпеки, який визначений у «Методичних рекомендаціях з розрахунку рівня економічної безпеки України», включає показник «рівень тінізації економіки, у % від ВВП» [46].

Також, в [46] визначено, що формування набору (переліку) показників здійснюється за принципом репрезентативності (до нього входять найбільш важливі показники, що впливають на рівень економічної безпеки держави), достовірності (він адекватно відображає стан компонента безпеки), доступності інформації (офіційна статистика та оцінки у розрахунках використовуються дані громадських експертів).

Перелік показників формується на основі відбору, що найбільш повно характеризують кожен субіндикатор, з урахуванням раніше накопиченого досвіду оцінки, розробок українських та міжнародних вчених у галузі економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених відповідними міжнародними організаціями (Міжнародний валютний фонд, Організація Об'єднаних Націй, Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), нормативні документи ЄС тощо), цільових орієнтирів, установлених у національних програмах розвитку.

При розрахунку інтегральних показників за певний період часу використовуються актуальні значення цих показників (для показників, які публікуються тільки раз на рік або мають значну часову затримку). Перегляд системи показників і їх характерних значень, пов'язаних зі змінами в національній і глобальній економіці, проводиться при необхідності не рідше 5 разів на рік (формула 1.1, рис.1.5) [46].

$$[U_0, U_{\text{крит}}), [U_{\text{крит}}, U_{\text{небезп}}), [U_{\text{небезп}}, U_{\text{нездв}}), [U_{\text{нездв}}, U_{\text{здв}}), [U_{\text{здв}}, U_{\text{опт}}], \quad (1.1)$$

де u_0 – значення показника характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки дорівнює 0.

$U_{\text{крит}}$ – значення показника, що характеризується як значний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки становить 0,2, або 20% від оптимального значення.

$U_{\text{небезп}}$ – значення показника, який характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки, а також рівень економічної захищеності становить 0,4, або 40% від оптимального значення.

$U_{\text{нездв}}$ – значення показника характеризується як не достатній рівень економічної безпеки, при рівні економічної безпеки 0,6, або 60% від оптимального значення.

$U_{\text{здв}}$ – значення показника, що характеризується як задовільний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки становить 0,8, або 80% від оптимального значення.

$U_{\text{опт}}$ – значення показника характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто оптимальному значенню.

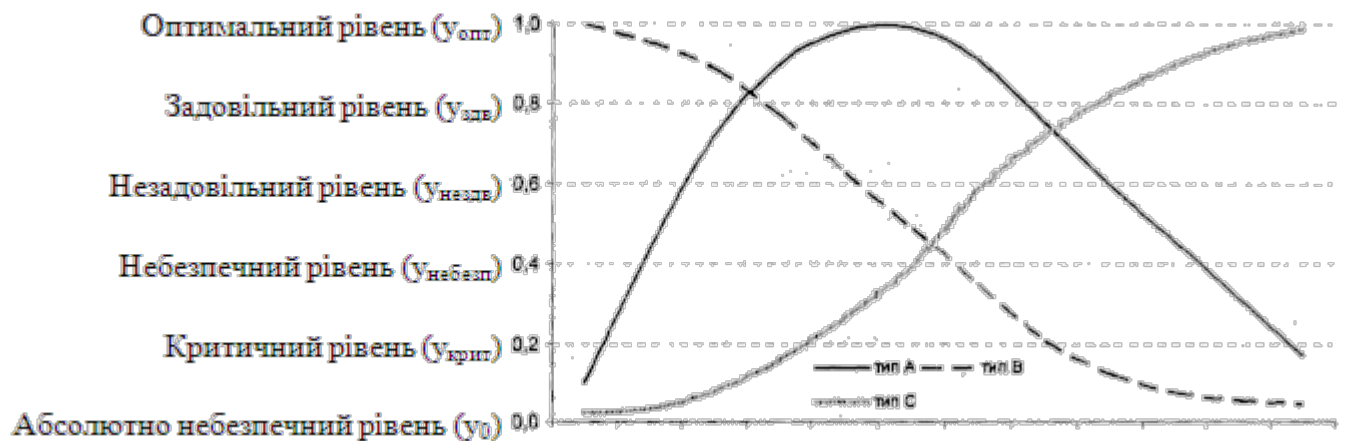

Рис. 1.5 – Діапазон характеристик значень рівнів економічної безпеки за різними типами індикаторів

* Джерело: сформовано автором на основі [46].

Для кожного показника стану економічної безпеки України розроблені характерні значення, що визначають її рівень. Діапазон значень характеристик для кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100

відсотків) і ділиться на 5 інтервалів, а набір показників, в залежності від економічного змісту поділяється на 3 типи.

Показник типу С є стимулюючим (тобто існує пряма залежність між показником стимулятора та інтегральною оцінкою); показник типу В є оціночним, (коли існує зворотний зв'язок між оцінювачем і інтегральною оцінкою показника); показник типу А є змішаним (він передбачає стимулювання певного значення показника, а в разі подальшого збільшення перетворюється в оцінку компонентів/субіндикаторов стану економічної безпеки).

Віднесення характерних значень до певних значень показників складових економічної безпеки здійснюється з використанням наступних методів:

1) Аналоговий метод (значення показників вважаються оптимальними в країнах, які визнані еталонними в цій області. Визначення середнього значення, тобто "задовільного рівня" та "незадовільного рівня", здійснюється шляхом групування та узагальнення значень показника, досягнутих в інших країнах світу).

2) Законодавчі та нормативні стандарти (критичний або оптимальний рівень визначається відповідно до національного законодавства або рівня обмежень, встановлених відповідними міжнародними організаціями).

3) Методи експертної оцінки.

Присвоєння характерних значень для кожного показника здійснюють за формулою (1.2) [46]:

$$y_0: = x_0; \text{укрит:} = x_{\text{крит}}; \text{Унебезп:} = x_{\text{небезп}}; \text{Унездв:} = x_{\text{нездв}}; \text{Уздв:} = x_{\text{здв}}; \text{Уопт:} = x_{\text{опт}}. \quad (1.2)$$

де x – значення показника (статистичні дані).

y – характерне значення показника.

Згідно із зазначеним:

x_0 – значення показника характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки дорівнює 0.

$X_{\text{крит}}$ – значення показника, що характеризується як значний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки становить 0,2, або 20% від оптимального значення.

$X_{\text{небезп}}$ – значення показника, який характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки, а також рівень економічної захищеності становить 0,4, або 40% від оптимального значення.

$X_{\text{нездв}}$ – значення показника характеризується як недостатній рівень економічної безпеки, при рівні економічної безпеки 0,6, або 60% від оптимального значення.

$X_{\text{здв}}$ – значення показника, що характеризується як задовільний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки становить 0,8, або 80% від оптимального значення.

$X_{\text{опт}}$ – значення показника характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки, рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто оптимальному значенню.

Нормування показників виконується за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характерні значення показників потрапляли в інтервали еквівалентного розміру.

Перерахунок абсолютних величин в стандартизовані показники дає можливість вимірювати показники за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0%, 1 - 100%.

Отже, нормоване значення, показника характеризує наближення до його оптимального значення – 1.

Стандартизація критеріїв типу С здійснюється за такою формулою (1.4) [46]:

$$u_{ij} = \begin{cases} 0,2 \exp\left(-\frac{x_{ij} - x_{\text{крит}}}{n_i}\right), & x_{ij} < 0 \wedge x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 \frac{x_{ij}}{x_{\text{крит}}}, & 0 < x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{крит}})}{(x_{\text{небезп}} - x_{\text{крит}})}, & x_{\text{крит}} \leq x_{ij} < x_{\text{небезп}} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{небезп}})}{(x_{\text{нездов}} - x_{\text{небезп}})}, & x_{\text{небезп}} \leq x_{ij} < x_{\text{нездов}} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{нездов}})}{(x_{\text{здов}} - x_{\text{нездов}})}, & x_{\text{нездов}} \leq x_{ij} < x_{\text{здов}} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{здов}})}{(x_{\text{опт}} - x_{\text{здов}})}, & x_{\text{здов}} \leq x_{ij} < x_{\text{опт}} \\ 1, & x_{\text{опт}} \leq x_{ij} \end{cases} \quad (1.3)$$

де x_{ij} – значення i -го показника в періоді j ;

u_{ij} – нормоване значення індексу x_{ij} ;

n_i – константа згладжування для кожного показника визначається експертом окремо.

Нормування показників за типом В здійснюється за такою формулою 1.4 [46]:

(1.4)

$$y_{ij} = \begin{cases} 1, & x_{ij} < x_{opt} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{зде} - x_{ij})}{(x_{зде} - x_{opt})}, & x_{opt} \leq x_{ij} < x_{зде} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{незде} - x_{ij})}{(x_{незде} - x_{зде})}, & x_{зде} \leq x_{ij} < x_{незде} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{небезп} - x_{ij})}{(x_{небезп} - x_{незде})}, & x_{незде} \leq x_{ij} < x_{небезп} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{крит} - x_{ij})}{(x_{крит} - x_{небезп})}, & x_{небезп} \leq x_{ij} < x_{крит} \\ 0,2 \frac{x_{крит}}{x_{ij}}, & x_{ij} \geq x_{крит} \end{cases}$$

де x_{ij} – значення i -го показника в періоді j ;

y_{ij} – нормоване значення показника x_{ij} .

Оскільки показник типу А є стимулятором до певного значення, а в разі подальшого підвищення – дестимулятором, нормалізація такого показника потребує включення розрахунків типу С (бо ліва частина є стимулятором) і типу В (права частина), частина є стримуючим фактором).

В інтервалі між лівою та правою частинами оптимальних значень показника нормоване значення дорівнює 1.

$$y_{ij} = 1, \quad \text{при} \quad x_{opt}^{нн} \leq x_{ij} < x_{небезп}^{нн}. \quad (1.5).$$

Розрахунок інтегрального індексу в цілому та інтегрального індексу по окремих галузях економіки здійснюється з використанням вагових коефіцієнтів, визначених експертами.

У березні 2013 року [46-47] було проведене експертне опитування для збору інформації щодо системної оцінки стану окремих галузей економіки, внутрішніх і зовнішніх загроз для цих галузей, а також умов для ефективного ведення бізнесу.

У опитуванні брали участь від 25 до 30 експертів. Експертне опитування проводилося у формі стандартного інтерв'ю.

Опитування передбачало збір відповідей на запитання у формальному форматі (оцінка за десятибальною шкалою).

Інформація, отримана в результаті опитування, дає можливість у ході подальшого аналізу використовувати усереднені експертні оцінки, які описують важливість кожного показника для загальних об'єктів і структур або факторів впливових факторів зв'язку в конкретних складних системах.

Ваговий коефіцієнт кожного субіндексу розраховується за такою формулою (1.6) [46]:

$$d_i = \frac{\bar{a}_i}{\sum_{i=1}^n \bar{a}_i} \quad (1.6),$$

де i – показник, що визначає стан зведеного індексу/індикатора економічної безпеки, де $i = (1, 2, 3 \dots n)$;

a_i – експертні знання описують важливість i -го індексу для загальних об'єктів/субіндексів економічної безпеки;

d_i – ваговий коефіцієнт визначає внесок i -го індексу в інтегральний індекс компоненти економічної безпеки.

При цьому, визначення інтегрального індексу економічної безпеки здійснюється ієрархічно:

- на нижчому рівні – показники за окремими галузями економіки (зокрема, фінансова безпека, її складовими є бюджет, валюта, боргові гарантії тощо);

- вгорі - загальний індекс.

Розрахунок інтегрального індексу для кожного домену безпеки виконується за наступною формулою 1.7 [46]:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (1.7),$$

де I_m – зведений індекс/субіндекс m -го сектора економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i – ваговий коефіцієнт визначає рівень внеску i -го індексу в інтегральний індекс компоненти економічної безпеки;

y_i – стандартизована оцінка індексу i .

Інтегральний індекс економічної безпеки України (I) зазвичай розраховується за такою формулою (1.8) [46]:

$$I = \sum_m d_m I_m \quad (1.8),$$

де d_m – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску індексу/субіндексу m сектору економічної безпеки до зведеного індексу економічної безпеки України;

I_m – зведений індекс/субіндекс m -го сектора економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$.

Таким чином, в Україні існує визначений на державному рівні чіткий спосіб розрахунку рівня економічної безпеки України, який включає показник «Рівень тінізації економіки, у % до ВВП». Інтервали та порогові значення індикатора тінізації наведені в додатку 2 до розділу V «Методичних рекомендацій (часина 6)» [46]. Оцінки індикатора тінізації економіки в критеріях макроекономічної безпеки в Україні наведено в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Оцінки індикатора тінізації економіки в критеріях
макроекономічної безпеки в Україні

Індикатор	Діапазони характеристичних значень індикатору, що визначає рівень макроекономічної безпеки				
	оптимально	задовільно	незадовільно	небезпечно	критично
Рівень тінізації економіки, відсотків ВВП	13	18	22	25	30

**Джерело: сформовано автором на основі [46-47].*

Аналіз рівня тіньової економіки в Україні в відсотках до валового внутрішнього продукту країни за даними Міністерства економіки наведений в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6 – Рівень тіньової економіки в Україні, % до ВВП

Індикатор	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Інтегральний показник рівня тіньової економіки	36	32	31	31	38	36	35	34	30	29	31	31
Зміни рівня тіньової економіки до критичного значення показника, відсоткові пункти	+ 6	+ 2	- 1	0	+ 7	-2	-1	-1	- 4	-1	-1	0

**Джерело: сформовано автором на основі [27,30, 38, 46-47].*

Як показав аналіз зміни показника «рівень тінізації економіки» (табл. 1.4), в рамках характеристик індикаторів, що визначають стан дотримання макроекономічної безпеки, рівень тінізації економіки з 2010 року (за винятком 2019 року) перебуває виключно в критичному діапазоні порогових значень, що підтверджує необхідність детального аналізу чинників формування тіньової економіки, а також посилення впливу держави з метою її суттєвого зниження.

Також, варто зазначити, що незначне падіння тіньової економіки в 2021 році відбулося через те, що суб'єкти підприємницької діяльності успішно адаптувалися до постійних карантинних обмежень, які тривали у протягом року. Це підтверджується поліпшенням фінансових результатів діяльності суб'єктів за даними Державної служби статистики України [90] порівняно з I кварталом 2020 року, а також оптимістичними показниками бізнесу щодо ділової активності суб'єктів підприємництва, що позитивно відобразилося й на сприятливій зовнішній кон'юнктурі та зростанню внутрішнього продукту країни.

Також на рисунку 1.6 зображено рівень тіньової економіки за даними Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Мінекономіки України [47] за різними методами.

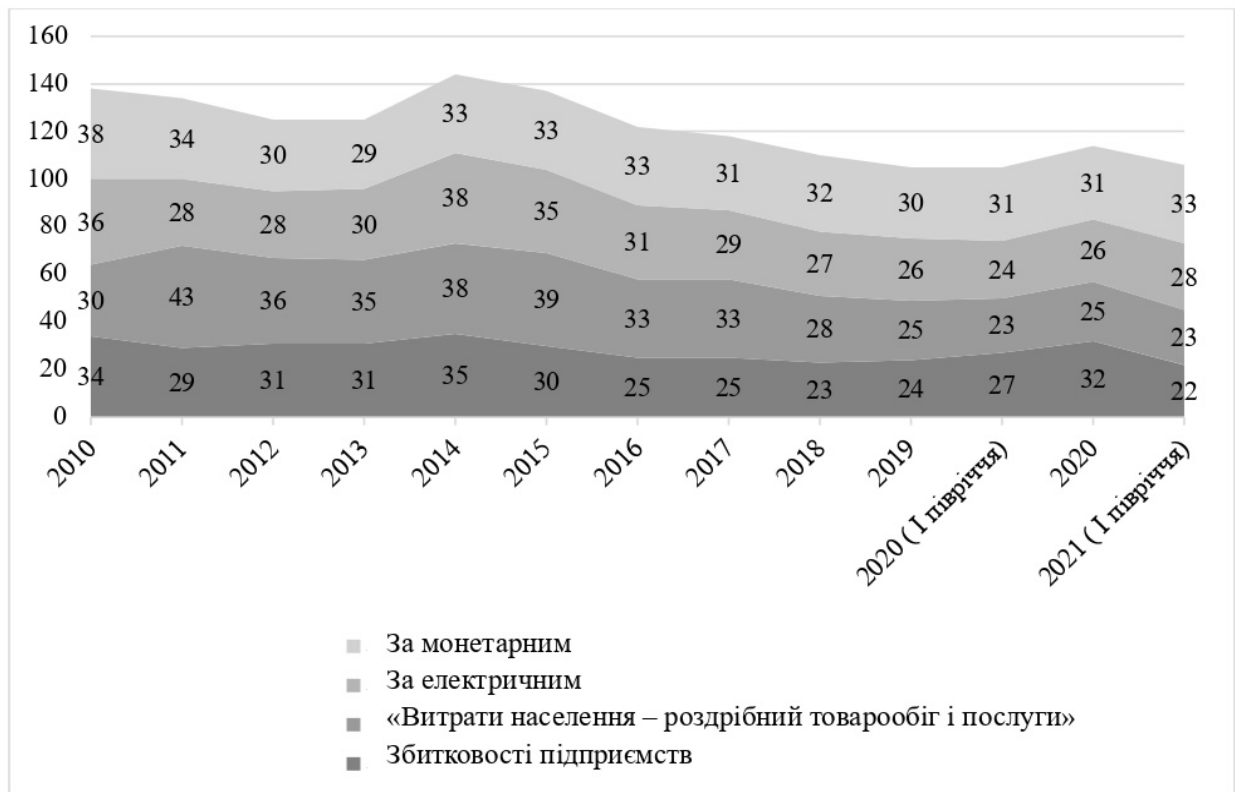

Рис. 1.6 – Рівень тіньової економіки за різними методами з 2010 по 2021 р.р., %
*Джерело: сформовано автором на основі [27,30,46-47,90]

З рисунку 1.4 видно, що піковим періодом зростання масштабів тіньової економіки був 2014 рік. Саме 2014 рік був найскладнішим роком для України у 21 столітті, рік, коли Україна стикнулася із економічною кризою, військовим конфліктом на Сході, анексією Криму та революцією гідності. Так, в I півріччі

2021 року рівень тіньової економіки за методом «Збитковості підприємства» склав 22 %.

Нижче на рисунку 1.7 наведений аналіз тіньової економіки за видами економічної діяльності за 2020-2021 роки.

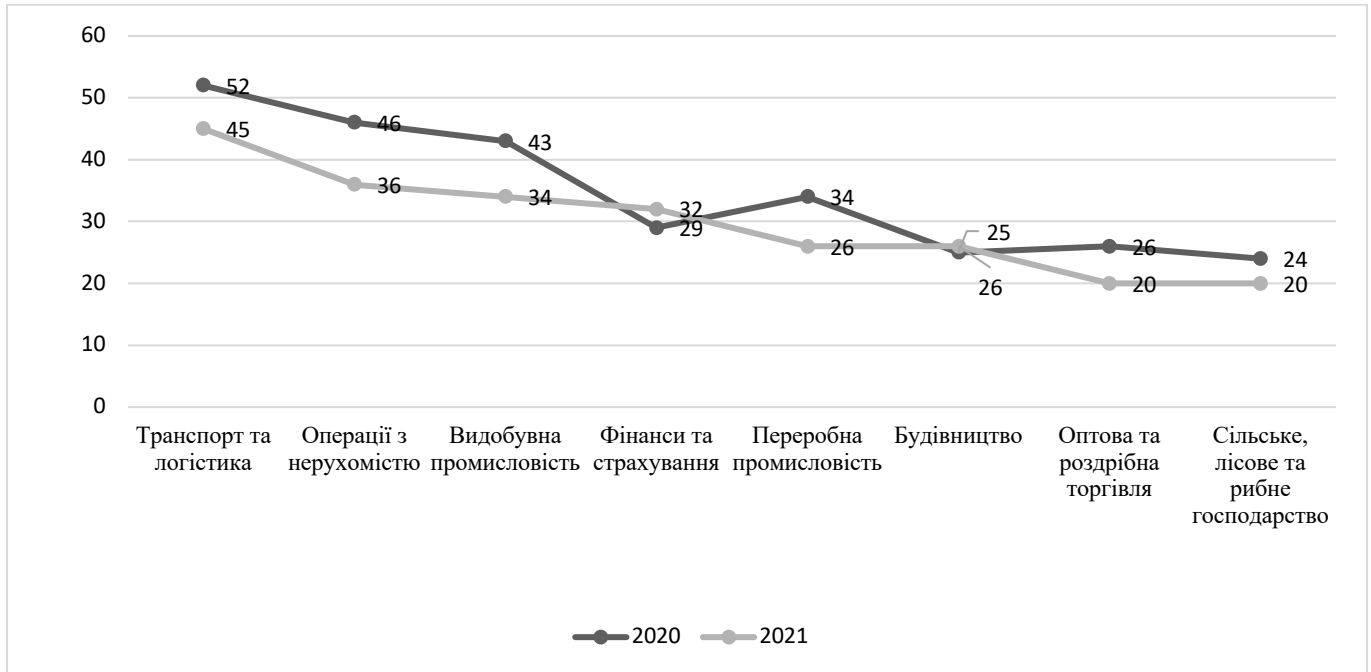

Рис. 1.7 – Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності з 2020 по 2021 р.р., %

**Джерело: сформовано автором на основі [27,30,46,47,90]*

Так, найбільший відсоток тіньової економіки спостерігався саме в такому виді економічної діяльності, як «Транспорт та логістика» (52 % в 2020 р. та 45 % в 2021 р.), а також «Операції з нерухомістю» (46 % в 2020 р. та 36 % в 2021 р.), найменший відсоток представлений саме в «Сільському, лісовому та рибному господарстві» (24 % в 2020 р. та 20 % в 2021 р.). Позитивним аспектом також варто відзначити падіння відсотка тіньової економіки за всіма видами економічної діяльності в 2021 році, в порівнянні з 2020 роком. Так, відсоток тіньової економіки у ВЕД «Видобувна промисловість» впав на 9 в.п. до 34 % та «Переробна промисловість» - на 8 в.п. до 26 %.

1.2 Передумови виникнення та фактори впливу тінізації на економічні відносини

Негативні кризові явища, які, наразі, відбуваються на території України, пов'язані з нападом росії і привели до руйнування багатьох міст, сіл та селищ, знищення великої кількості суб'єктів підприємництва (значна кількість яких ліквідована, у зв'язку з банкрутством), зростання кількості безробітних, значного відтоку кваліфікованих кадрів за кордон, їх часткової міграції на захід держави, високої смертності та травматизму людей працездатного віку. Знизилася виробництво основних видів продукції, зокрема, тієї, що складає основу експортного потенціалу України. У зв'язку з блокуванням портів, відбулось суттєве зменшення частки зовнішньої торгівлі. Пошкодження та знищення транспортно-логістичні, соціальні, маркетингові та інженерні інфраструктури цілих регіонів. Варто зазначити, що такі негативні явища знайшли відображення й на показниках ефективності країни – вигляді падіння ВВП.

Так, протягом першого місяця війни лише 17 % великих суб'єктів підприємництва продовжували працювати без будь-яких обмежень (ще 30 % перейшли в онлайн-режим, а решта або не працювали зовсім, або призупинили діяльність якщо не до мирних, то принаймні до спокійніших часів) [48].

Більше 10 % орних земель країни виявились не доступними для проведення посівної кампанії, що відобразилося не лише на експортному потенціалі держави, а й по наповнюваності державного бюджету [49].

Станом на початок квітня 2022 року понад 50 % українців втратили роботу. Насамперед, це стосується працівників великих промислових суб'єктів підприємництва, розташованих у південно-східному регіоні України [50-51].

Загальні втрати від транспортної блокади, зокрема, морських торговельних портів (які забезпечували до 65 % міжнародної торгівлі України, передусім, за рахунок металургійної та аграрної продукції) склали 3-5 млрд. доларів на місяць (без урахування пошкодження об'єктів інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів) [52,55]. Згідно даних Звіту Світового банку загальна сума збитків оцінюється складає – 349 мільярдів доларів США [53].

Так, за матеріалами Мінекономіки [54] падіння ВВП за 3 квартали 2022 року становило:

- у I кварталі 2022 року падіння порівняно з I кварталом 2021 року на 15,1 %;
- у II кварталі 2022 року падіння на 37,2 %;
- у III кварталі 2022 року падіння на 30,8 % відповідно.

В цілому падіння ВВП за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4 % (+ 3,4% у 2021 році) [48]. Це є об'єктивно найгіршим результатом за час незалежності, втім кращим, ніж очікували більшість експертів на початку повномасштабного вторгнення, коли оцінки падіння ВВП варіювалися в межах 40-50 %

Також слід зазначити, що за різними оцінками частка тіньової економіки за останні роки становить від 30 % до 50 %, що вище за аналогічний минулий період. Тіньові операції існують практично у всіх сферах діяльності, що в свою чергу приводить до зниження надходжень коштів до бюджету (в тому числі з оподаткування суб'єктів підприємництва) в період війни в країні. В той час, коли в державі ведуться активні бойові дії, розмір втрат щодня змінюється. Згідно розрахунків Мінфіну втрати України становлять близько 2 млрд. грн. на день. Втрати інфраструктури за місяць війни попередньо становили 119 млрд. долл. Тобто 4,25 млрд. доларів на день. Якщо врахувати витрати та збільшені військові та соціальні витрати, програми підтримки, втрати економіки та підприємств, тоді маємо 565 млрд. доларів [53].

Функціонування та стрімкий розвиток тіньового сектора економіки набув системного характеру. Реалії сьогодення засвідчують, що обсяги тіньового сектору економіки України перевищують допустимі межі порогових значень. Встановлено, що розміри тіньової економіки в країнах з найбільш розвиненою економікою знаходяться в діапазоні від 8 % до 15 % ВВП, а в країнах, що розвиваються знаходяться в межах від 32 % до 35% ВВП. Такі негативні показники призводить до значних втрат державного бюджету, зниження рівня фінансової та національної безпеки, а також до диспропорцій в економіці та захисту країни та її громадян, в цілому – до територіальної цілісності.

Разом з тим, незважаючи на наявність цілої низки методичних підходів до визначення конкретних факторів тінізації економіки, на сьогоднішній день, не існує загальновизнаного єдиного підходу, а наукові пошуки в цьому напрямі постійно продовжуються. Таким чином, надзвичайної актуальності набуває визначення факторів тінізації економіки, (у тому числі – суб'єктів підприємництва), а також формування ефективної державної політики щодо мінімізації факторів, що її зумовлюють.

Варто зазначити, що на 90-й сесії Міжнародної конференції праці, яка відбулася в червні 2002 року, ухвалено «Резолюцію про гідну працю та неформальну економіку», де під неформальною економікою розуміється будь-яка економічна діяльність працівників або виробничих одиниць, яка не охоплена або недостатньо охоплена інституційними та правовими нормами. Неформальна економіка часто визначається як «сіра» економіка, коли доходи і способи їх отримання залишаються поза межами регулювання державних інституцій і дії законодавства. При цьому в Резолюції зазначено, що неформальну економіку слід відрізнити від злочинної та нелегальної діяльності [56-57].

Термін «неформальна економіка» був введений англійським антропологом Кейтом Хартом в 1971–1972 рр. Харт вказував, що «різниця між формальними та неформальними можливостями доходу базується на різниці між роботою за зарплату та само зайнятістю» [56, 57]. На підставі цього Міжнародна організація праці ввела терміни «неформальна економіка» («informal economy») та «неформальний сектор» («informal sector») [56-57].

У 2003 р. на 17-й Міжнародній конференції статистики праці запропонована інша концепція неформальної зайнятості. Введене поняття «неформальна економіка» замість терміна «неформальний сектор» дозволило віднести до неформальної зайнятості додаткові її типи, що існують за межами поняття «неформальний сектор». Під «неформальна економіка» потрапили всі види економічної активності з огляду на окремі робочі місця. Робочі місця кваліфікуються як «неформальні», коли зайнятість осіб, які їх займають, не регулюється національним трудовим і податковим законодавством, а також

системою соціального забезпечення й захисту, тобто є невідконтрольними державним органам [56-57].

Тіньова економіка за своєю природою явище багатогранне, що має об'єктивний характер і впливає на всі аспекти економічної діяльності. Це, безумовно, лише підкреслює необхідність дослідження і визначення рівня тінізації національної економіки, та її факторів оскільки неврахування чи недооцінка обсягу тіньової економіки призводять до серйозних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, до тактичних і стратегічних прорахунків при прийнятті управлінських рішень на державному рівні, а відтак впливає на реалізацію економічної політики в цілому.

Велике значення для формування тіньової економіки має і наявність соціокультурних факторів, в тому числі це стосується сформованого історією правового нігілізму. Джерело розвитку і перетворення такої системи, як тіньові економічні відносини пов'язані з її внутрішніми суперечностями. Вихідною соціально-економічною суперечністю, що є основою перетворення і розвитку таких відносин у сфері економіки, як тіньові стосується суперечності характеру регулюючого державного впливу на господарську діяльність, умови її ведення та постійний ріст та зміну таких потреб виробництва, як ефективний бізнес і задоволення власних інтересів та інтересів, які є суспільними соціально-економічними.

Офіційні джерела вказують на такі основні системні фактори значного рівня тінізації української економіки як [56,60]:

- несприятливі умови ведення підприємницької діяльності;
- низька ефективність інституційної підтримки розвитку економіки;
- високий рівень монополізації внутрішнього ринку;
- низька ефективність судової та правоохоронної системи;
- високий рівень корупції;
- високий рівень порушень прав інтелектуальної власності.

Узагальнена схема детінізації економіки наведена на рисунку 1.8.

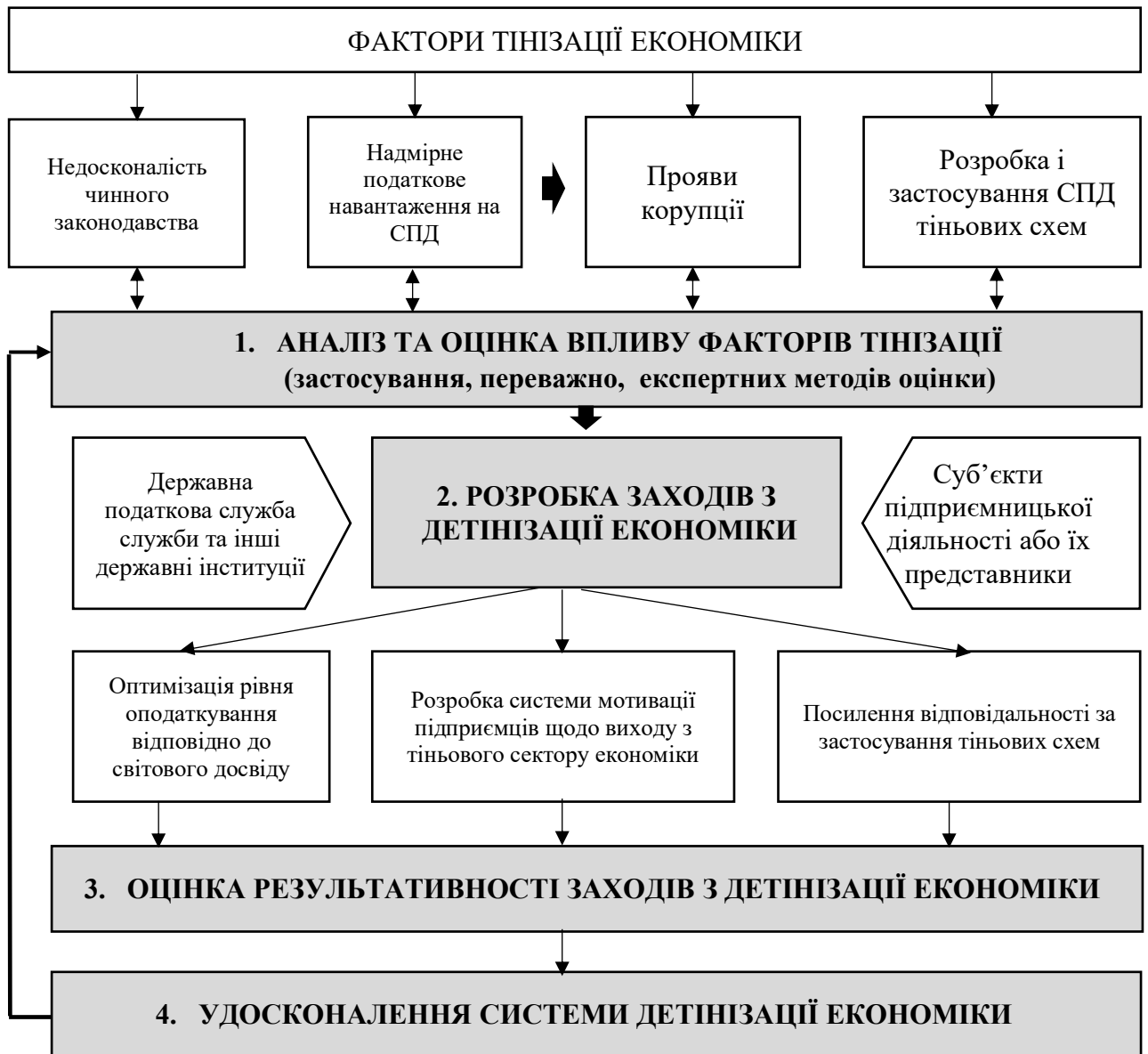

Рис. 1.8 – Загальна схема детінізації економіки

* Джерело: сформовано автором

Усі подані фактори відносять до різноманітних сфер впливу. Сукупність негативних факторів відзначається посиленням впливу на економічну ситуацію в країні. Великим впливом на появу і розвиток тінювої економіки в Україні має злочинний фактор, діяльність якого зумовлюють попередні фактори.

Також, війна показала доцільність діджиталізації більшості бізнес-процесів, у тому числі управлінських, в країні, що значно зменшила вплив факторів тінізації, що дало змогу продовжувати працювати суб'єктам підприємництва під час активних бойових дій на території їх розташування.

Введений карантин через пандемію COVID-2019 та запровадження обмежувальних карантинних заходів для суб'єктів підприємництва стимулювало розповсюдження тенденції роботи в дистанційному режимі. При цьому відбулося поширення дистанційної роботи на сфери підприємництва, де раніше не були створені можливості для дистанційної роботи працівників. Суб'єкти підприємництва вкладали інвестиції в оновлення чи придбання нового технічного обладнання, програмного забезпечення та здобуття нових необхідних навичок співробітників. Сьогодні вже можна впевнено констатувати, що під час війни велика частка суб'єктів підприємництва продовжує працювати на дистанційному режимі і це сприяє поживленню економіки держави.

Також, доцільно відзначити, що під час карантину виникли серйозні перешкоди в діяльності суб'єктів підприємництва в сфері торгівлі та організації харчування. У зв'язку з введенням на державному рівні карантинних обмежень в підприємницькій діяльності, підприємствам даних галузей необхідно швидко змінюватись, запроваджувати інновації, щодо безконтактного замовлення їх товарів і продукції та безконтактної їх доставки.

Для цих суб'єктів підприємництва є необхідним залучення нових співробітників, удосконалення логістики та пошук нових форм здійснення діяльності (в тому числі, в онлайн режимі – у маркетплейсах, в онлайн-магазинах і соцмережах).

В Україні на державному рівні декларується важливість інновацій для вирішення нагальних соціально-економічних проблем країни. Варто зазначити, що в Програмі стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19: «Економічне відновлення» – Додаток до Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) на 2020-2022 рік [62], визначені ініціативи, які спрямовані на подолання викликів, що стоять перед сектором малих та середніх суб'єктів підприємництва. Серед них визначено [57,62]:

а) збільшити доступ до фінансів для суб'єктів підприємництва, що надають послуги населенню;

б) допомогти суб'єктам підприємництва в адаптації до нових умов ведення діяльності;

в) стимулювати попит через державні закупівлі;

г) знизити податкове навантаження та інші зобов'язання для найбільш постраждалих секторів.

Варто зауважити і той факт, що в країні під час пандемії та карантину відбувся бурхливий розвиток інноваційних сервісів та безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток. Загальна кількість операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за дев'ять місяців 2020 року становила 4310,2 млн. шт., а їхня сума – 2807,9 млрд. грн. Кількість зазначених операцій зросла на 18,0 %, а сума – на 8,7 % [63]. Якщо порівнювати з аналогічним періодом 2019 року, то сума безготівкових операцій становила 1550,1 млрд. грн. або 55,2% від суми усіх операцій із картками. Минулого 2019 року за підсумками дев'яти місяців цей показник становив 49,7%.

Такий високий попит серед споживачів безконтактних платіжних інструментів призвів до суттєвого зростання безготівкових операцій із використанням безконтактних та токенизованих карток (за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв). Понад половини від загальної кількості та суми безготівкових операцій у торговельних мережах (54 % за обома показниками) за дев'ять місяців 2020 року відбувалося безконтактно, тоді як рік тому – лише третина.

Платіжна інфраструктура упродовж дев'яти місяців 2020 року продовжувала стабільно розширюватися. Кількість суб'єктів підприємництва, які приймають платіжні картки, за цей період зросла на третину (на 31,7%) – до майже 316,4 тисяч. од. Крім того, з початку 2020 року кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9 % (до 360,4 тис. од.). Водночас понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату. Кількість платіжних терміналів у торговельній мережі з розрахунком на 1 млн. простійного населення України станом на 01 жовтня 2020 року становила 9,0 тис. штук (станом на початок року – 8,4 тис. штук) [58]. Вищезазначені тенденції

продовжують активно збільшуватись і розвиватись під час війни, а також можна спрогнозувати, що буде розвиватись і, відповідно, підтримуватись на державному рівні в повоєнній розбудові та відновлення нашої країни в цілому.

Таким чином, одним із пріоритетних завдань під час війни та в подальшому в після воєнному часі, є зменшення фіскального навантаження на суб'єктів підприємництва та стимулювання розвитку малого підприємництва, а також тісна взаємодія суб'єктів підприємництва з державою, створення дієвих інструментів підтримки інноваційної діяльності з застосуванням певних заходів державних гарантій. Зокрема: через участь державного капіталу у створенні інноваційної інфраструктури та реалізації інноваційних проектів, податкове навантаження на суб'єктів підприємництва зменшити, введення мораторію на податкові перевірки та здійснення заходів боротьби з корупцією, що, в свою чергу, мінімізує утворення факторів тінізації економіки в державі; поліпшення управління тощо.

1.3 Міжнародний досвід протидії тінізації та його імплементація в Україні

Протягом останніх років економіка України стикається зі значними масштаби прояву тіньової економіки, яка відзначається істотним впливом на її конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість та розвиток країни, загалом. Процеси тінізації зумовлюють також структурний дисбаланс у загальному соціально-економічному розвитку країни, гальмують процеси демократизації та інтеграції України в Європейський Союз. Поширення тінізації, в першу чергу, обумовлено недосконалим державним регулювання, яке, може пояснюватися недоліками, такими як бюрократизація управління, формалізацією фінансових та інвестиційних процесів, недосконалістю фіскальної політики, прихованим безробіттям, порушенням у сфері зовнішньої торгівлі та обмеженістю співпраці. Масштабність процесів тінізації відзначається збільшенням загроз для економічної безпеки країни.

Нажаль, таке явище як тінізація присутнє в економіці всіх країн світу. Відмінності в різних країнах полягають у розмірах, факторах, проявах, стані

соціально-правового регулювання цього явища та рівнях його ефективності. Так, на рисунку 1.9 представлено рівень тіньової економіки в різних країнах світу у % від обсягу офіційного ВВП у 2021 році за даними Мінекономіки [47] та Інституту економічних досліджень Лейбніца при Мюнхенському університеті [64].

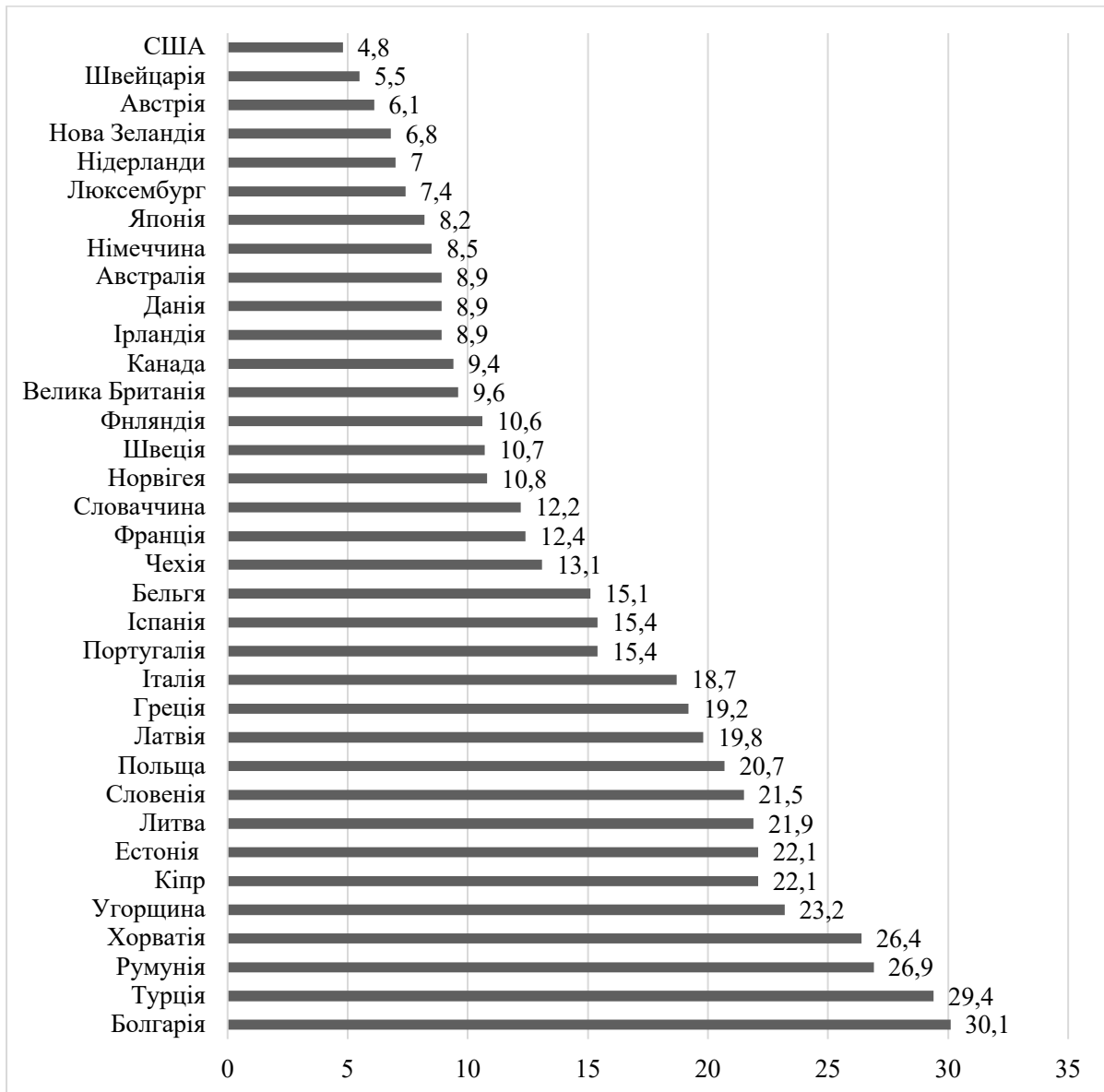

Рис. 1.9 – Рівень тіньової економіки в різних країнах світу у % від обсягу офіційного ВВП у 2021 році

* Джерело: сформовано автором на основі [30,47,54,64,90]

Трійку лідерів країн-аутсайдерів по рівню тінізації посіла Болгарія з 30,1 %, Турція – 29,4 % та Румунія – 26,9 %. Найменший відсоток тінізації економіки спостерігається в США – 4,8%, Швейцарії – 5,5 % та Австрії – 6,1 %.

Більшість зарубіжних науковців [1-7; 9-12] традиційно причиною тінізації економіки вважають надмірний податковий тягар. Однак, така думка, хоча і є панівною, однак, вона не повною мірою відображає причини тінізації. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на суб'єкти підприємництва становить 55,5 % за даними Всесвітнього Банку [65] (станом на 01.05.2019 р.) від загального прибутку суб'єктів підприємництва. Це досить високий показник. Водночас, у Франції він досягає найбільшої величини серед європейських країн – 65,8 %, в Австрії – 55,5 %, у Швеції – 54,6 %. Масштаби тіньової економіки в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) становлять лише 10-25 %. Звідси, стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною. Зменшення податкового навантаження також не обов'язково призведе до зменшення рівня тіньової економіки. У Греції, наприклад, податкове навантаження на суб'єкти підприємництва становить майже 47 %, водночас рівень тінізації в цій країні більший, ніж у середньому в Європі, і становить близько 24 % [65].

Також, на сьогоднішній день, існує значна кількість різних міжнародних рейтингів, які характеризують рівень тінізації в економіці, що знаходить відображення на показниках ведення бізнесу, залучення інвестицій до країни, а також міжнародного співробітництва, загалом. Проаналізуємо деякі з них більш детально.

1. Відповідно до індексу сприяння корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) [66], що складається кожного року, по оцінках аналітиків та підприємців, починаючи з 2015 року міжнародною організацією Transparency International Україна мала 32 бали, що підтверджує її місце в цьому рейтингу в 2022 році. Серед країн, що займали вищий рейтинг, ніж Україна присутні країни Європейського Союзу, а саме: Німеччина – 79 балів, Литва – 62 бали, Чехія – 56 балів, Польща – 55 балів та, відповідно, Угорщина – 42. Найбільшу корупцію мали Лаос та Узбекистан, Мексика по 31 бали, Габон – 29 балів та Мадагаскар – 26 балів.

На нашу думку, важливо зазначити, що даний рейтинг складається з 167 країн світу. При цьому, застосовується шкала від 100 (відсутня корупція) до 0 (найвищий рівень корупції) [66].

2. Міжнародний рейтинг «Легкості ведення підприємницької діяльності» [66], який передбачає оцінку країн щодо сприятливості умов ведення підприємницької діяльності. Рейтингування здійснюється від 1 до 190. Високий рейтинг легкості ведення підприємницької діяльності означає, що нормативно-правові умови є більш сприятливими для створення та функціонування суб'єктів підприємництва. Даний рейтинг складається шляхом вимірювання сукупних показників за 10 темами, кожна з яких складається з кількох індикаторів і має рівнозначний ефект на загальний рейтинг країни (рис. 1.10).

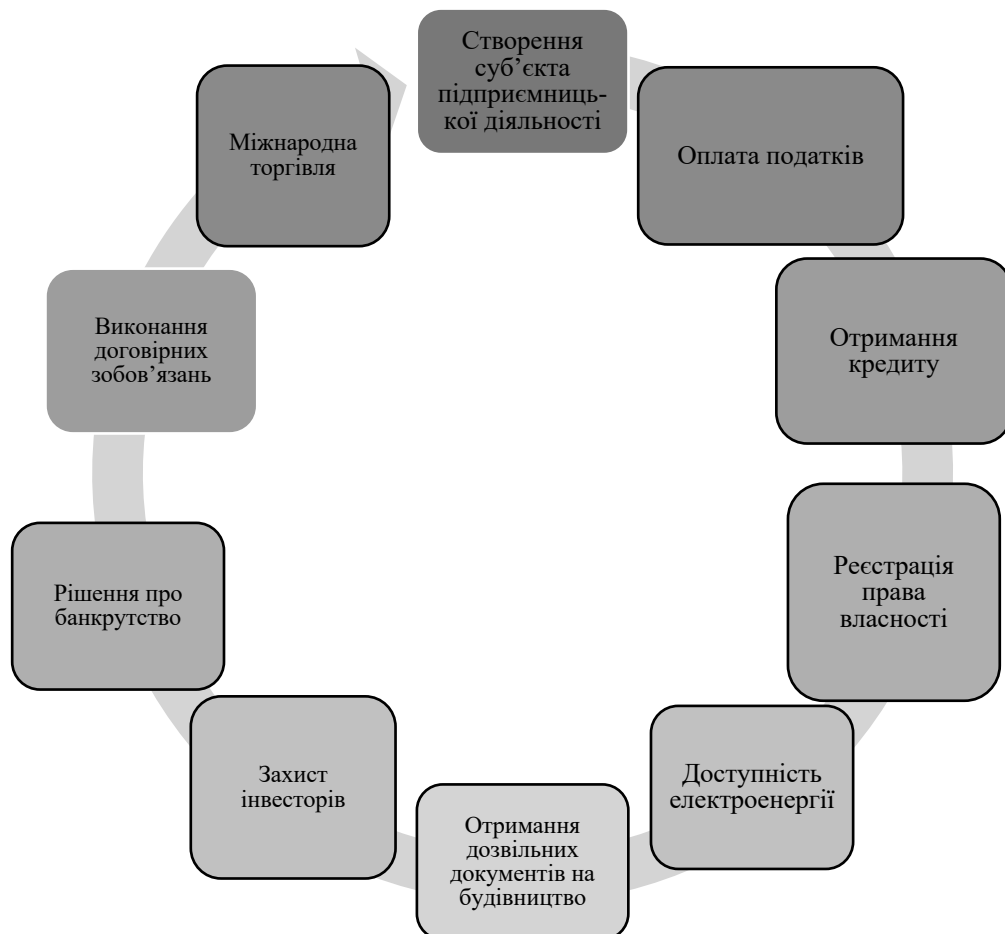

Рис. 1.10 – Складові рейтингу «Легкості ведення підприємницької діяльності»

**Джерело: сформовано автором на основі [66-70]*

В даному рейтингу в 2019 році Україна посіла 64 місце серед 189 країн (рис. 1.11).

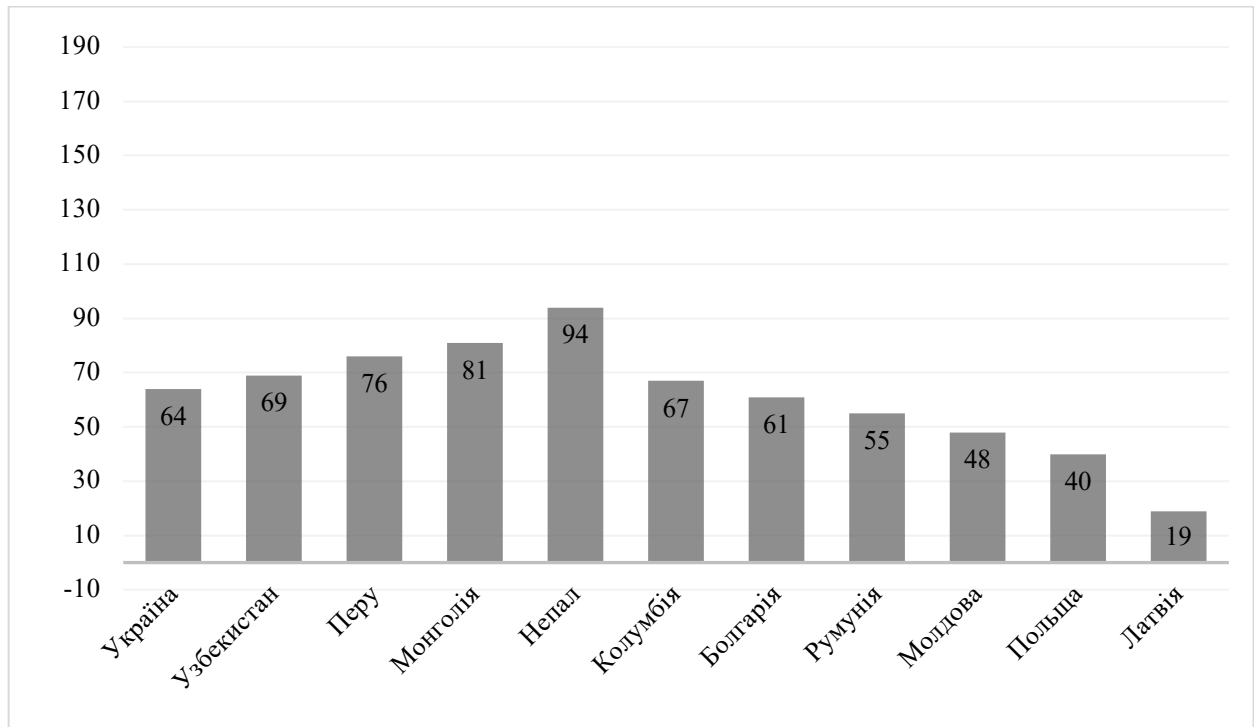

Рис. 1.11 – Рейтинг «Легкості ведення підприємницької діяльності»

**Джерело: сформовано автором на основі [65-71]*

Вище місця за рейтингом, ніж Україна посіли країни Європейського союзу такі, як Латвія – 19, Польща – 40, Молдова – 48, Румунія – 55, Болгарія – 61. Нижчі за рейтингом: Колумбія – 67, Узбекистан – 69, Перу – 76, Монголія – 81, Непал – 94.

3. Світовий рейтинг конкурентоспроможності економіки (Global Competitiveness Index) [69], глобальне дослідження та рейтинг країн світу, що його супроводжує, за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму. Так, в 2021 році Україна посіла 54 місце з 64. Вищі місця займають, у тому числі, країни Європейського Союзу, як Німеччина: –15, Естонія – 26, Литва – 30, Угорщина – 42, Польща – 7, Болгарія – 53. На нижчих місцях, ніж Україна опинились Мексика – 55, Колумбія – 56, Бразилія – 57, Південно-Африканська республіка – 62, Аргентина – 63, Венесуела – 64.

4. Індекс верховенства права (WJP Rule of Law Index) [68] розраховується різними установами для оцінки рівня дотримання верховенства права в країнах світу. Участь в індексації беруть 140 країн світу. За даними

організації WJP Rule of Law Index [68] у 2022 році, країни Європейського союзу, такі як, Німеччина , посіла 6 місце, Естонія – 8, Латвія – 18; Болгарія – 30; Польща – 36, Україна – 74.

5. Індикатор контролю корупції CCI World Bank фіксує уявлення населення країни про те, якою мірою державна влада використовується для приватної вигоди, включаючи як дрібні, так і великі форми корупції, а також «захоплення» держави елітами та приватними інтересами корупції (рис. 1.12).

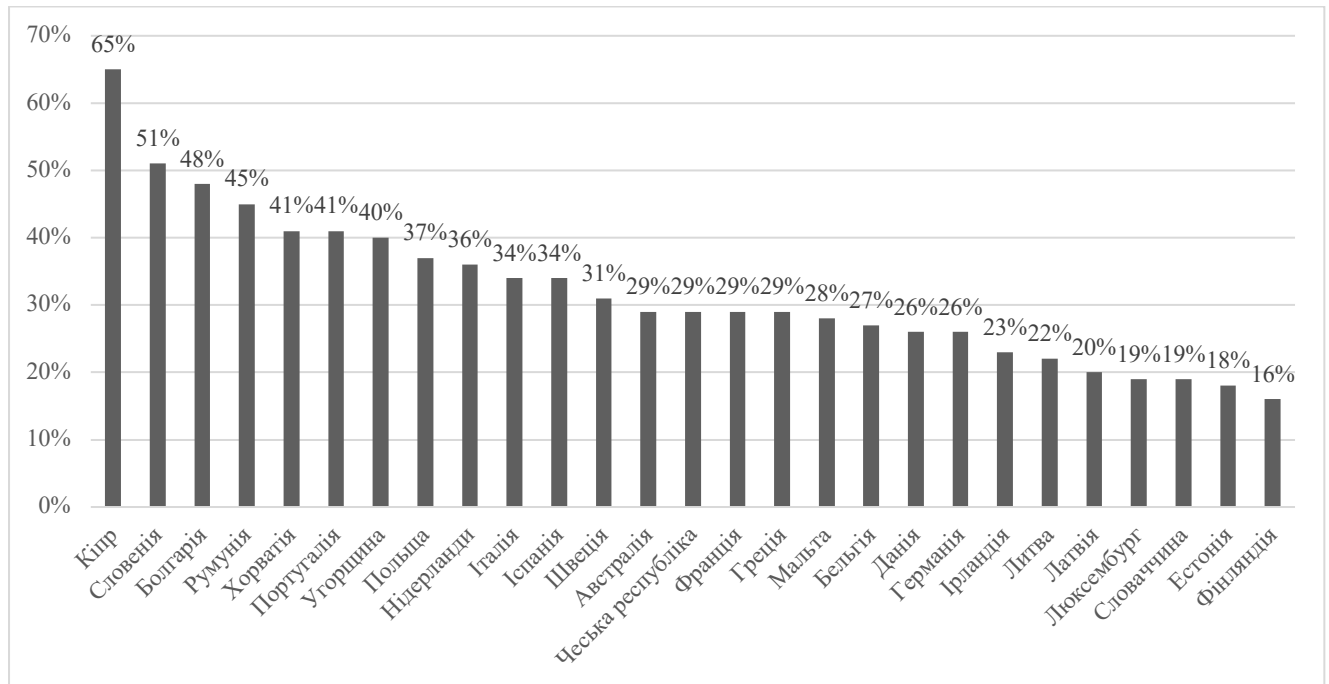

Рис. 1.12 – Індикатор контролю корупції CCI World Bank за 2021 р.

**Джерело: сформовано автором на основі [64-71]*

Найбільший відсоток населення, який вважає, що в їх країні збільшилася корупція за останній рік проживають на Кіпрі (65 %), в Словенії (51 %), Болгарії (48 %) та Румунії (45 %). В таких країнах, як Фінляндія (16%), Естонія (18 %), в Люксембурзі та Словаччині – найменший відсоток серед опитуваних – 19 %.

6. Глобальний барометр корупції Transparency International's Global Corruption Barometer [67] (рис. 1.13 -1.14).

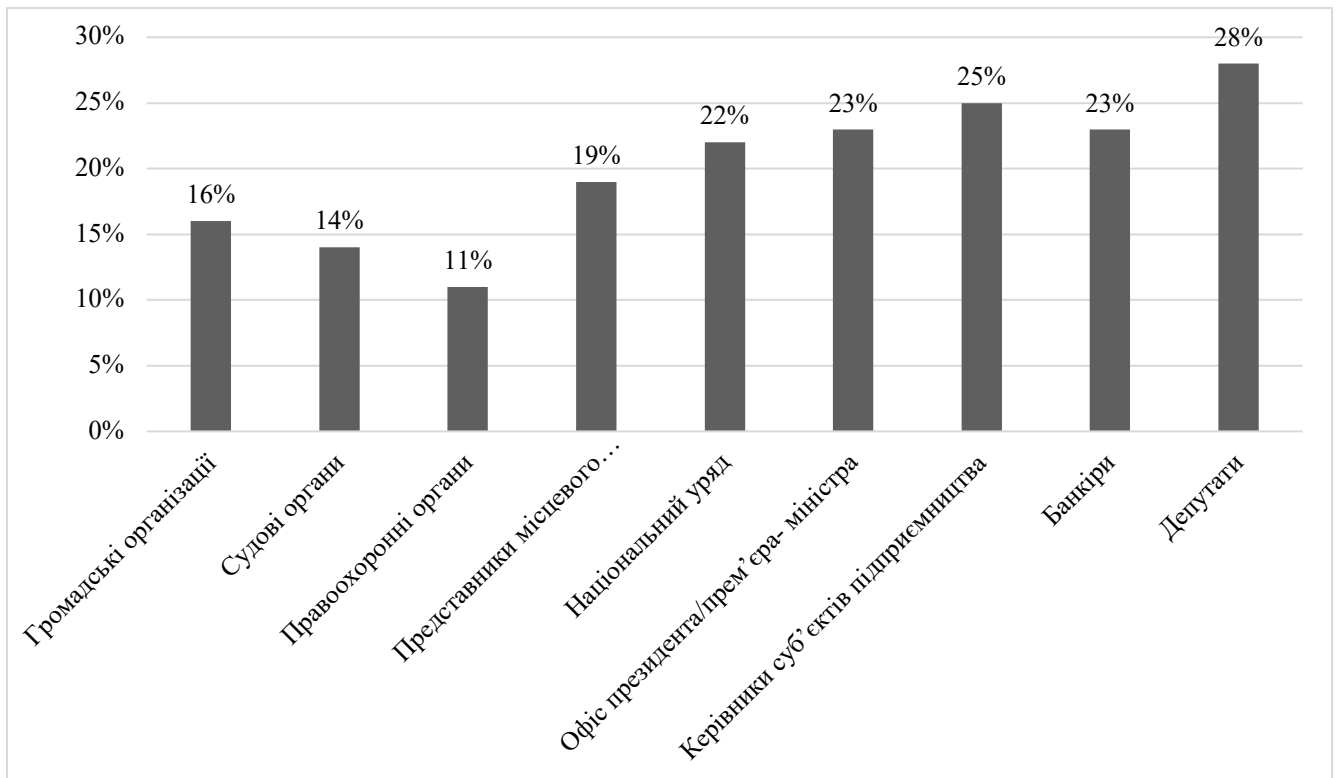

Рис. 1.13 – Глобальний барометр корупції в ЄС 2021: інституціональний розріз
*Джерело: сформовано автором на основі [64-74]

Рисунок 1.13 відображає інституційну корупцію в країнах ЄС. Так, результати опитування населення в Європейському Союзі показали, що найбільш корумпованими є депутати (28 %), президент з прем'єром міністром (23 %) та керівників суб'єктів підприємництва (25 %), проте, серед суспільства значний кворум довіри громадян мають правоохоронні органи (11 %) та судова система країни (14 %).

Доцільно зауважити, що, наприклад, в Іспанії 42 % громадян вважають, що більшість банкірів корумповані і 33 % громадян у Португалії погоджуються з цим. У Німеччині 35 % громадян вважають, що більшість керівників суб'єктів підприємництва корумповані.

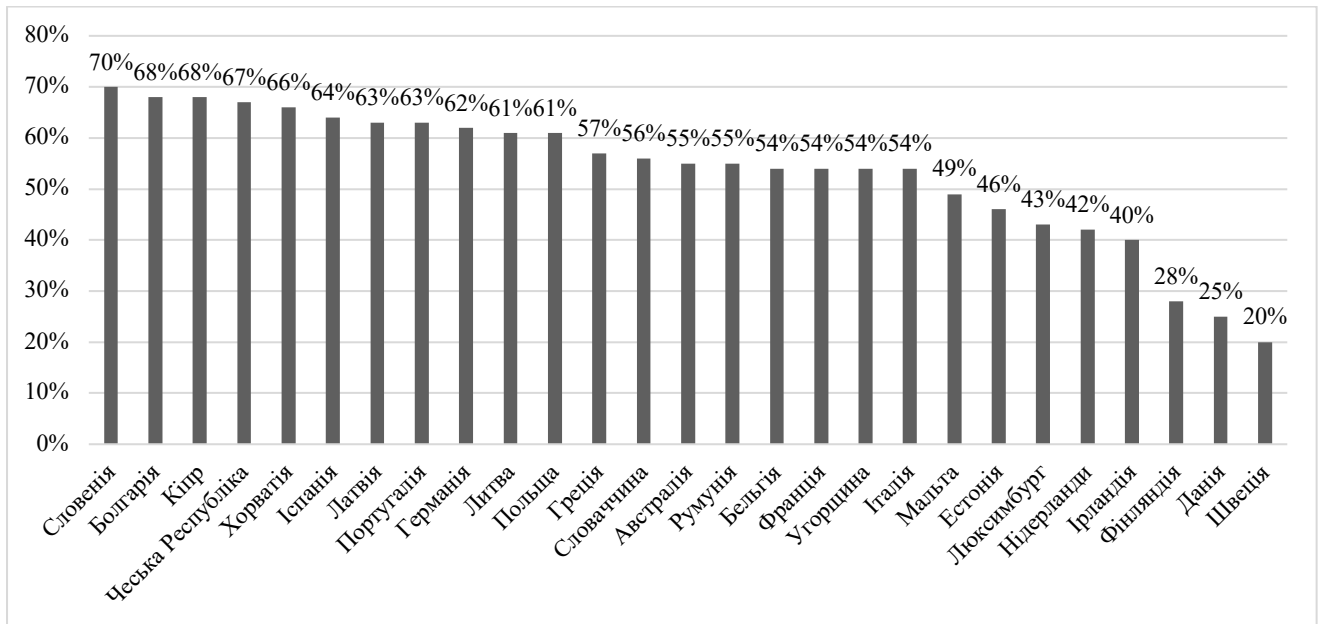

Рис. 1.14 – Глобальний барометр корупції в ЄС 2021: неналежний вплив на уряди, 2021

**Джерело: сформовано автором на основі [64-74]*

Варто зазначити, що більша частина населення, що проходили опитування проживає в Європейському Союзі (53 %). Так, результати анкетування за глобальним барометром корупції, показали, що на думку респондентів, уряд керується лише власними приватними інтересами, а не державними: Словенія (70 %), Болгарії (68 %), Кіпр (68 %), Чеській Республіці (67 %) та Хорватії (66 %).

7. Огляд суб'єктів підприємництва Світового банку The World Bank Enterprise Survey [65] (табл. 1.7). У деяких країнах суб'єкти підприємництва можуть вимагати здійснення неофіційних платежів або «подарунків», щоб «здійснити роботу». Наведені нижче показники відображають поширеність різних видів хабарництва в 155 країнах. Результати базуються на опитуваннях понад 195 000 суб'єктів підприємництва.

Таблиця 1.7 – Огляд суб'єктів підприємництва Світового банку за 2021 рік

Країна	Франція	Литва	Іспанія	Польща	Болгарія	Україна
Поширеність хабарництва (% СП, які мали принаймні один запит на хабар)	2	0	4	3	10	37
Рівень хабарництва (% публічних транзакцій, де вимагався подарунок або неофіційний платіж)	2	0	3	2	7	34
% СП, від яких очікували подарунків під час зустрічі з податківцями	3	0	9	3	9	36
% СП, від яких очікували подарунків, щоб отримати ліцензію на діяльність	0	0	0	1	14	41
% СП, від яких очікували подарунків, щоб отримати імпорتنу ліцензію	0	0	0	0	23	26
% СП, від яких очікували подарунків, щоб отримати дозвіл на будівництво	0	1	0	0	9	56
% СП, від яких очікували подарунків, щоб отримати електричне підключення	0	0	6	4	0	46
% СП, від яких очікували подарунків, щоб отримати підключення до води	0	0	1	1	4	50
% СП, від яких очікували подарунки державні службовці, "щоб зробити справу"	12	6	1	10	13	24
% СП, які вважають корупцію основною перешкодою ведення бізнесу	16	8	21	23	27	56
% СП, які вважають судову систему основною перешкодою ведення бізнесу	7	4	11	20	14	32

**Джерело: сформовано автором на основі [64-74]*

Середні показники обчислювались шляхом простого середнього значення балів на рівні країни. Для кожної країни в цьому розрахунку використовуються лише дані за останній доступний рік дослідження. Для обчислення середніх значень всіх країн використовувалися лише опитування, які були проведені протягом 2010–2020 років. Таким чином, одними із самих

«доброчесних» країн виявилися Литва, Франція, та Іспанія. Так, Україна, Болгарія, та Польща серед 155 країн світу займають середні показники, що підтверджує необхідність продовження активної боротьби з корупцією та тінізацією.

8. Індекс платників хабарів Bribe Payers Index Transparency International [66] – показник того, наскільки транснаціональні суб'єкти підприємництва в різних країнах готові брати участь у корупційних ділових практиках. Такий показник класифікує 28 найбільших країн з високими економічними розвитком за сприйнятою ймовірністю суб'єктів підприємництва з цих країн давати хабарі за кордоном. Індекс платників хабарів базується на поглядах керівників СП, які були висвітлені в опитуванні Transparency International щодо хабарників у 2011 році (рис. 1.15).

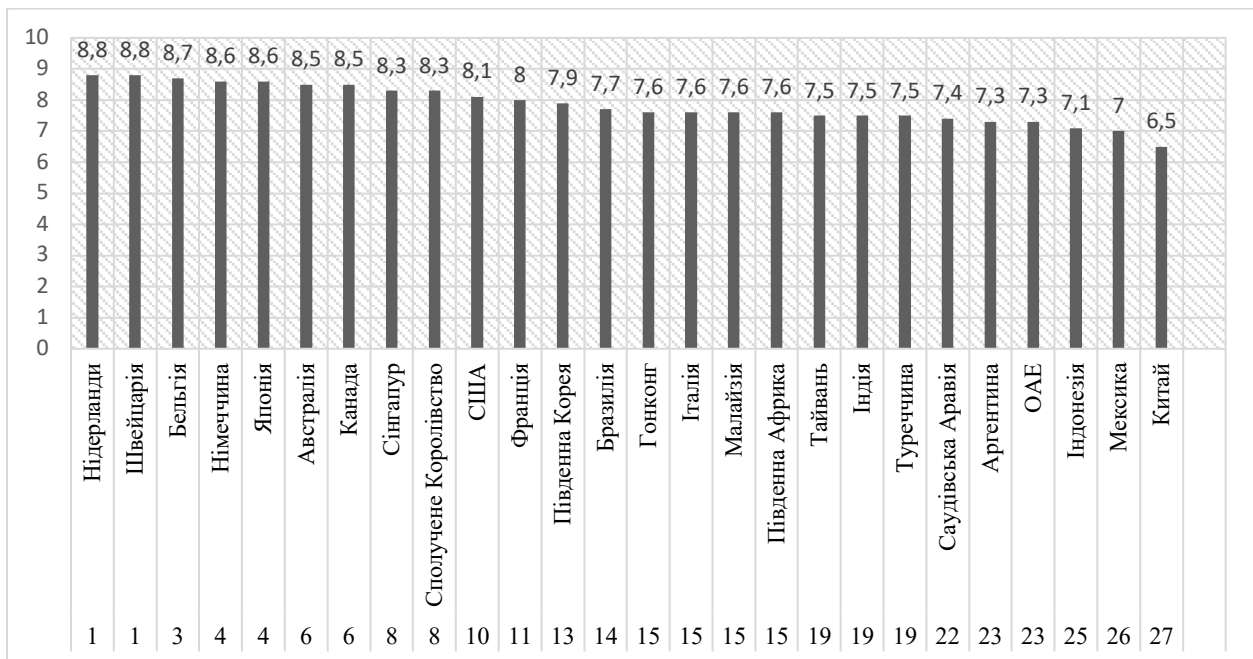

Рис. 1.15 – Індекс платників хабарів за 2011 рік

*Джерело: сформовано автором на основі [64, 74]

Країни та території, включені до Індексу охоплюють усі регіони світу та складають майже 80 % загального світового відтоку товарів, послуг та інвестицій. У звіті за 2011 рік досліджено різні типи хабарництва в різних секторах, включаючи, вперше, хабарництво між суб'єктами підприємництва (хабарництво «від приватного до приватного»). Даний звіт складений за результатами опитування керівників суб'єктів підприємництва, що був

проведений в рамках Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 139 країнах світу в період з січня по травень 2011 року. За результатами опитування найбільші країни-хабарники виявилися Китай (6,5 бали – 27 місце), Мексика (7 балів – 26 місце), Індонезія (7,1 балли – 25 місце), а також Об'єднані Арабські Емірати та Аргентина (по 7,3 бали – 23 місце). Найвищі бали в даному опитуванні отримали країни Нідерланди і Швейцарія по 8,8 балів і займають почесне перше місце, Бельгія на третьому з 8,7 балами, четверте місце з 8,6 балами розділили Німеччина та Японія. Варто відзначити, що У 2010 році загальний обсяг експорту та вивезення прямих іноземних інвестицій із 28 країн, зарахованих до Індексу хабарників за 2011 рік, склав 15 800 мільярдів доларів США. Це становить 78 % від загального світового експорту та прямих іноземних інвестицій. Доцільно зауважити, що вперше ВРІ був опублікований Transparency International 26 жовтня 1999 року, а останній раз-у 2011 році.

Оскільки таке явище, як тіньова економіка має прояви в усьому світі, то різні держави розробляють свої шляхи боротьби з нею. Наприклад, в Польщі була введена заборона на підприємницьку діяльність тих осіб, які раніше притягалися до відповідальності за тяжкий злочин в сфері оподаткування. Також, була введена майнова відповідальність суб'єктів підприємництва за вчинення злочину, в результаті якого даний суб'єкт отримав велику матеріальну вигоду. В США значно була збільшена функції та роль спеціальних служб, що контролювали рівень тіньової економіки в країні. Співробітники даних служб, як ФБР чи ЦРУ в більшості випадків працювали в концернах та корпораціях, тим самим здійснювали контроль над їх діяльністю. В Великобританії для боротьби з корупцією збільшили незалежність судів, віддавши їх під суспільний контроль та посилили покарання за хабарництво. В Іспанії уряд в 2012 році наклав штраф на Talleres Masor [71] за несплату коштів на соціальне страхування працівників в розмірі 127 000 Євро. Дане покарання (у вигляді великого штрафу) було винесено, у тому числі, для того, щоб стримати інших суб'єктів підприємництва країни від неофіційного прийняття на роботу працівників. Варто зазначити, що наявність чи відсутність корупції та тінізації не є сталим. Рівень цих процесів змінюється з часом. Однак, головним завданням уряду будь-якої країни є

забезпечення детінізації. На рисунку 1.16 представлено інструменти детінізації на різних рівнях управління, враховуючи міжнародний досвід

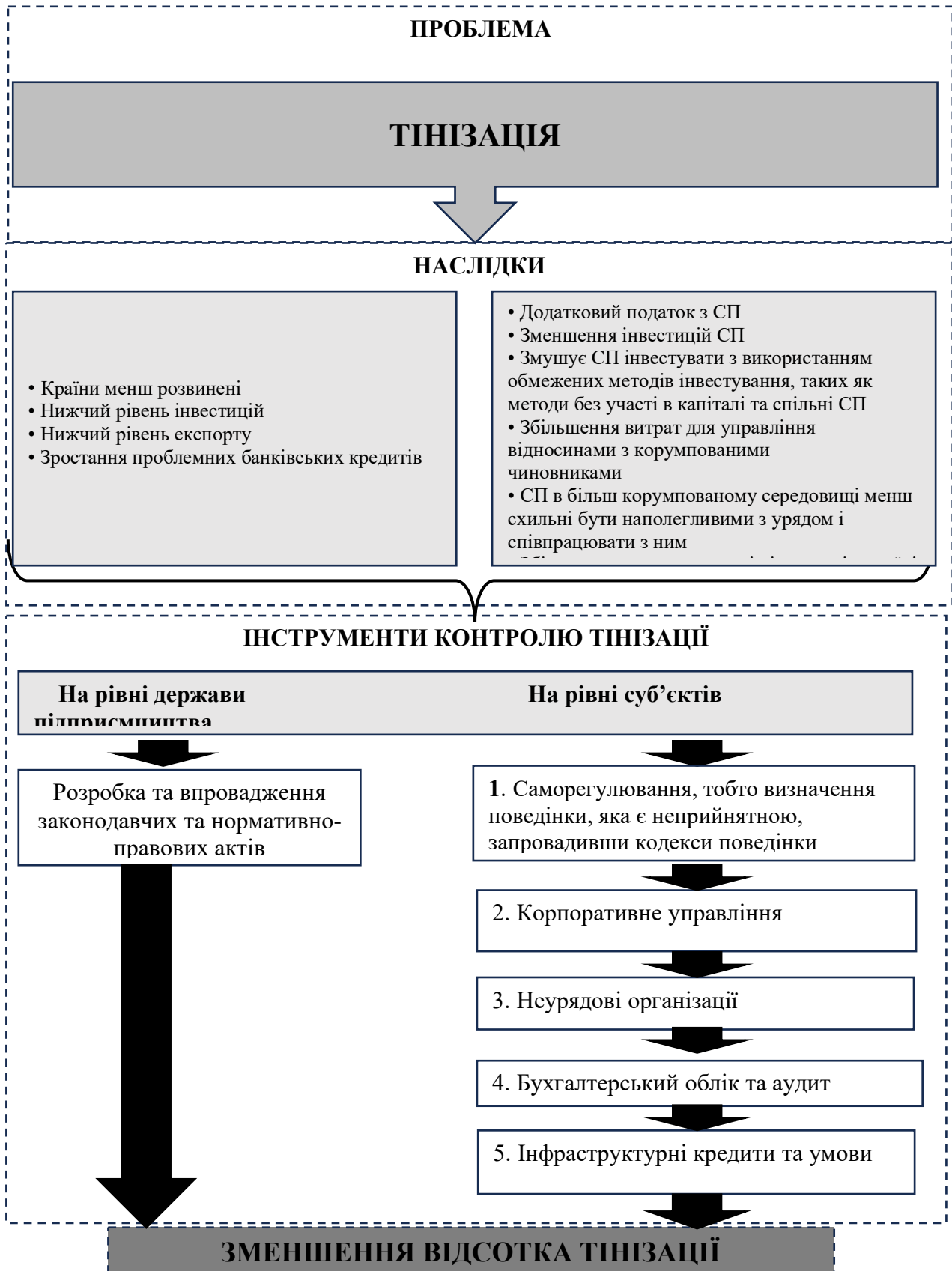

Рис. 1.16 – Інструменти детінізації СП, враховуючи міжнародний досвід

*Джерело: сформовано автором

Деякі з досліджених міжнародних інструментів розглянемо більш детально. Так, контроль тінізації на рівні держави закріплений в законодавчих та нормативно-правових актах:

Закони про протидію хабарництву:

- Закон про корупцію за кордоном США 1977 (FCPA) з правками 19984
- Конвенція Організації економічного співробітництва та розвитку з боротьби з хабарництвом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій 1997;
- Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Рада Європи 1999;
- Конвенція ООН проти корупції 2003;
- Міжамериканська конвенція Організації американських держав проти корупції 1996 року;
- Протокол економічного співтовариства західноафриканських держав про боротьбу з корупцією 2001;
- Протокол спільноти розвитку Південної Африки проти корупції 2001;
- Конвенція Африканського Союзу про запобігання та боротьбу з корупцією 2003.

В рамках інструменту 1. «Саморегулювання, тобто визначення поведінки, яка є неприйнятною, запровадивши кодекси поведінки» міжнародна організація «Transparency International» обрала п'ять інновацій, які не лише в країнах ЄС, а й в Україні довели свою ефективність в цілому [66] :

1). Prozorro: система електронних публічних закупівель [76]. Дана електронна система є допомогою для здійснення закупівель та водночас надає можливість платникам податків бачити на що витрачаються їхні кошти. З моменту запуску на Prozorro було оголошено понад 15 мільйонів закупівель на суму 4,3 трильйона гривень; у 2020 році Prozorro визнали найпрозорішою системою публічних закупівель у світі, США взяли Prozorro за приклад своєї антикорупційної стратегії, Світовий банк рекомендував використовувати цю систему для відбудови України в післявоєнному часі.

2) Prozorro Продажі: система онлайн-аукціонів з продажу та оренди нерухомості [77]. Станом на середину січня 2023 року оренда та приватизація

через цю систему принесли до українського бюджету понад 69 мільярдів гривень.

3) ehealth : електронна медична система, яка дозволяє автоматизувати медичну інформацію та за необхідністю керувати нею [78]. Структура eHealth включає центральну базу даних реєстрантів, а також інформаційну систему Національної Служби Здоров'я та медичну інформаційну систему з автоматичним обміном даними між ними. Завдяки eHealth громадяни тепер можуть записуватися на прийом до лікаря онлайн та отримувати електронні рецепти на ліки. Крім того, на порталі запроваджено електронні медичні картки.

4) Система е-декларування для чиновників: онлайн-система, яка дозволяє державним службовцям реєструвати, перевіряти та публікувати декларації про майно [79]. Електронне декларування – одне з найважливіших досягнень антикорупційних реформ після Революції Гідності. Офіційні заяви були оприлюднені та сприяли публічним розслідуванням корупції.

5) Spending: єдиний веб-портал використання державних коштів [80].

6) Openbudget: державний веб-портал бюджету для громадян [81]. Офіційний державний портал, який відповідає найкращому міжнародному досвіду у сфері відкритості публічних фінансів та входить до складу платформи відкритих даних у сфері публічних фінансів E-data.

Особливий інтерес викликає саме інструмент 2. «Корпоративне управління», яке представляє собою систему, структуру та процедуру, що використовується для управління та контролю суб'єктів підприємництва та комплаєнс-метод.

Комплаєнс є складовою частиною загальної системи ризик-менеджменту суб'єктів підприємництва, які, в свою чергою, є складовою частиною системи корпоративного управління.

Комплаєнс-метод, зазвичай, включає в себе такі аспекти, як відповідність антикорупційним стандартам, управління конфліктом інтересів, розширене обслуговування клієнтів та дотримання вимог щодо консультування клієнтів. Крім того, область комплаєнсу також охоплює специфічні сфери, такі як:

- запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;

- розробка документів і процедур для забезпечення відповідності діяльності компанії чинному законодавству;

- захист інформаційних потоків, запобігання шахрайству та корупції, встановлення етичних стандартів поведінки співробітників тощо.

У сучасному корпоративному управлінні СП часто використовується комплаєнс-метод, який прийняв Міжнародний Інститут Внутрішніх Аудиторів (Institute of Internal Auditors). На рисунку 1.17 представлена система розслідування інцидентів порушень в рамках комплаєнс-методу.

Отже, система елементів антикорупційної комплаєнс-політики полягає в:

- зобов'язаннях вищого рівня управління, відомих як «підтримка згори»;
- чітко сформульованих стандартах, які включають політику та процедури, адаптовані до конкретних ризиків, що існують у суб'єктів підприємництва;

- система внутрішнього контролю, яка підлягає ретельному нагляду, впровадженню, дотриманню та застосуванню;

- ефективній комунікації між всіма рівнями управління та вищим рівнем керівництва для зміцнення зобов'язань всіх учасників управління у бізнес-процесі;

- регулярному навчанні співробітників і сторонніх осіб;

- постійному моніторингу та аудиту виконання відповідних колективних заходів.

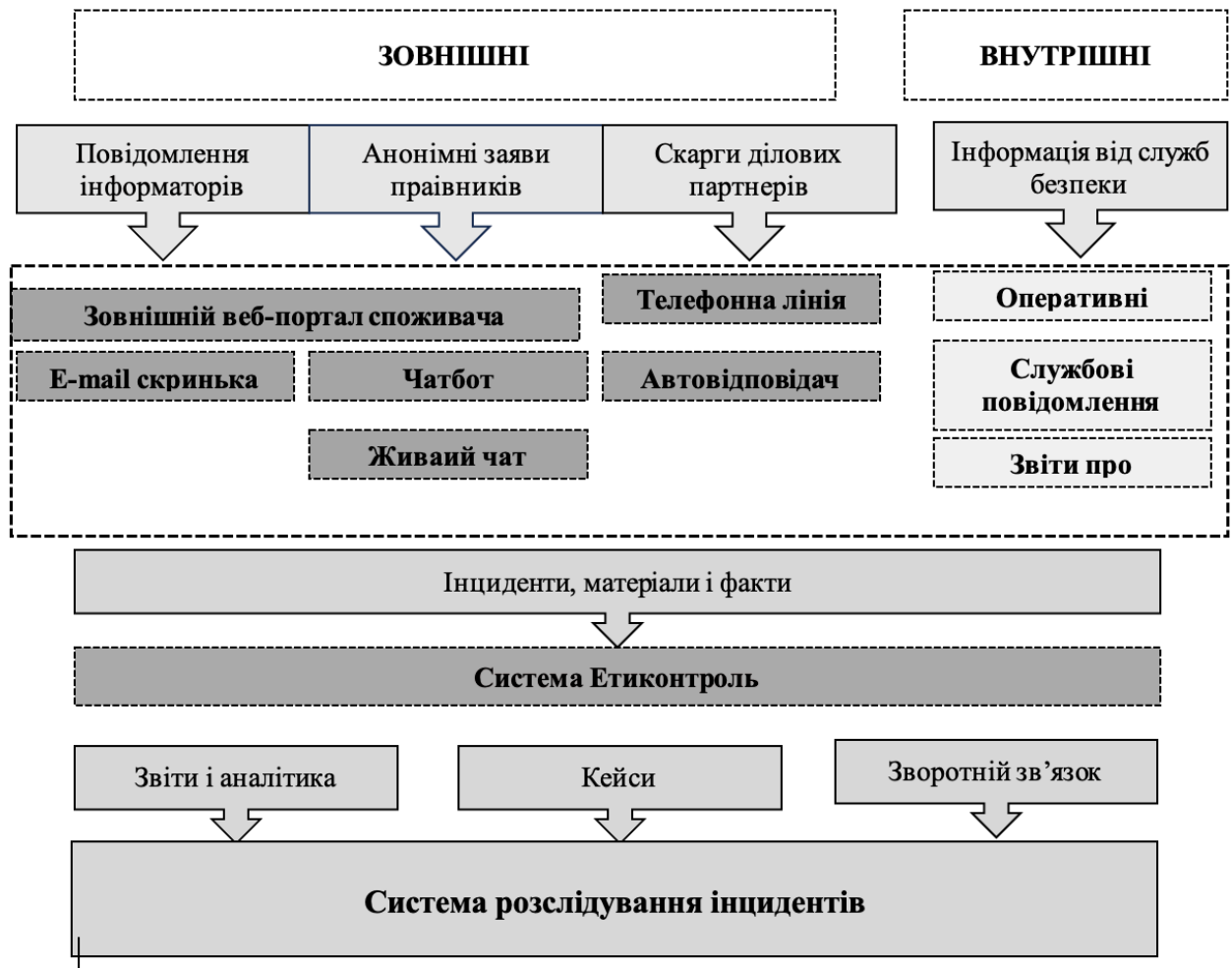

Рис. 1.17 – Система розслідування інцидентів порушень в рамках комплаєнс-методу

Джерело: сформовано автором на основі [82]

Таким чином, шляхи детінізації економіки України, передусім, полягають в детальному вивченні міжнародного досвіду, як негативного, так і позитивного, основним завданням яких є збалансована державна та регіональна політика, направлена на соціально-економічний розвиток країни, з пріоритетним управлінням економічної безпеки .

1.4 Сучасні підходи до управління процесами детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва

Перш ніж перейти до підходів управління такими складними процесами, як детінізація, варто звернути увагу саме на поняття «управління», яке є дискусійним як в українській, так і в зарубіжній науці, а відтак є багато підходів до тлумачення терміну «управління» та «менеджмент». В більшості випадків увага приділяється основним ознакам цього поняття. Так, визначення поняття «управління» представлені на рисунку 1.18.

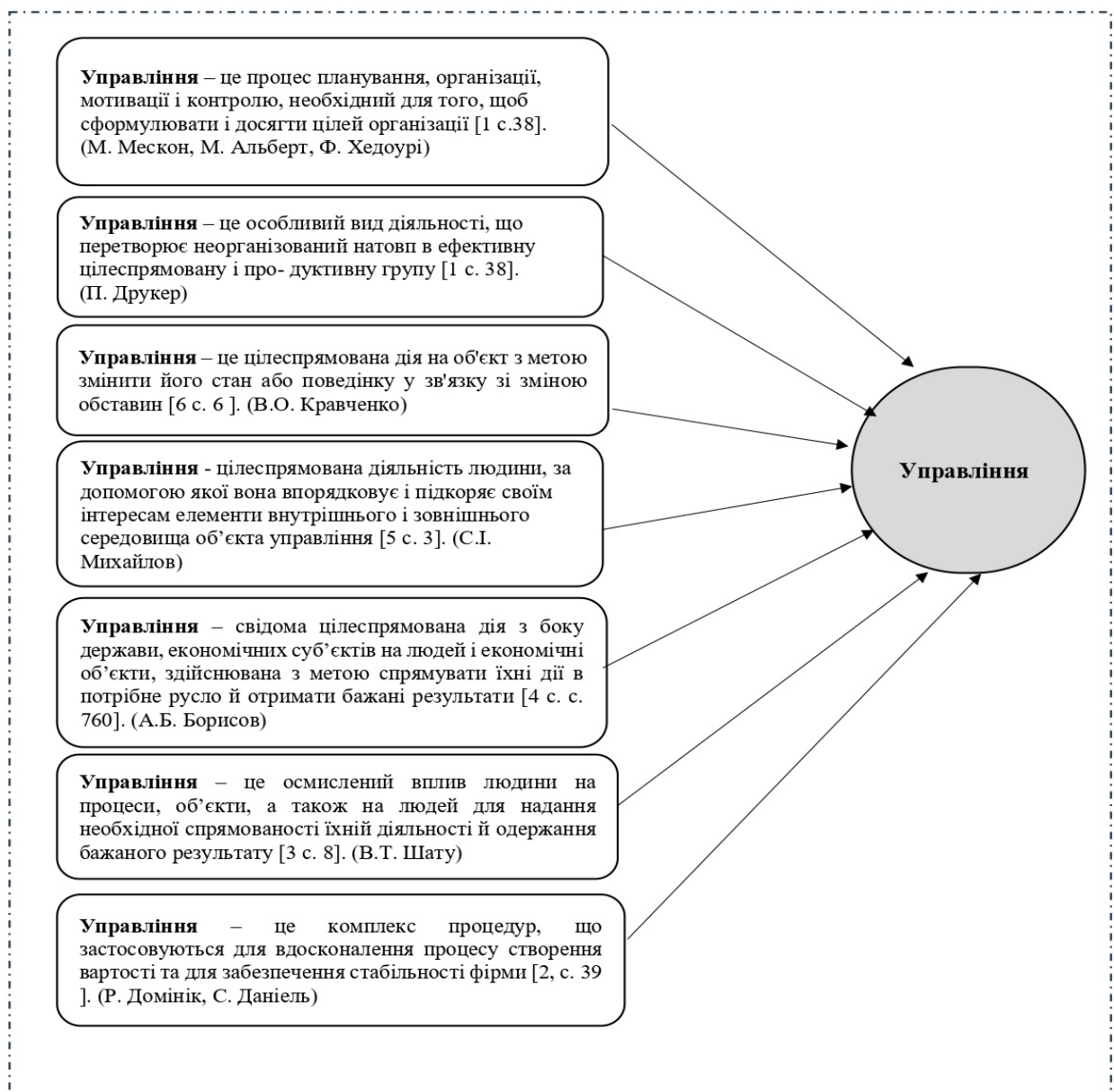

Рис. 1.18 – Визначення поняття «управління»

* Джерело: сформовано автором на основі [85-89; 91-92]

На приклад, Г.О. Одинцова та колектив авторів висвітлюють дванадцять варіантів тлумачення терміну «управління» відповідної категорії, що класифікуються за наступними групами: суб'єктно-об'єктна, процесуальна, загальна і функціональна [87]. Доцільно зауважити, що велика кількість дослідників у сфері управління перебувають у процесі формування власного визначення відмінностей між поняттями «менеджмент» та «управління», що здебільшого є співставними у наукових колах.

Найпоширенішими сьогодні є два підходи до визначення даних понять. В першому, ототожнюються (Румянцева З.П., Саломатін М.А., Акбердін Р.З. [85], Гурбик Ю.Ю.[92] та інші). В другому, визначаються що поняття «управління» є ширшим ніж поняття «менеджмент» (Шевченко Л.С. [88], Михайлов С.І. [89], Кравченко В.О. [91] та інші).

Разом з тим, управління має більш різноманітну природу прояву ніж менеджмент. Адже управління проявляється у різних сферах, наприклад, соціальній (суспільством та групами людей – досліджується соціально-управлінськими науками), технічній (управління технологічними процесами та механізмами – досліджується технічними науками).

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що поняття «управління» охоплює значно більшу кількість явищ та об'єктів, що, на відміну від «менеджменту», виникає та відповідно проявляється виключно у соціальній та економічній сферах [93].

В кризових умовах, що склалися в Україні, одним із найважливіших завдань управління є результативне проактивне антикризове управління. Так, в дослідженні приділяється увага саме такому управлінню, що направлене на забезпечення процесів детінізації в економіці України загалом, в основі якого лежить розробка загальної стратегії та швидка реалізація дієвих заходів, які спрямовані на нейтралізацію неформальної економіки та, передусім, факторів тінізації.

Відповідно, можна виділити основні етапи такого антикризового управління:

- вплив на кризові явища та фактори, які їх породжують, тобто діяльність із запобігання криз;
- загальний вплив на системну кризу, а також вплив на окремі локальні прояви кризи;
- управління в умовах кризи;
- досягнення стабілізації та перехід до зростання;
- діяльність із виведення економіки з кризи.

При реалізації антикризового управління виникає необхідність та доцільність детального вивчення ситуації та детермінантів, що призвели до суттєвого збільшення обсягів неформальної економіки та здійснити аналіз головних показників. Висновки відносно причин кризи та аналіз запропонованих дій для покращення ситуації здійснюється на основі виявленої небезпеки подальшого формування кризових явищ, ідентифікації їх класу і серйозності (глобальності). Вже після формування конкретних стратегій (програм) виходу з кризи, у відповідності до обраного алгоритму, здійснюється впровадження запропонованих заходів.

Доцільно зауважити, що в будь-якій кризовій ситуації, реалізацію впровадження змін необхідно здійснювати в жорстко обмежений проміжок часу, у зв'язку з цим, необхідно планувати комплекс заходів та передбачати максимальну інтенсивність та паралельність дій. Після впровадження антикризових заходів проводиться оцінка отриманих результатів, що включає аналіз зміни показників тіньової економіки в країні, загалом. При чому, у разі покращення, зменшення відсотка тіньової економіки або її окремого сектору, впроваджені заходи вважаються успішними.

Становлення політики протидії розвитку неформальної економіки в Україні розпочалося в 1991 року, після набуття нею незалежності. Причиною цього було, здебільшого, необхідність виключити Україну з «чорного» списку держав на території якої не здійснюються боротьба з явищем тіньової економіки [93].

Одними з найперших дій в цьому напрямі були ратифікація Україною низки міжнародних нормативно-правових актів та відповідно прийняття нормативно-проводових документів для їх реалізації. Наприклад, Закони України «Про міліцію», «Про державну податкову службу в Україні», «Про прокуратуру», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», Укази Президента України № 837 від 17.09.1996 року «Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 р.р.»; № 1376 від 25.12.2000 року «Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 рр.» тощо. Дані нормативно-правові акти мали спрямування на створення та удосконалення механізмів протидії розвитку неформальної економіки на державному рівні.

Таким чином, фінансовим контролем в дев'яності роки ХХ ст. займалися, у тому числі:

- 1) Кабінет Міністрів України: забезпечення проведення податкової, фінансової, цінової, інвестиційної політики;
- 2) Міністерство фінансів України: контроль за ефективним використанням коштів з бюджету.
- 3) Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі: контроль за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства України та міжнародних договорів, також вживання заходів щодо тарифного регулювання експорту та імпорту, визначення переліку товарів, робіт, послуг, які підлягають квотуванню та ліцензуванню (за винятком тих що експортуються, імпортуються відповідно до міжнародних договорів);
- 4) Державний Митний Комітет і прикордонні та внутрішні митниці України: додержання митного законодавства, спільний контроль з Національним

Банком України за валютним законодавством країни, а також боротьба з порушенням митних правил та контрабандою.

5) Національний Банк України: в межах своїх повноважень валютного контролю та валютного регулювання, а також повноваження з банківського регулювання, нагляду та здійснення аналізу стану валютних, грошово-кредитних, фінансових, цінових відносин.

6) Комітет України з монополії на виробництво та обіг спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль (участь у здійсненні контролю) за оплатою акцизного збору на спирт, алкогольні напої і тютюнові вироби.

7) Державна податкова служба України: додержання податкового законодавства, і запобігання злочинам та правопорушенням, що були віднесені на законодавчому рівні до їх компетенції у тому числі їх розслідування, припинення, розкриття.

З урахуванням вищевикладеного, на даному етапі створення та становлення державного управління та політики протидії поширенню та розвитку неформальної економіки в Україні в цілому, діяльність органів функції яких були покладні контролю в більшості спрямовували свою діяльність на врегулювання фінансових потоків як в межах держави так і поза нею.

Також, законодавство того часу мало спрямування виключно на боротьбу з організованою злочинністю, загалом. Разом з тим, не було виділено, у тому числі, на законодавчому рівні, механізмів державної політики відносно боротьби з причинами та, в цілому, явищем тіньової економіки. Також не було створено компетентного державного органу відносно регулювання фінансових потоків. Протидія виникненню причин розвитку сектору тіньової економіки в державі та їх боротьба, визначається створенням якісного нового механізму на вищому державному рівні, розробці та впровадження інструментів і реалізація його.

Запровадження сучасних теоретичних та практичних знань та напрацювань для створення дієвого механізму протидії утворення та розвитку неформальної економіки в державі дозволить вирішити проблему державного

рівня, а саме – забезпечення ресурсами функціонування фінансово-економічної, технічної, соціально-психологічної складової частини механізму державної політики соціально-економічних процесів [94].

Боротьба з явищем тіньової економіки загалом являє собою складний та багатогранний процес, в який залучені всі сфери суспільного життя. Таким чином, державна політика, що направлена на детінізацію економіки в цілому представляє собою контролюючу, координуючу, коригуючу систему державного впливу, котрий охоплює, без винятку, всі етапи соціально-економічного життя суспільства. При цьому, методи державного управління на реалізацію механізмів державної політики протидії розвитку неофіційної економіки, що зумовлені сукупністю принципів мають властивість змінюватися під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. Також, регулювання та управління процесами протидії не може кардинально відрізнитися від єдиного цілісного механізму нормативно-правового регулювання економіки держави [93-95]. При цьому, єдність заходів і методів, що використовуються на вплив в економічні процеси держави не виключає специфічних комбінацій відносно протидії тіньової економіки [95].

Функції управління державних органів відносно детінізації, на сьогоднішній день, значно ускладнились. Первинними завданнями, що ставляться перед державою в питанні боротьби з неформальним сектором, в тому числі, є:

- транспарентність фінансової системи;
- руйнування схем фінансування тероризму та схем легалізації незаконно одержаного прибутку;
- детінізація і декриміналізація відносин в економіці;
- розширення відносин банків України з установами держав-членів Міжнародної організації по боротьбі з відмиванням капіталу;
- покращення міжнародного іміджу України в цілому.

Таким чином, впровадження державної політики управління в частині детінізації національної економіки, зосереджується на мінімізації рівня

неформального сектору та виводу держави на інший рівень за рахунок залучення капіталу з тіньового сектору.

Також, для реалізації поставленої мети передусім необхідно вирішити завдання відносно:

- створення та опрацювання стратегії процесу детінізації як національної економіки в цілому, так і суб'єктів підприємництва;
- планування та впровадження в дію основних напрямків детінізації національної на довго-, середньо, короткострокові періоди;
- визначення напрямків перебудови економіки їх пріоритетність де доцільно в подальшому залучати капітал неформального сектору;
- опрацювання комплексу заходів що мають стимулювати роботу в легальному секторі економіки держави тощо [94].

Для досягнення даної мети, в Україні вже створені додаткові державні органи, метою яких є боротьба в корупцією, а саме:

1) *Антикорупційне бюро (НАБУ)* [97] (дата заснування: 16.04.2015) – правоохоронний орган, завдання якого являється попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, вчинених вищими посадовими особами.

2) *Антикорупційне агентство (НАЗК)* [98] (дата заснування: 18.03.2015) - центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики.

3) *Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)* [99] (дата заснування: 22.09.2015) – самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, котрий створений спеціально для допомоги та нагляду за розслідуваннями детективами новоствореного Антикорупційного бюро.

4) *Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА)* [100] (дата заснування: 24.02.2016 р.) створено за аналогом установ з повернення та управління активами, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради Європейського Союзу № 2007/845/ІНА від 06 грудня

2007 року та інших актів права ЄС. Засновник в Україні: Кабінет Міністрів України. Являється центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні.

Таким чином, утворення дієвого механізму державного політики та управління протидії розвитку неформальної економіки доцільно здійснювати з урахуванням методичних положень державної політики, а також з запозичення позитивного досвіду боротьби з неформальним сектором національної економіки в інших держав, тобто іноземного досвіду.

5) *Вищий антикорупційний суд (ВАКС)* [101] (утворений відповідно до судової реформи 2016 року). Робота новоствореного суду розпочалася 5 вересня 2019 року. Розглядаються всі справи, що стосуються корупції

Таким чином, вищенаведений аналіз управління дозволяє розробити методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва.

На рисунку 1.19 представлений взаємозв'язок задач етапів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва. Даний підхід складається з трьох етапів, доцільно зауважити, що у процесі впровадження реалізація кожного з цих етапів є обов'язковою, адже за умови комплексної взаємодії всіх етапів можлива ідентифікація латентних та видимих проявів тінізації в інвестиційній діяльності суб'єктів підприємництва.

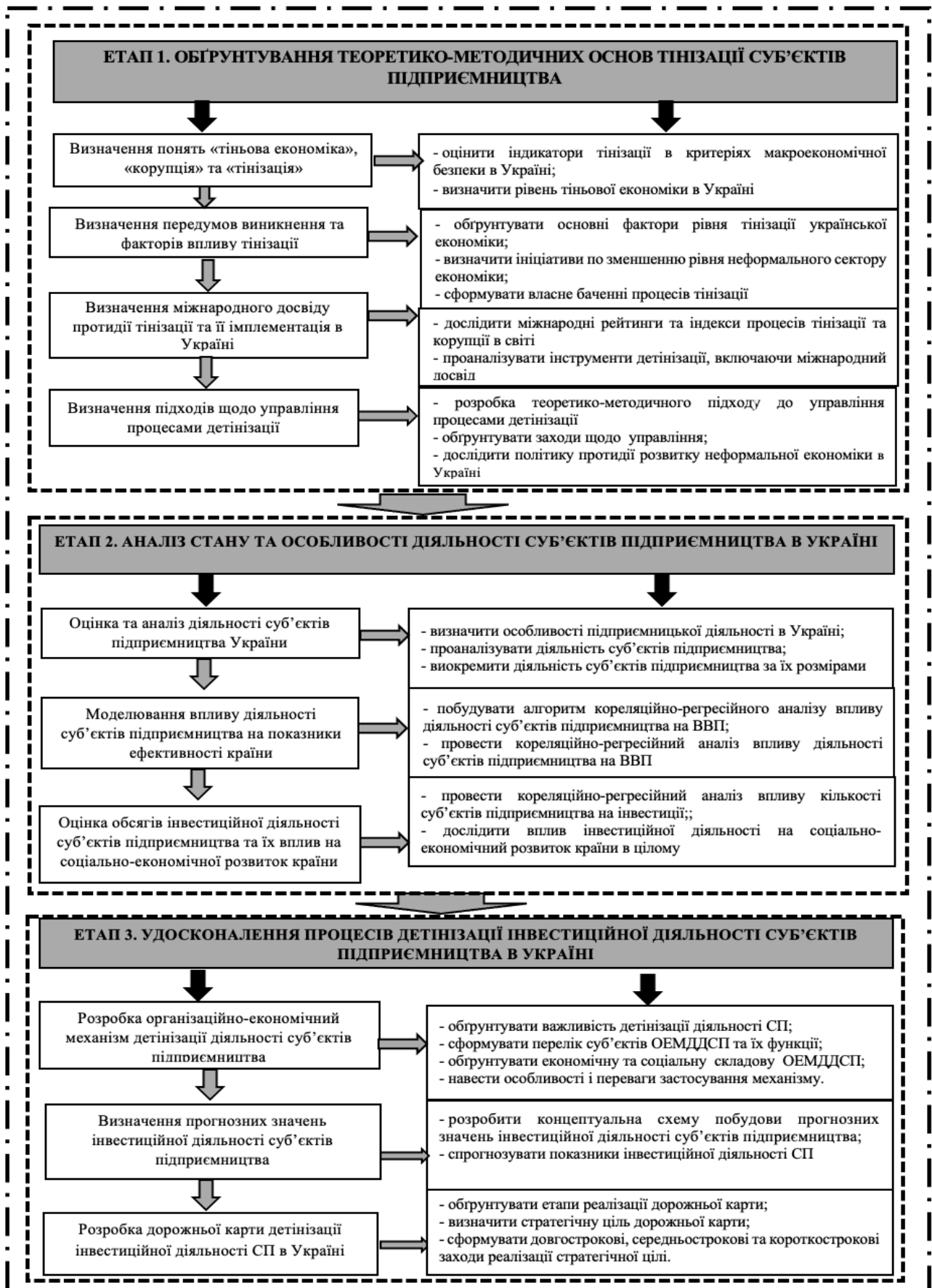

Рис. 1.19 – Схема взаємозв'язку задач етапів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва

* Джерело: сформовано автором

Етап 1. Обґрунтування теоретико-методичних основ тінізації суб'єктів підприємництва. Метою даного етапу є визначення понять «тіньова економіка», «корупція» та «тінізація», передумов їх виникнення, факторів впливу тінізації, визначення підходів щодо управління процесами детінізації, а також побудова методичного підходу до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Етап 2. Аналіз стану та особливості діяльності суб'єктів підприємництва в Україні. Метою даного етапу є оцінка та аналіз суб'єктів підприємництва України, моделювання впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни, в вигляді валового внутрішнього продукту, та оцінка рівня тінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Етап 3. Удосконалення процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні. Метою даного етапу є розробка заходів щодо удосконалення процесів детінізації, шляхом формування організаційно-економічного механізму детінізації суб'єктів підприємництва, визначення прогнозних значень інвестиційної діяльності СП та розробка дорожньої карти щодо удосконалення процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України.

Використання наведених етапів на основі комплексу економіко-математичних методів та моделей, дає можливість розробити заходи, які направлені на боротьбу з загрозами формування процесів тінізації в інвестиційній діяльності суб'єктів підприємництва, що в свою чергу, дозволяє на ранньому етапі діагностувати можливість появи сектору неформальної економіки, визначати її глибину, можливі наслідки, а також розробити та прийняти відповідні антикризові управлінські рішення, і, таким чином, досягти процесів детінізації.

Висновки до розділу 1

Отже, на основі проведених у розділі 1 досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Систематизовано теоретико-методичні підходи щодо дослідження сутності тінізації та тіньової економіки. Доведено, що українські та зарубіжні вчені не мають системного (єдиного) трактування щодо природи та сутності цих понять. Доведено, що тінізація приводить до зниження розміру податкових надходжень і до одночасного зростання фактичних доходів її суб'єктів. Детінізація означає комплекс заходів з виявлення і припинення тіньової діяльності. Варто відзначити, що детінізація може мати негативні наслідки для економіки, бо іноді приводить до ліквідації активних економічних суб'єктів з припиненням їх діяльності.

2. Досліджено основні положення теорій, що пояснюють природу тіньової економіки на основі неокласичної теорії, інституціональної теорії, нової інституціональної теорії, ліберальної теорії та теорії економічних систем. Для пояснення мотивації поведінки суб'єктів тіньової економіки та природи корупції пропонується розглядати теорію статусної ренти, теорію привілеїв, теорію принципала-агента, теорію трансакцій (трансакційних витрат), теорію витрат і вигод та теорії у сфері відкритості, публічності та прозорості тощо.

3. Здійснено оцінку рівня тінізації економіки України з точки зору відповідності індикаторам економічної безпеки, визначеним Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 1277 від 29 жовтня 2013 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Аналіз зміни індикатора «Рівень тіньової економіки» показав, що з 2010 року рівень тіньової економіки в Україні перебуває виключно в межах критичного діапазону порогового значення макроекономічної безпеки, що підтверджує необхідність детального аналізу факторів, що формують тіньову економіку та необхідність посилення впливу держави на викорінення причин тінізації економічних відносин і вдосконалення антикорупційної політики.

4. Враховуючи «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» обґрунтовано діапазон характеристик індикаторів тіньової економіки наступним чином: «оптимальний» – 13 % ВВП, «задовільний» – 18 %, «незадовільний» – 22 %, «небезпечний» – 25 % і «критичний» – 30 %. Доведено, що рівень тіньової економіки в Україні знаходиться в межах критичного діапазону порогових значень макроекономічної безпеки (від 3 0% до 38 % ВВП). Це може означати, що в Україні існують як неформальна, так і прихована нелегальна (кримінальна) частини тіньової економіки. Це свідчить про подальшу необхідність детального аналізу факторів тінізації економіки та посилення державного впливу з метою викорінення причин тінізації економічних відносин і корупції. Проаналізовано міжнародний досвід протидії тінізації та наведена її імплементація в Україні. Доведено, що тінізація присутня в економіці всіх країн світу, де виділено, що відмінності в різних країнах полягають у розмірах, факторах, проявах, стані соціально-правового регулювання цього явища та рівнях його ефективності.

5. Сформовано методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, який за допомогою економіко-математичних методів та моделей дає змогу попередити та викоренити тінізаційні процеси в інвестиційній діяльності суб'єктів підприємництва, що, в свою чергу, дає змогу заздалегідь діагностувати потенційну появу неформального сектору економіки, визначити його глибину та можливі наслідки, а також розробити та впровадити відповідні управлінські рішення.

Висновки, які представлені в першому розділі, представлені в публікаціях дисертації [27, 33, 36, 45, 51], згідно з переліком використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка та аналіз суб'єктів підприємництва України на різних рівнях управління

«Підприємець» – це поняття, яке існує з 12 століття і визначається як «особа, яка веде господарську діяльність за власний рахунок, використовуючи різні фактори виробництва (фінансові ресурси), природні ресурси, працю, капітал) з метою продажу товарів або надання послуг», згідно зі словником Р. Оуена [102]. Підприємці визначаються як «...власники, фермери, торговці, промисловці, включаючи дрібних ремісників, власників роздрібних магазинів». При цьому до числа підприємців на той час не входили люди, які отримували заробітну плату за свою роботу, наприклад, державні службовці різного рангу та інші. У 18 столітті підприємців, як і зараз, почали ототожнювати з інтелектуалами, новаторами та винахідниками. Тому, особлива увага приділялася аналізу інноваційних засад, подальшого розвитку, дослідження та принципів діяльності, аналізу факторів формування середовища суб'єктів підприємництва. У сучасному вигляді історія суб'єктів підприємництва починається в середні віки. У той час купці, ремісники та інші вважалися суб'єктами підприємництва. З розвитком капіталізму зростало прагнення до отримання значних прибутків і багатства. Зазвичай підприємець – це власник фабрики і фабрика, яка функціонує.

Значний внесок у дослідження проблеми аналізу підприємницької діяльності зробили Д. Рікардо, А. Сміт [103] та інші відомі економісти 18 – 19 століття. А. Сміт [103]. також досліджував використання оборотного та основного капіталу в сільському господарстві. Він вважав що частина капіталу ферми, призначена для сільськогосподарських потреб, є основним капіталом, а решта, що використовується для оплати й утримання працівників та інших факторів виробництва, є оборотним капіталом. При цьому підприємець отримує прибуток від основного капіталу, яким він володіє. Отже, основний капітал – це

вартість знарядь праці та худоби, а оборотний капітал – це витрати на утримання засобів виробництва, придбання кормів для тварин, утримання працівників тощо. Дослідник наголошує на тому, що джерело існування людини – це праця. Як вважав А. Сміт, ринкові відносини не можуть бути реалізовані без конкуренції та її розвитку, цю точку зору підтримує також Д. Рікардо, який конкуренцію визначає як вартість товарів, яка достатня для підтримки факторів виробництва, заробітної плати найманих працівників та ін.. Водночас Д. Рікардо визначає, що суб'єкт підприємництва обирає ту діяльність, яка йому найбільше подобається. Він інвестує свій капітал оптимально, щоб отримати найбільший прибуток. Завдяки сприянню конкуренції та мінімізації державного контролю відбувається розвиток вільної торгівлі, що сприяє розширенню можливостей ведення господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Так, А. Маршалл [103] вважає, що незалежність, свобода ведення господарської діяльності, виробництва, самостійне прийняття рішень, далекоглядність є характеристиками промисловців та підприємців. Дослідники того часу акцентували увагу на необхідності існування суб'єктів підприємництва та їх вільного розвитку. А. Маршалл зазначає, що найбільш драйвером для суб'єктів підприємництва є прибуток. Таку думку поділяє Дж. М. Кейнс, але він звертав велику увагу на роль грошей в діяльності. Дж. М. Кейнс вважав суб'єктами підприємництва тих, хто хоче отримувати прибуток у формі грошей. Теорія Дж. М. Кейнса [103] радикально перетворила основні положення економічної теорії, акцентуючи важливість прибутку для суб'єктів підприємництва. Й Шумпетер у своїх дослідженнях розкрив роль суб'єктів підприємництва у розвитку економіки [103]. Привертає увагу той факт, що сучасні концепції підприємництва, що підкреслюють новаторську роль підприємців, були започатковані його вченням. Проблема розвитку суб'єктів підприємництва присвячені роботи таких відомих економічних дослідників, як А. Хоскінг [103], який запропонував концепцію таких бізнес-функцій як: фінансовий облік, кадри, виробництво, маркетинг, логістика. На думку А. Хоскінга, політична ситуація, економічні обставини, технологічне, правове, соціокультурне, інституційне та фізико-географічне середовище, яке є одними із конститутивних компонентів підприємницької

діяльності. Р. Хізріч [103] відзначає, що підприємництво включає у себе процес генерації нової цінності. За його словами, підприємець – це той, хто бере на себе фінансові, психологічні та соціальні ризики, отримуючи при цьому винагороду та заслужене задоволення від того, що реалізовано. Підсумовуючи викладене вище, необхідно відзначити, що теоретичні основи суб'єктів підприємництва характеризуються як процес еволюції, який відбувається поступово та цілеспрямовано.

Сучасні науковці також визначають діяльність суб'єктів підприємництва як динамічний і позитивний елемент бізнесу, самостійну ініціативу та діяльність, яку громадяни або групи громадян проводять на власний ризик і відповідальність з метою виробництва продукції, виконання робіт (надання послуг) та отримання прибутку [104].

Законодавство України визначає підприємництво як самостійну, творчу, систематичну, пов'язану з ризиком господарську діяльність, яку здійснюють підприємниці для досягнення економічних і соціальних результатів суспільства та отримання прибутку і при цьому закріплена свобода підприємницької діяльності [105,106].

Тобто суб'єкт підприємництва, здійснює різні види господарської та підприємницької діяльності, що не заборонені державним законодавством, має право самостійно розподіляти вироблену продукцію, дохід і прибуток від реалізації, що належать йому.

Для забезпечення своєї діяльності суб'єкт підприємництва формує активи, які можуть бути належні йому за правом власності або перебувати у власному господарському управлінні.

Під час формування статутного капіталу суб'єкт підприємництва має відносини з його засновниками - юридичними та фізичними особами, які беруть участь у формуванні і поповненні статутного капіталу.

Зазвичай діяльність суб'єктів підприємництва класифікується за такими характеристиками як: балансова вартість активів; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); середньооблікова чисельність працівників [105,106].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» застосовується класифікація суб'єктів підприємництва з поділом на мікро, малі, середні та великі (табл. 2.1) [106].

Таблиця 2.1 – Класифікація суб'єктів підприємництва

Категорія суб'єктів підприємництва	Балансова вартість активів, євро	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), євро	Середня кількість працівників, осіб
Мікро	До 350 тис	До 700 тис	До 10
Малі	До 4 млн	До 8 млн	До 50
Середні	До 20 млн	До 40 млн	До 250
Великі	Понад 20 млн	Понад 40 млн	Понад 250

**Джерело: сформовано автором на основі [106].*

Для визначення, типу суб'єктів підприємництва слід використовувати показники його фінансової звітності за тривалий період.

Щоб «перейти» в іншу категорію суб'єкт підприємництва повинен відповідати критеріям попередньої категорії не менше двох років.

Якщо суб'єкт підприємництва потрапляє в три категорії, розділені на різні групи, вибирається середня група [107].

Також в ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України [105] містяться критерії поділу суб'єктів підприємництва на групи (табл.2.2).

Таблиця 2.2 – Класифікація суб'єктів підприємництва

Категорія суб'єктів підприємництва	Середня кількість працівників,	Річний дохід від будь-якої діяльності, млн євро
Мікро	до 10	до 2
Малі	10–50	2–10
Середні	50–250	10–50
Великі	понад 250	понад 50

**Джерело: сформовано автором на основі [105].*

Загальна класифікація суб'єктів підприємництва представлена на рисунку

2.1.

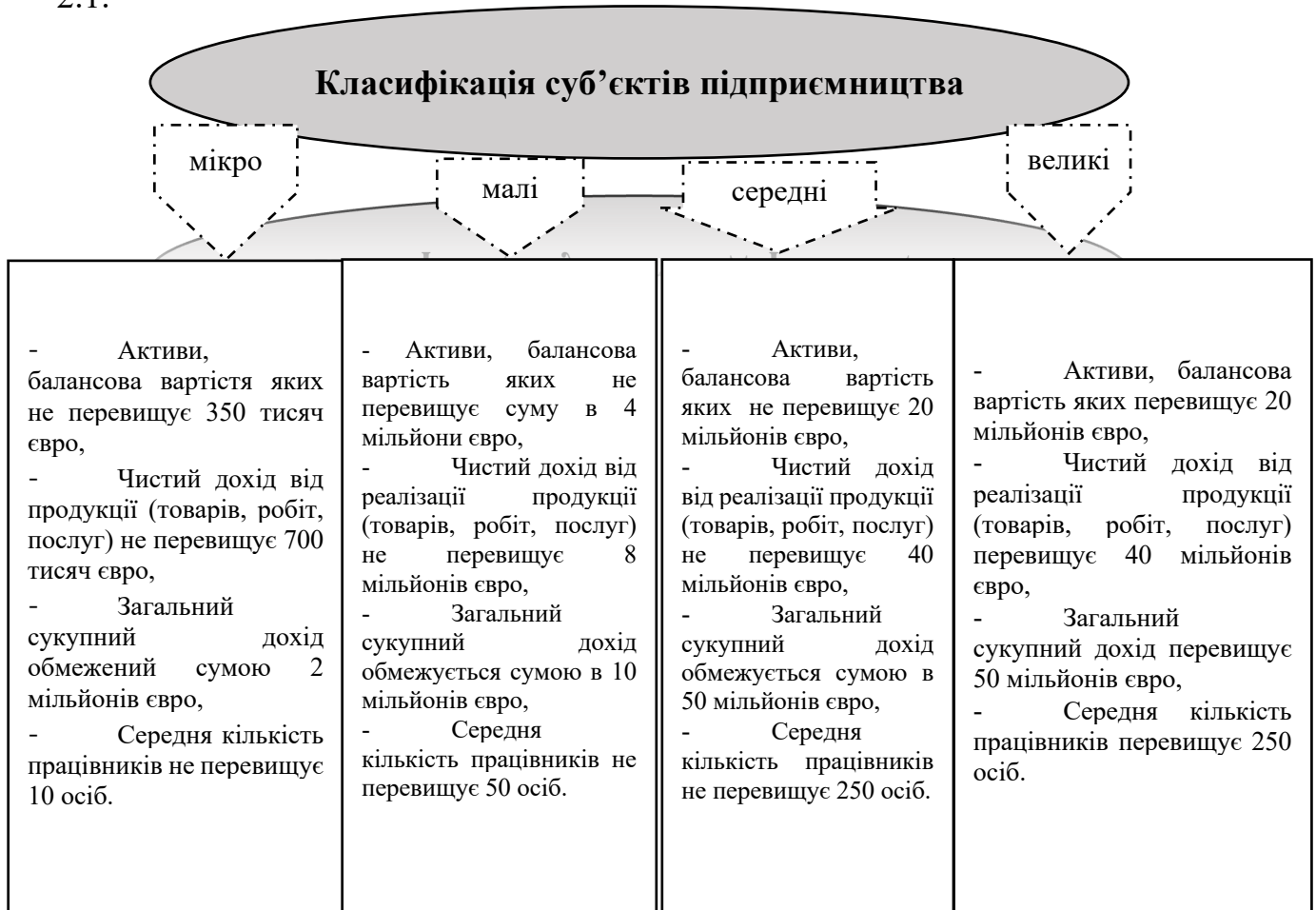

Рис. 2.1 – Загальна класифікація суб'єктів підприємництва

**Джерело: сформовано автором на основі [105-107].*

Важливо відзначити, що згідно зі статистичними даними, опублікованими на офіційному веб-сайті Державної служби статистики України [90], кількість діючих суб'єктів підприємницької діяльності протягом останніх двох років вона зменшується (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Кількість діючих суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро з 2016 по 2021 роки

Роки	Усього, одиниць	З них великі суб'єкти підприємництва /одиниць	З них середні суб'єкти підприємництва /одиниць	З них малі суб'єкти підприємництва /одиниць	з них мікро
2016	306 369	383	14 832	291 154	247 695
2017	338 256	399	14 937	322 920	278 102
2018	355 877	446	16 057	339 374	292 772
2019	380 597	518	17 751	362 328	313 380
2020	373 822	512	17 602	355 708	307 871
2021	370 834	610	17 502	352 722	304 650

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105, 106].

Загальна кількість діючих суб'єктів підприємництва для зручності сприяння відображена на рисунку 2.2.

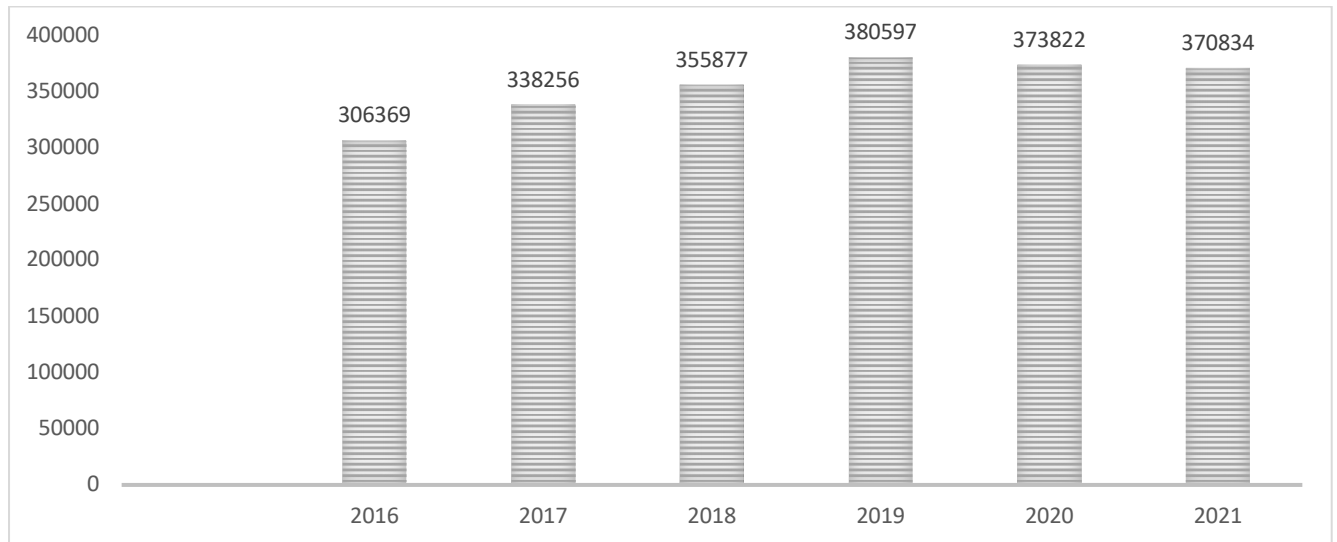

Рис. 2.2 – Кількість діючих суб'єктів підприємництва за період 2016 -2021 роки, одиниць

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-107].

З рисунку 2.2, а також таблиці 2.3 видно суттєве зменшення кількості суб'єктів підприємництва за останні 2 роки (2020 та 2021 р.р.). Так, в 2021 році за даними Державної служби статистики України їх загальна кількість складала 370834 од., що на 9763 од. менше, ніж в 2019 році. Така тенденція спостерігається

і в розрізі розподілу суб'єктів за їх розмірами, де зменшення великих суб'єктів підприємництва в 2021 році на 92 од., середніх на 249 од. та малих на 9606 од. Аналогічна ситуація і з суб'єктами мікропідприємництва, які входять до складу малих. Однак, варто зазначити, що наявність суб'єктів мікропідприємництва є необхідною складовою ринкової економіки, що сприяє вирішенню різних соціальних, економічних та науково-технічних проблем суспільства. На сучасному етапі економічного розвитку України, особливо в умовах війни, мікропідприємства відіграють ключову роль у забезпеченні зайнятості населення, створенні конкуренції, наданні послуг та реалізації товарів для внутрішнього ринку.

Так, один з ключових напрямів економічних реформ в Україні полягає в створенні сприятливого середовища для формування і діяльності суб'єктів мікропідприємництва, що є важливим інструментом для вирішення соціально-економічних проблем. Водночас суб'єкти мікропідприємництва виконують ряд специфічних соціально-економічних функцій (2.3).

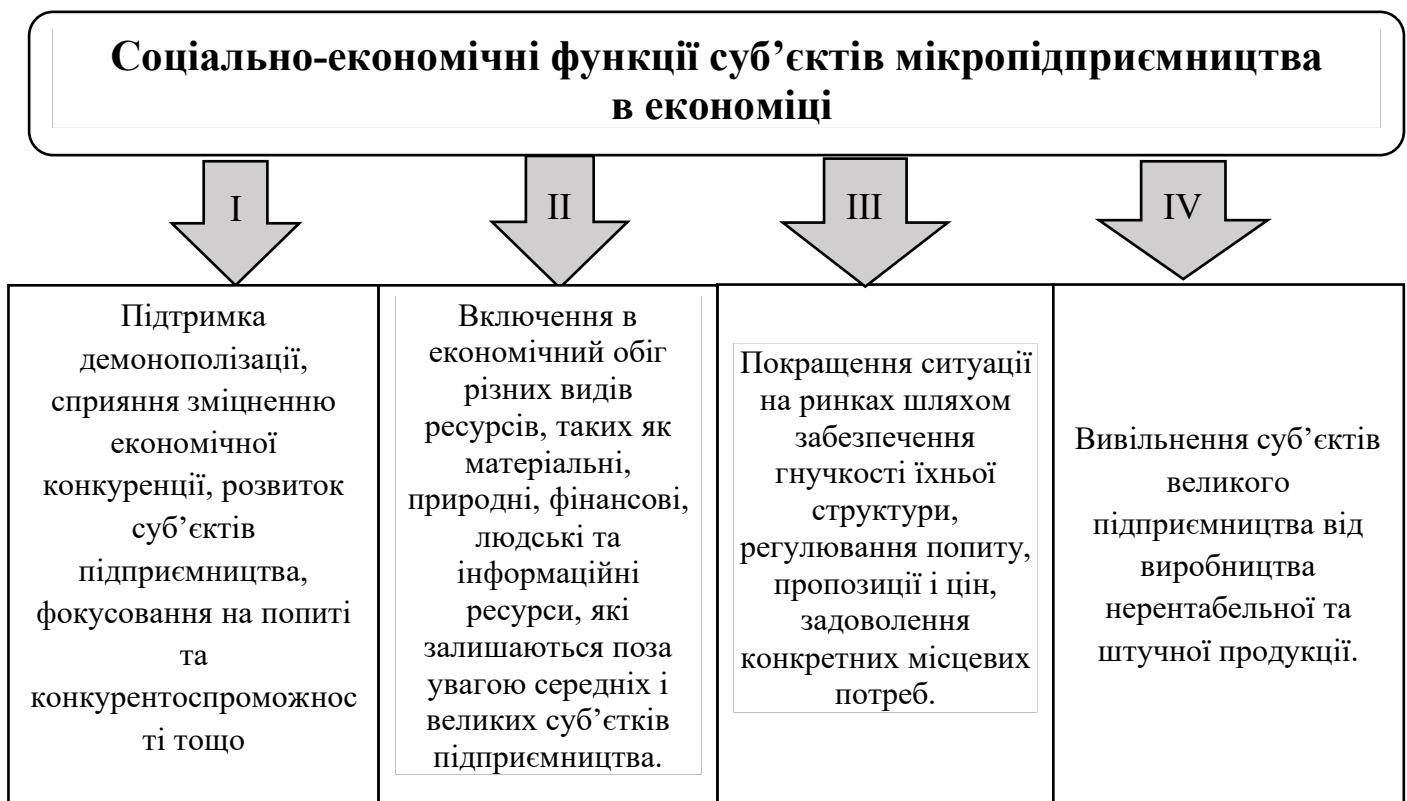

Рис. 2.3 – Соціально-економічні функції суб'єктів мікропідприємництва в економіці

**Джерело: сформовано автором на основі [104,107-108]*

Розвиток і функціонування суб'єктів мікропідприємництва має багато переваг для країни, серед яких: здатність забезпечувати національний ринок товарами та послугами, які потрібні споживачам, спроможність сприяти впровадженню інновацій, новітніх технологій, створювати робочі місця, зменшувати безробіття серед населення, стимулювати зростання обсягів споживання та виробництва. Основною рушійною силою розвитку суб'єктів мікропідприємництва є те, що, по-перше, розмір податку, який сплачують суб'єкти мікропідприємництва, більший та по-друге, суб'єкти мікропідприємництва створюють значну кількість робочих місць порівняно з великими суб'єктами підприємництва.

В таблиці 2.4 та на рисунку 2.4 наведена кількість суб'єктів підприємництва на 10 000 осіб наявного населення за 2016-2021 роки.

Таблиця 2.4 – Кількість суб'єктів підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення у 2016-2021 роках, одиниць

Роки	усього	У тому числі / великі	У тому числі / середні	У тому числі / малі	з них мікро
2016	72	-	4	68	58
2017	80	-	4	76	65
2018	84	-	4	80	69
2019	91	-	5	86	75
2020	90	-	5	85	74
2021	90	-	5	85	74

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105, 106]*

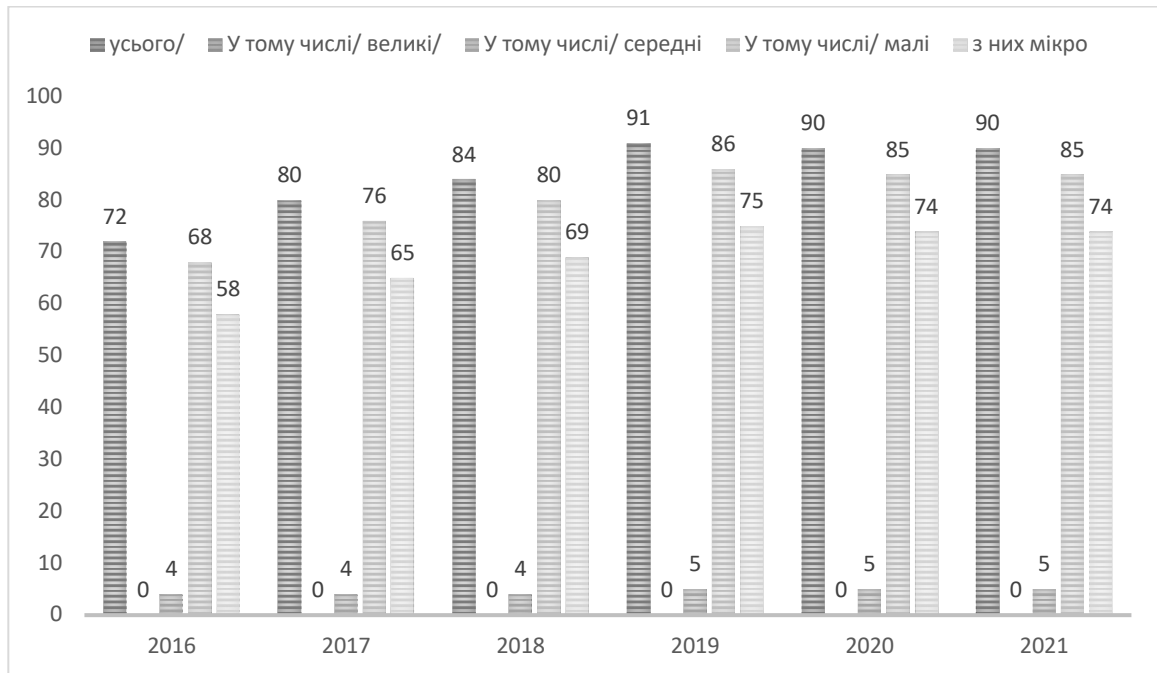

Рис. 2. 4 – Кількість суб'єктів підприємництва на 10 000 осіб наявного населення, одиниць

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106]*

Аналіз кількості суб'єктів підприємництва на 10 000 осіб наявного населення вказує на незмінну їх кількість за 2020-2021 роки (90 одиниць), як суб'єктів мікропідприємництва, так і інших за розмірами.

Разом з тим, виникає необхідність дослідити, які саме суб'єкти підприємництва забезпечують працездатність населення, а також значної уваги приділити саме обсягам реалізованої продукції (товарів, послуг). Так, нижче в таблиці 2.5 наведено показники діяльності суб'єктів підприємництва, а саме кількість зайнятих працівників та обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) за їх розміром у 2016-2021 роках.

Таблиця 2.5 – Показники діяльності суб'єктів підприємництва за їх розміром у 2016-2021 роках

Роки	усього	У тому числі / великі	У тому числі / середні	У тому числі / малі	з них мікро
1	2	3	4	5	6
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб					
2016	5713,9	1586,6	2622,8	1505,9	565,2
2017	5714,6	1560,9	2593,1	1562,4	625,4

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6
2018	5870,6	1574,3	2744,2	1553,8	623
2019	6241,9	1608,3	3052,6	1583,3	626,3
2020	6288,4	1574,6	3088,4	1626,9	650,9
2021	6289,7	1648,7	2967,8	1674,5	681,0
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.					
2016	6237535,2	2391454,3	2668695,7	1177385,2	361784
2017	7707935,2	2929516,6	3296417,9	1482000,7	497777,1
2018	9206049,5	3515839,5	3924059,6	1766150,4	599625,6
2019	9639730,6	3631415,3	4168439,4	1839875,9	612370,4
2020	10049870,8	3626388	4359362,1	2064120,7	704885,6
2021	13616793,2	5140366,8	5900055	2576371,4	862346,3

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105, 106]

Так, результати аналізу показали, що спостерігається збільшення кількості зайнятих працівників, особливо в суб'єктах мікропідприємництва на 54,7 тис. осіб, що є позитивним в їх діяльності (рис. 2.6). Аналогічне збільшення є і серед великих суб'єктів підприємництва на 74,1 тис. осіб в 2021 році, в порівнянні з 2020 роком. Однак, варто зазначити, що в загальній кількості найбільше працівників задіяно саме в роботі середніх суб'єктів підприємництва – в 2021 році 2967,8 тис. осіб.

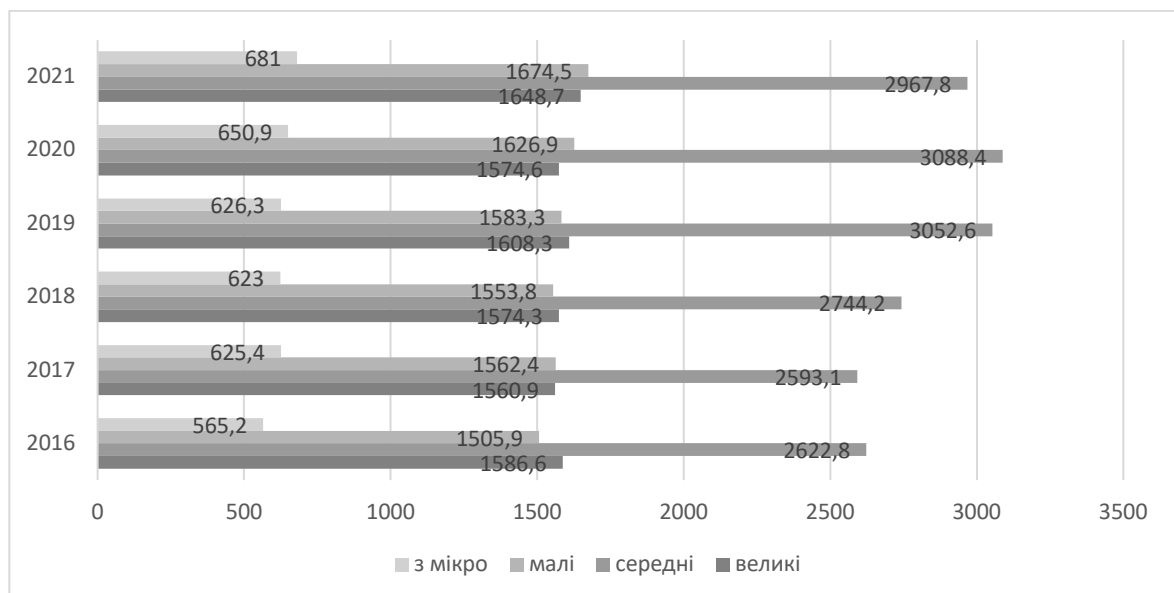

Рис. 2.6 – Кількість зайнятих працівників в великих, середніх, малих та мікропідприємстві у 2016-2021 роках, тис. осіб

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106]

Також, на нашу думку, доцільно проаналізувати динаміку зміни суб'єктів підприємництва, які є лідерами за обсягами реалізації продукції (товарів, послуг) (рис. 2.7).

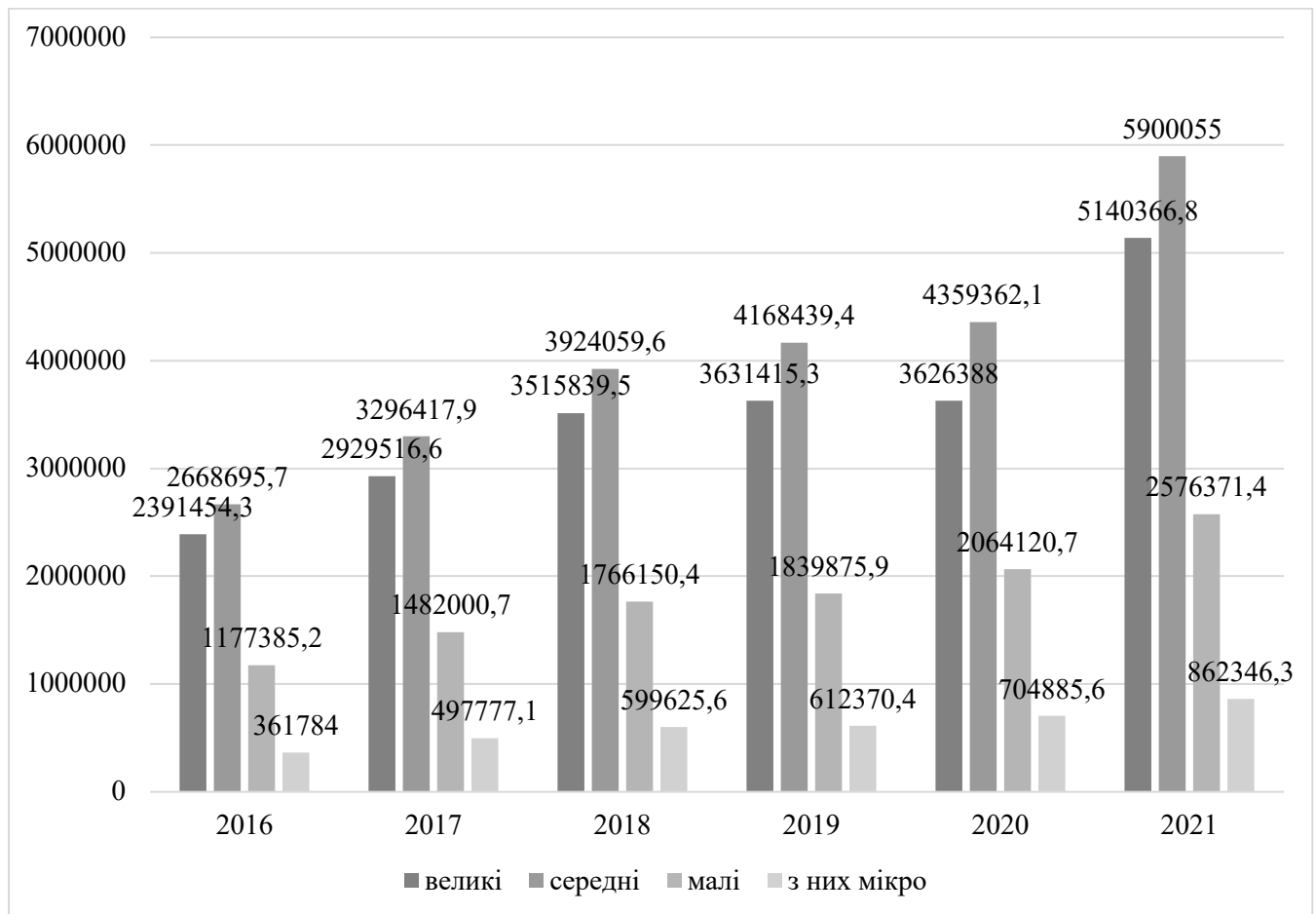

Рис. 2.7 – Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг) з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємництва у 2016-2021 роках, млн. грн.

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106]*

Отже, за 2016-2021 рр. можна відзначити лідерство середніх та великих суб'єктів підприємництва за обсягами реалізації продукції порівняно з іншими групами суб'єктів. Також позитивним моментом є загальне щорічне зростання обсягів, де в 2016 році було реалізовано продукції, (товарів, послуг) на суму 6 237 535,2 млн. грн, а в 2021 році – 13 616 793,2 млн. грн, що на 7 379 258 млн. грн більше.

Також залишається важливим питання дослідження суб'єктів підприємництва всіх груп в розрізі регіонів України. Так як створення та функціонування суб'єктів підприємництва різних груп дає можливість

економічного розвитку регіонів. Крім того, створюються робочі місця, здійснюється працевлаштування працездатного населення, що суттєво зменшує міграцію населення в інші регіони України та еміграцію в інші країни в цілому (табл.2.4).

Таблиця 2.4 – Кількість діючих суб'єктів підприємництва у розрізі регіонів з 2016 по 2021 роки, одиниць

Регіон	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Вінницький	8645	9187	9713	10295	9862	10050
Волинський	5041	5597	5917	6292	6047	6280
Дніпропетровський	25584	27892	29119	31191	30827	30511
Донецький	10483	10450	9731	10299	9473	9202
Житомирський	5930	6491	6913	7306	7060	7028
Закарпатський	5058	5788	6424	6388	6655	6572
Запорізький	13474	14576	14993	15652	15368	15363
Івано-Франківський	6883	7639	8302	8595	8124	7793
Київський	17830	19339	20054	21077	20320	20262
Кіровоградський	7205	7735	8068	8755	8553	8347
Луганський	3526	3408	3449	3732	3408	3356
Львівський	15586	17933	19233	20480	20911	21186
Миколаївський	10051	10801	11434	12278	11482	11481
Одеський	21004	24023	24704	25871	25465	23962
Полтавський	8989	10188	10958	11439	11104	11254
Рівненський	4697	5280	5545	5956	6021	6163
Сумський	5287	5705	5949	6222	6096	6132
Тернопільський	4249	4710	5043	5092	5135	5136
Харківський	20435	22597	23793	25051	25144	25808
Херсонський	7171	8107	8218	8511	8116	7811
Хмельницький	6228	6954	7431	7864	7654	7698
Черкаський	8050	8864	9176	9709	9286	9238
Чернівецький	3500	3925	4096	4235	4205	4090
Чернігівський	5236	5904	6105	6443	6254	6192

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106]

Отже, аналіз діючих суб'єктів підприємництва за період 2016-2021 роки показав, що найбільша кількість суб'єктів підприємництва розташована саме в Дніпропетровському, Харківському та Одеському регіонах. Однак, в кожному з регіонів України спостерігається їх щорічне зменшення, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом. На рисунку 2.8 представлений розподіл великих суб'єктів підприємництва на карті України.

Рис. 2.8 – Кількість діючих великих суб'єктів підприємництва у розрізі регіонів у 2021 році, одиниць

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105, 106]*

Важливо відзначити той факт, що пандемія COVID-19, період повного локдауну та період воєнних дій, порушили макроекономічну стабільність і спричинили найгіршу рецесію в історії України. Через зниження економічної активності та падіння ВВП зростає безробіття, порушується стабільність цін тощо.

Запровадження у 2020-2021 роках обмежувальних заходів, спрямованих на припинення поширення коронавірусної інфекції, з подальшим проведенням активних військових дій на більшій частині території України стало безпрецедентним викликом не лише для уряду, а й для суб'єктів підприємництва. Усе це призвело до того, що деякі суб'єкти підприємництва частково або повністю припинили роботу (підприємницьку діяльність), що призвело до логістичних ускладнень, вивільнення частини працівників, тимчасових відпусток та вимушеного скорочення робочого часу, тижня і відповідно зниження прибутку.

Значна кількість суб'єктів підприємництва у різних секторах економіки стикається з ситуацією, коли вони не можуть повноцінно здійснювати свою діяльність, через що втрачають прибуток і знаходяться на межі банкрутства чи ліквідації. Багато суб'єктів підприємництва постали перед складним вибором: зберігати працівників чи забезпечувати виживання бізнесу. Зазвичай, великі суб'єкти підприємництва швидко адаптуються до викликів економічної кризи і мають певні фінансові резерви щоб уникнути швидкого банкрутства. З врахуванням вищенаведеного, виникає необхідність аналізу змін власного капіталу суб'єктів підприємництва різних груп.

Варто також зазначити, що проведений аналіз [109,110] реальної капіталізації, базований на власному капіталі та сукупних активах суб'єктів підприємництва, вказує на наявність процесів декапіталізації в українській економіці. Тенденції зниження власного капіталу загалом, його складових, і розміру чистих активів показують стійке скорочення цих показників у відношенні до ВВП. Це свідчить про те, що суб'єкти підприємництва переважно залучають зовнішні ресурси та користуються механізмами інтенсивного боргового фінансування для здійснення своєї підприємницької діяльності.

Протягом тривалого періоду, виникли небезпечні розриви між власним капіталом і борговими джерелами фінансування, що призводить до різкого та неконтрольованого збільшення зобов'язань перед кредиторами, зниження фінансової незалежності, можливе виникнення банкрутства, значуще ослаблення інституту прав власності та їх поступового знищення, обмеження можливостей випуску цінних паперів тощо. Так, в таблиці 2.5 проаналізовано власний капітал суб'єктів підприємництва.

Таблиця 2.5 – Власний капітал суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро за 2016-2021 роки

Роки	Усього	Великі суб'єкти підприємництва	Середні суб'єкти підприємництва	Малі суб'єкти підприємництва	Мікро-підприємництва
2016	2445803708	1801020995	420074755,2	224707957,8	121550808,8
2017	2458527641,4	1695328099	484322272,9	278877269,5	128141466,2
2018	2708576887,7	1778067774,3	514036846,5	416472266,9	216932503,8
2019	3092765858,7	1758443057,3	707237264,5	627085536,9	317430848,9
2020	3339806058	1864969734,4	825664851,5	649171472,1	310155263,4
2021	4113338760,4	2176895148,7	1105980997,5	830462614,2	348794571

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Дослідження вищезначених даних за допомогою графіка представлено на рис. 2.9.

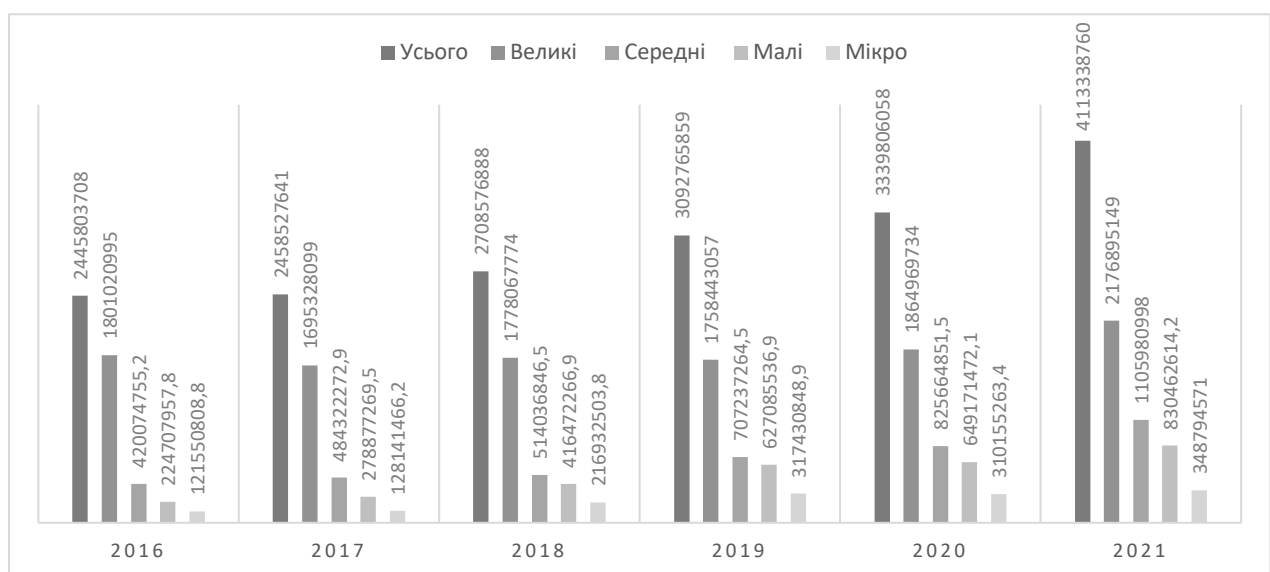

Рис. 2.9 – Динаміка капіталу суб'єктів підприємництва за їх розподілом з 2016 по 2021 роки

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Отже, найбільший власний капітал належить саме великим суб'єктам підприємництва, що забезпечує їх фінансову стійкість, попри несприятливу економічну ситуацію на ринку.

Водночас, малі суб'єкти підприємництва, які не мають достатніх фінансових резервів, є найбільш вразливими в нинішній нестабільній макроекономічній ситуації.

За даними Програми розвитку ООН [111], більшість малих суб'єктів підприємництва втратили до 75% прибутку через пандемію COVID-19. Оцінки також свідчать, що понад 10% вітчизняних малих і середніх суб'єктів підприємництва знаходяться на межі банкрутства та можуть незабаром ліквідувати свій бізнес. Малі суб'єкти підприємництва в Україні докладають значних зусиль, щоб адаптуватися до нової економічної ситуації. Цьому сприяє як адресна державна допомога, так і зусилля самих суб'єктів підприємництва, їх уміння адаптуватися до динамічних умов. Запровадження примусових обмежень не тільки спричиняє негативні наслідки для економіки, але й відкриває більше можливостей для суб'єктів підприємництва.

Перш за все, це стосується нових можливостей у сфері трудових відносин, пов'язаних із запровадженням гнучкого режиму роботи та дистанційної роботи (онлайн), що супроводжується модернізацією обладнання, у тому числі, джиталізацією робочих місць працівників суб'єктів підприємництва, створення нових, альтернативних способів ведення підприємницької діяльності, застосування нових способів виплати коштів, вкладення коштів в навчання працівників тощо.

При чому, витрати на персонал стають інструментом реалізації політики управління персоналом, що відображується на структурі витрат сучасних суб'єктів підприємництва (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Витрати на персонал великих, середніх, малих та мікро суб'єктів підприємництва у 2016-2021 роках

Роки	Великі суб'єкти підприємництва, тис. грн	Середні суб'єкти підприємництва, тис. грн	Малі суб'єкти підприємництва, тис. грн	З них суб'єкти мікропідприємництва, тис. грн
2016	172765752,5	192830835,9	89877177,9	38210676,7
2017	212897899,6	257196606,9	124778215,9	47908263,3
2018	280461814,4	323980593,8	154297097,4	65594960,3
2019	341807499,3	412934804,3	177635986	72231415,4
2020	360077319,4	464615486	195122344,2	78667105,9
2021	431797529,3	553782856,5	215170979,1	85521083,5

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Графік за наведеними даними в таблиці 2.6. представлено на рисунку 2.10.

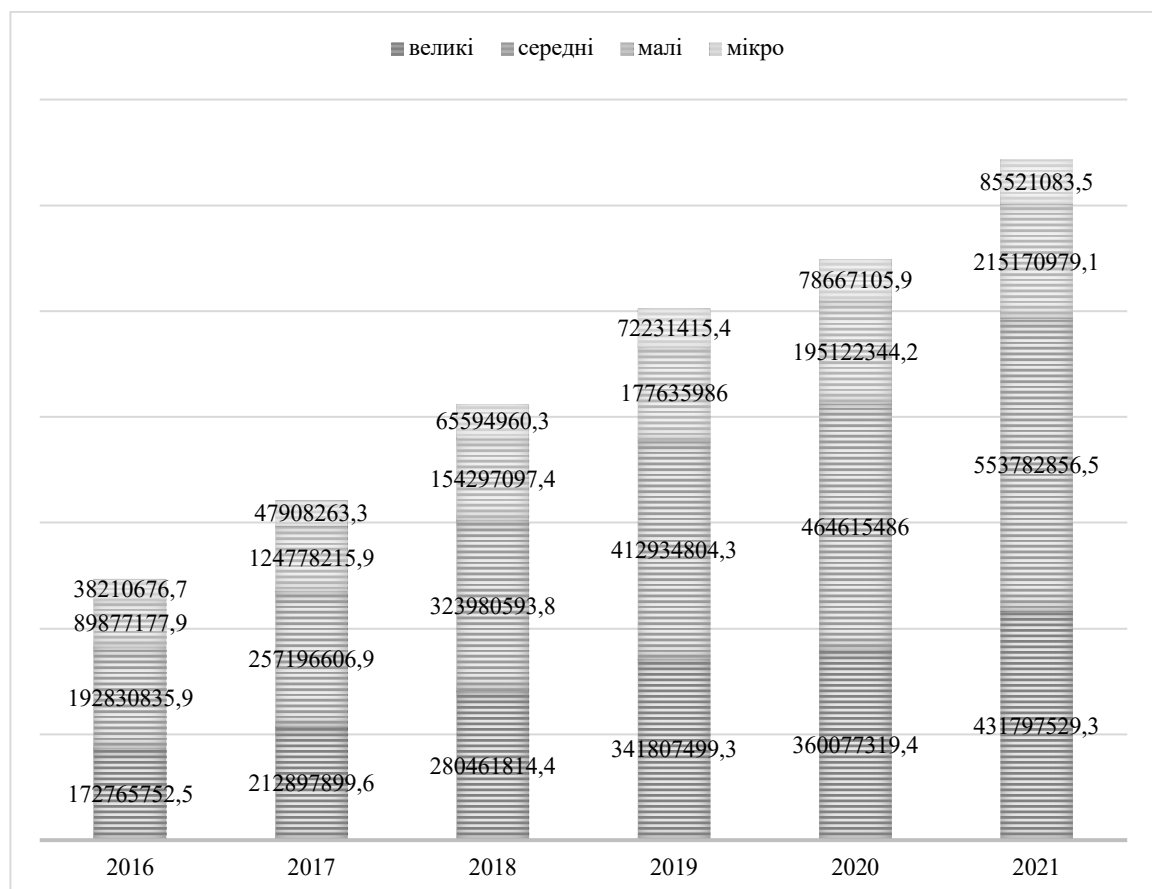

Рис. 2.10 – Динаміка витрат на персонал великих, середніх, малих суб'єктів підприємництва та мікропідприємництва у 2016-2021 роках

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Таким чином, найбільші витрати на персонал характерні для великих та середніх суб'єктів підприємництва. Також, на нашу думку, доцільно проаналізувати саме витрати різних категорій суб'єктів підприємництва на оплату праці своїм працівникам (персоналу).

Таблиця 2.7 – Витрати на оплату праці великих, середніх, малих суб'єктів підприємництва та мікропідприємництва у 2016-2021 роках

Роки	великі суб'єкти підприємництва, тис. грн	середні суб'єкти підприємництва, тис. грн	малі суб'єкти підприємництва, тис. грн	з них суб'єкти мікропідприємництва, тис. грн
2016	143656615,2	160241422,4	71906688,8	29544566,2
2017	177097909,5	213692087,4	100199430,6	37286378
2018	233279987,6	268774644,5	122724180,2	50589470,8
2019	284568735	342366142,4	142794718,7	56434667,6
2020	299116348,4	385040806,3	157154156,7	61678466,5
2021	358859856,8	459239256,9	170051635,7	65892429,3

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Динаміка витрат на оплату праці графічно представлена на рисунку 2.11.

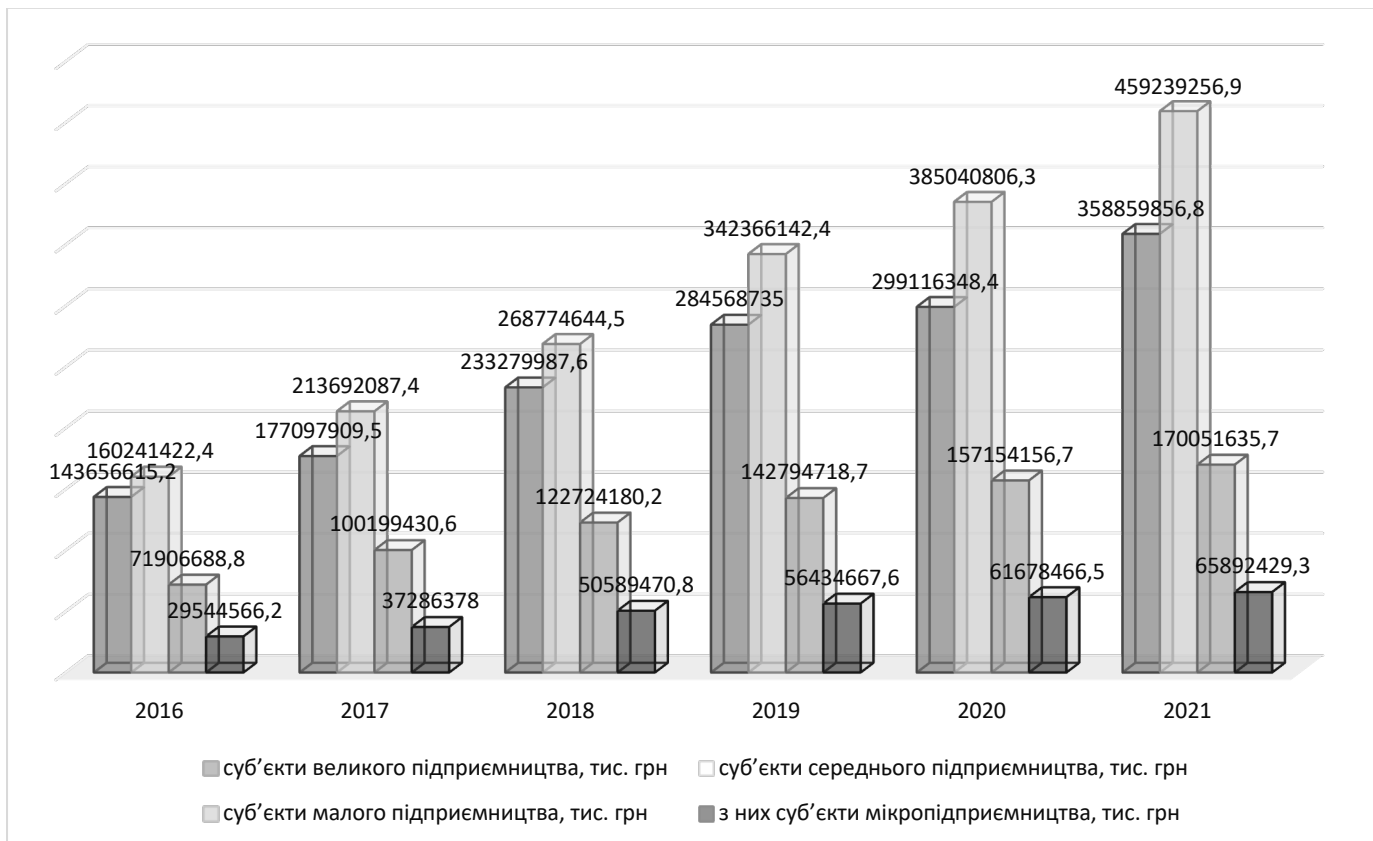

Рис. 2.11 – Динаміка витрат на оплату праці суб'єктів підприємництва в розрізі великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2016-2021 роках

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного можна стверджувати, що найбільші витрати суб'єктів підприємництва на персонал припали на початок та продовження пандемії COVID-19 (2020 – 2021 роки). При цьому, найбільші витрати зафіксовані у діяльності середніх та великих суб'єктів підприємництва.

Далі доцільно проаналізувати динаміку відрахувань на соціальні заходи суб'єктів підприємництва (табл. 2.8 та рис. 2.12).

Таблиця 2.8 – Відрахування на соціальні заходи суб'єктів підприємництва за 2016-2021 роки

Роки	великі суб'єкти підприємництва, тис. грн	середні суб'єкти підприємництва, тис. грн	малі суб'єкти підприємництва, тис. грн	з них суб'єкти мікропідприємництва, тис. грн
2016	29109137,3	32589413,5	17970489,1	8666110,5
2017	35799990,1	43504519,5	24578785,3	10621885,3
2018	47181826,8	55205949,3	31572917,2	15005489,5
2019	57238764,3	70568661,9	34841267,3	15796747,8
2020	60960971	79574679,7	37968187,5	16988639,4
2021	72937672,5	94543599,6	45119343,4	19628654,2

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

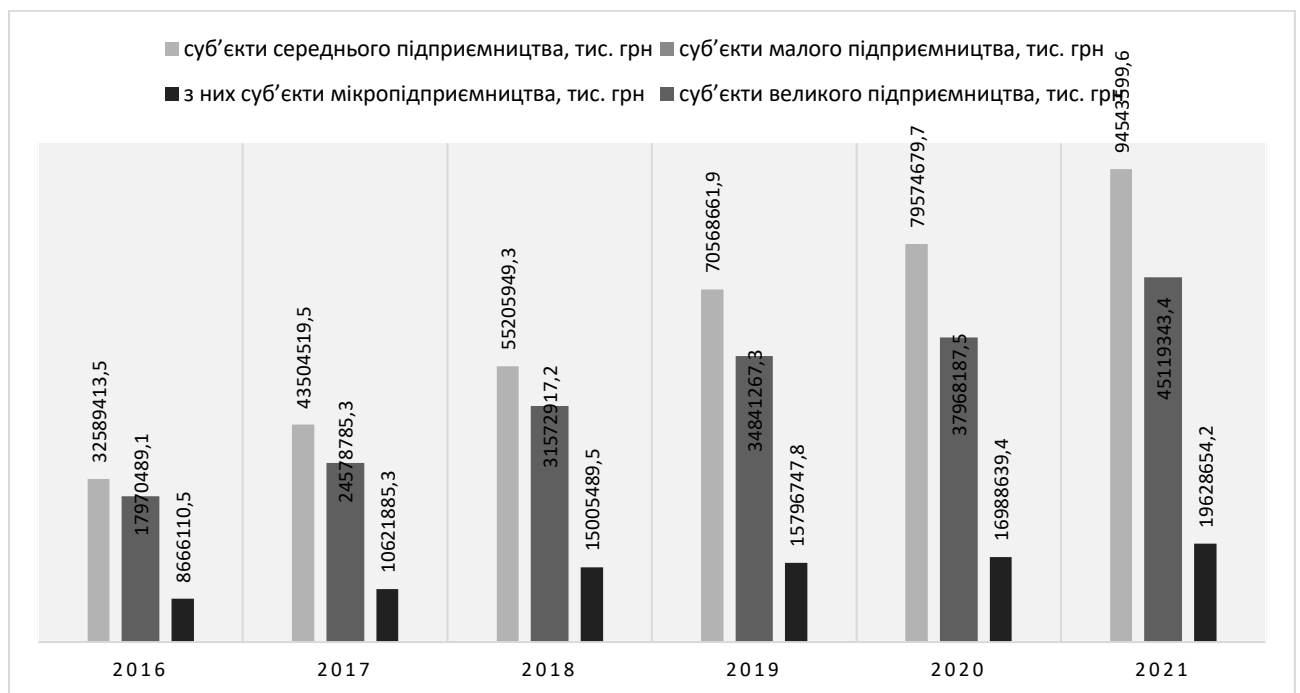

Рис. 2.12 – Динаміка відрахування на соціальні заходи суб'єктів підприємництва в розрізі великих, середніх, малих та мікропідприємництва у 2016-2021 роках

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]

Загалом, найбільші відрахування на соціальні заходи були здійснені також суб'єктами середнього та великого підприємництва в порівнянні з малими за 2016-2021 роки.

Варто зазначити, що за даними Державної служби статистики України [90], 99 % зареєстрованих в Україні юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців належать до малих та середніх суб'єктів підприємництва. Понад 6,9 мільйонів осіб працюють в секторі МСП (малих, середніх суб'єктів підприємництва), що еквівалентно приблизно 82 % загальної кількості працівників. На дану категорію суб'єктів підприємництва припадає 65 % обсягу реалізації товарів, робіт і послуг. Дана категорія суб'єктів підприємництва присутня в усіх секторах економіки, крім видобутку нафти та газу, металевих руд і солі, виробництві ядерних матеріалів або військової техніки (рис. 2.13).

Також, варто відзначити, що за період 2016-2021 рр. відбулася активізація залучення інвестицій в різні види підприємництва, що є свідченням стабільності економіки в цілому. Так, в таблиці 2.19 наведено аналіз капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 роках.

Таблиця 2.9 – Капітальні інвестиції суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 роках, грн

Роки	Великі	Середні	Малі	Мікро
2016	108694081	113036119	59937697	16016779
2017	139294067	139368087	80497649	22353863
2018	217278118	169872251	83965173	23412349
2019	239957640	200079086	84437348	15960309
2020	190109186	163690967	44677926	1410176
2021	263134434	197770613	75433811	13142644

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]*

Рис. 2.13 – Орієнтований перелік видів діяльності суб'єктів мікропідприємництва в Україні

**Джерело: сформовано автором*

Графічне відображення динаміки вкладення капітальних інвестицій представлено на рис. 2.14.

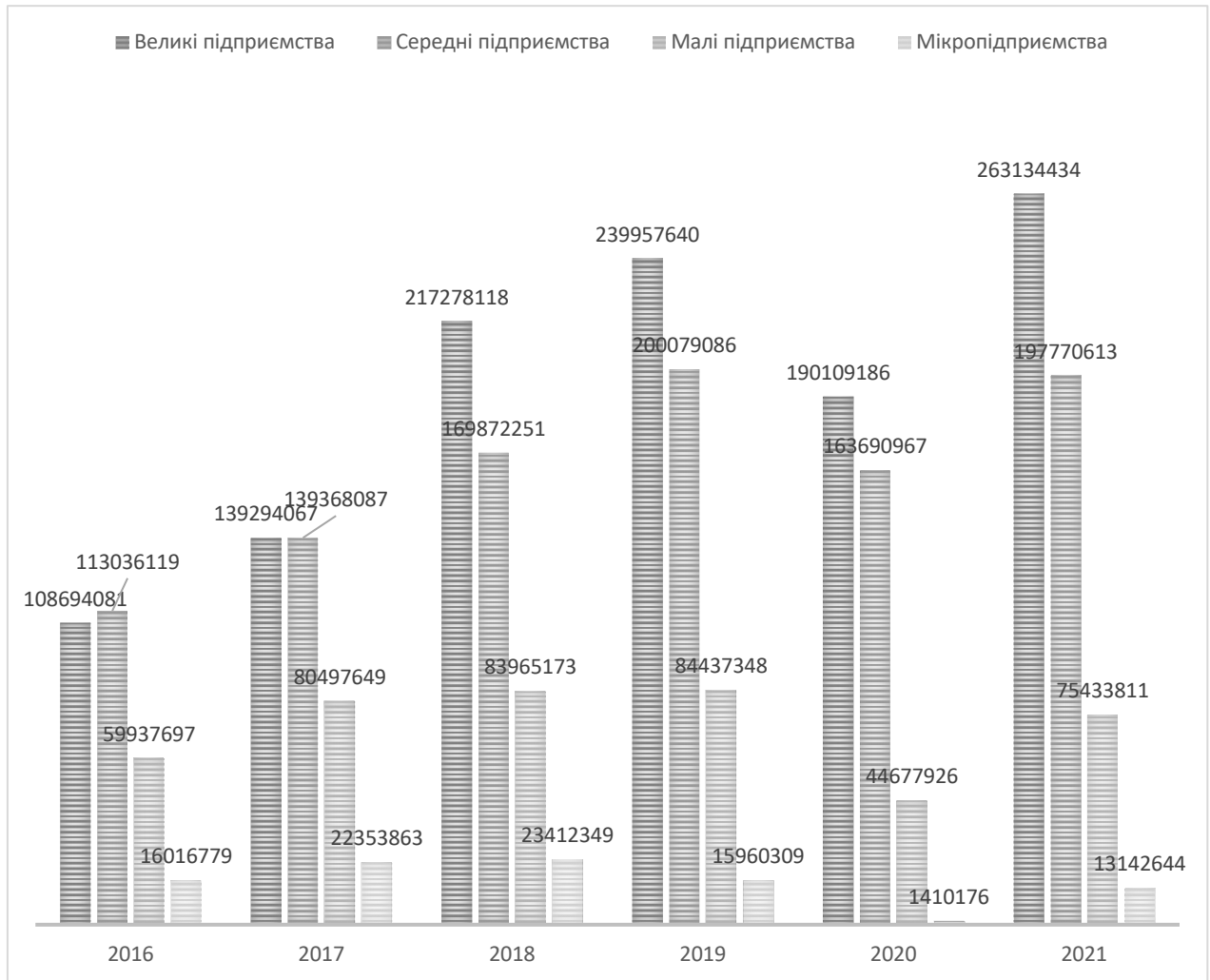

Рис. 2.14 – Динаміка вкладення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 роках, грн

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 110-111]*

Таким чином, порівняно зі всіма іншими групами, найбільші обсяги інвестицій, були залучені в придбання активів великих суб'єктів підприємництва (у тому числі в матеріальні активи, землю, будівництво та перебудову будівель, тобто – в капітальні інвестиції).

Так, капітальні інвестиції – це інвестиції в придбання або виробництво матеріальних і нематеріальних активів за рахунок власних ресурсів для власного використання [112]. Інвестиції в матеріальні активи включають інвестиції в

основний капітал (капітальні інвестиції), землю, існуючі будинки і споруди, нові будинки, споруди, об'єкти незавершеного будівництва, капітальний ремонт та інші необоротні капітальні активи.

Зокрема, інвестиції в нематеріальні активи охоплюють витрати на придбання чи створення програмного забезпечення, баз даних, права на використання природних ресурсів, майно, права на товарні та послугові знаки, промислову власність, а також авторські та суміжні права. Щодо інвестицій у основний капітал (капітальні інвестиції), вони включають витрати на будівництво об'єктів, машини, устаткування, інструменти, запаси, транспортні засоби та інші основні засоби (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Капітальні інвестиції у матеріальні активи суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 р.р., грн

Роки	Великі	Середні	Малі	Мікро
2016	103408395	109196883	59195613	15822684
2017	131162408	134760478	78925875	21848608
2018	191374694	163593500	82459805	22923104
2019	227933754	193458701	83070814	15781314
2020	179536464	154652437	43745320	1373485
2021	247096251	189003032	73438521	12673924

**Джерело: сформовано автором на основі [90,105-106, 113-115]*

Динаміка зміни капітальних інвестицій у матеріальні активи суб'єктів підприємництва представлена на рис. 2.15.

Очевидно, що найбільш активно капітальні інвестиції у матеріальні активи залучалися саме великими та середніми суб'єктами підприємства.

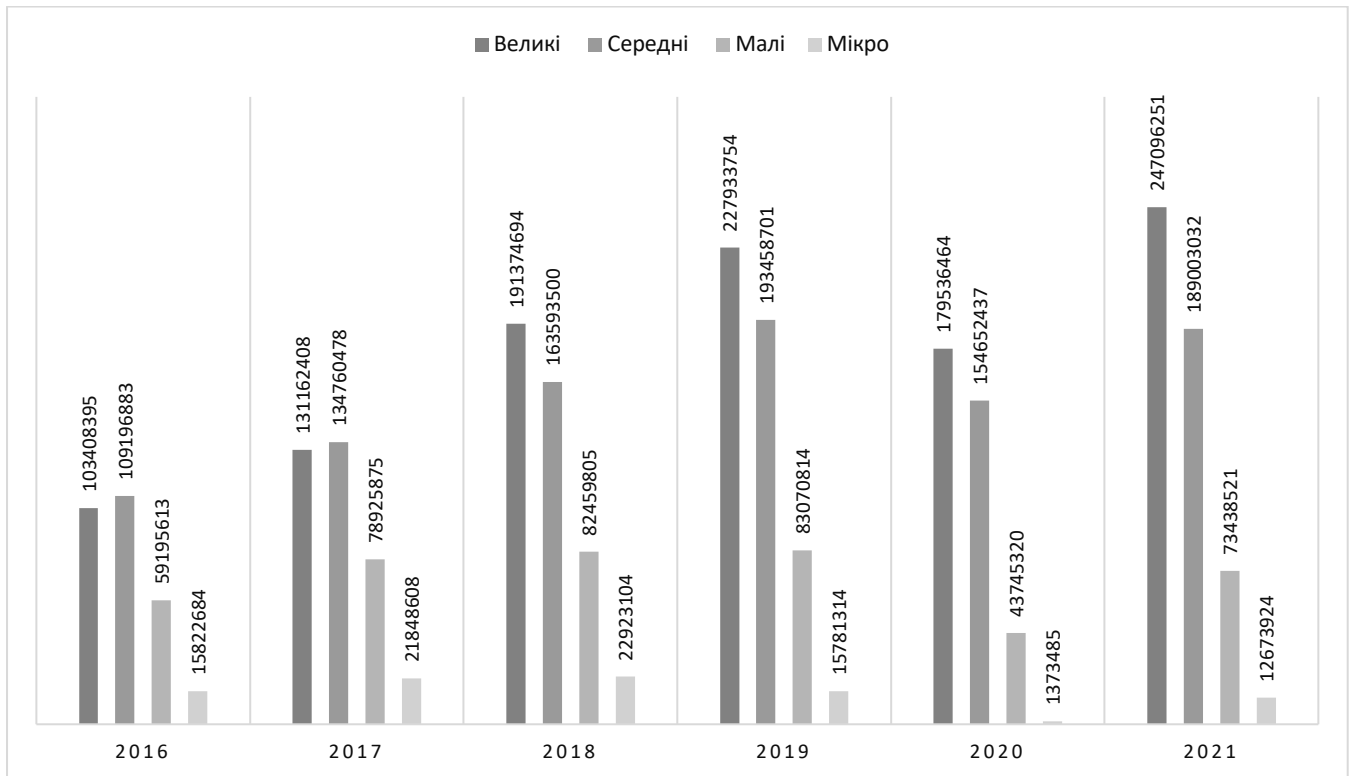

Рис. 2.15 – Динаміка капітальних інвестицій у матеріальні активи суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 роках

**Джерело: сформовано автором на основі [90,105-106, 113-115]*

У сучасних складних умовах функціонування галузей національної економіки необхідно виявити фактори та врахувати їх вплив на подальшу розробку стратегічних напрямків країни.

Важливу роль у формуванні ефективних механізмів відіграють саме капітальні інвестиції, оскільки їх здійснення є основною умовою оновлення основного капіталу, здійснення структурних реформ і довгострокового сталого соціально-економічного розвитку країни.

На нашу думку, одним із важливих видів капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва є капітальні вкладення в землю та будівельну галузь економіки.

Отже, проаналізуємо динаміку зміни капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва різних видів (табл.2.10).

Таблиця 2.11– Капітальні інвестиції у землю суб'єктів підприємництва з розподілом на великі, середні, малі та мікро у 2016–2021 роках, грн

Роки	Великі	Середні	Малі	Мікро
2016	135577	694159	747408	384592
2017	394425	516213	983343	471895
2018	161769	693925	773327	242993
2019	537399	975289	800224	275353
2020	1114824	779626	355556	9526
2021	1371368	893470	415947	113167

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 113-116]*

Отже, за аналізований період (2016-2020 роки) спостерігаємо збільшення обсягів капітальних інвестицій за всім розподілом суб'єктів підприємництва. Також, варто зазначити, що найбільш активно залучали інвестиції в землю саме великі та середні суб'єкти підприємництва.

Також, проведемо аналіз динаміки капітальних інвестицій у будівництво та перебудову будівель суб'єктів підприємництва (2.12).

Таблиця 2.12 – Капітальні інвестиції у будівництво та перебудову будівель суб'єктів підприємництва за їх розподілом у 2016–2021 роках, грн

Роки	Великі	Середні	Малі	Мікро
2016	51924533	35872229	17765561	4615432
2017	58651915	37630436	24509027	8074473
2018	84548675	54391936	27222626	9258583
2019	100249199	75827933	28771746	5549632
2020	84012319	51778062	15079904	331669
2021	110951854	69641229	24704835	4394116

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 113-118]*

Таким чином, з таблиці 2.12 наглядно видно, що беззаперечними лідерами за обсягами інвестування в будівництво є великі та середні суб'єкти підприємництва.

Разом з тим, доцільно зазначити, що інвестиції суб'єктів мікропідприємництва також здійснювалися в усі види активів. На рисунку 2.16 представлено динаміку зміни інвестицій суб'єктів мікропідприємництва у 2016–2021 роках.

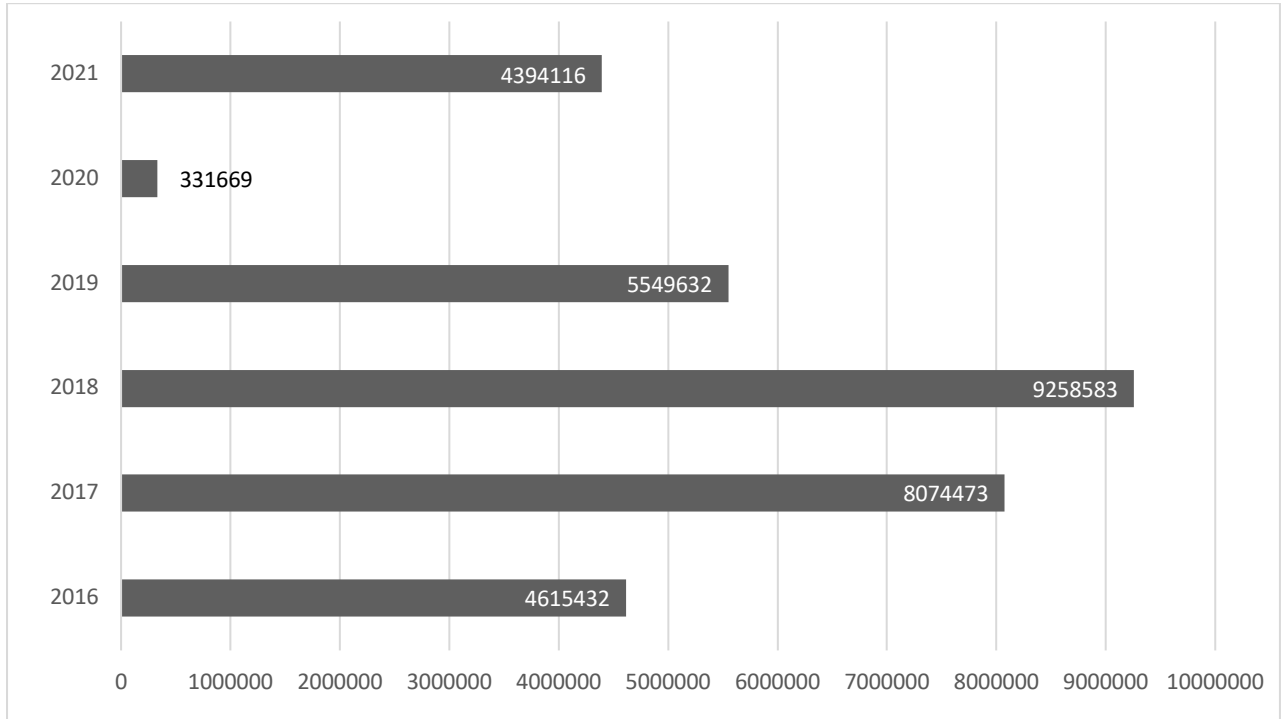

Рис. 2.17 – Динаміка інвестицій суб'єктів мікропідприємництва у 2016–2021 роках, грн

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 105-106, 113-114, 115-118]*

Як видно із графіка, наведеного на рисунку 2.17 найбільші обсяги інвестицій до суб'єктів мікропідприємництва були залучені в 2018 році, а саме 2 3412 349 грн., спад відбувся в 2020 році 1 373 485, що зумовлено пандемією COVID-19.

Тому важливим завданням розвитку та залучення капітальних інвестицій в Україні є формування сприятливого інвестиційного середовища, належного рівня захисту прав інвесторів та реалізація політики, спрямованої на збільшення обсягів інвестицій та залучення капіталу для досягнення рівня розвинутих країн світу[119].

Разом з тим, варто зазначити, що сьогодні війна в Україні – це, по-перше, період постійної небезпеки та руйнування, а по-друге, вона створює підґрунтя для нових післявоєнних можливостей. Україна має потенціал для того

аби стати експериментальним майданчиком, де світ розпочне моделювати та випробовувати нові економічні реалії, етичні принципи та абсолютно новий раціоналізм. Так, війна в країні спричинила багато труднощів, ситуація в країні погіршилася, а умови інвестування повністю змінилися. Проте, США, Німеччина, Велика Британія, Польща та Туреччина проявляють найбільший інтерес щодо інвестиційних можливостей в Україні в наступних сферах: інноваційні технології, сільське господарство, фінансовий сектор, логістика, енергетика, корисні копалини та оборонна промисловість. Таким чином, Україна залишається інвестиційно привабливою державою для інвесторів з багатьох країн світу [120].

Тому, на нашу думку, вкрай важливим у період воєнної та післявоєнної відбудови України є роль підтримки суб'єктів підприємництва на різних рівнях управління

2.2 Моделювання показників впливу діяльності суб'єктів підприємництва на ефективність країни

В умовах, що склалися на сьогоднішній день, внаслідок впливу пандемії Covid-19, періоду локдауну, вторгнення росії та інших зовнішніх та внутрішніх факторів, що мають негативний вплив та є переважно динамічними, розвиток суб'єктів підприємництва потребує державної та регіональної підтримки. Тому, є нагальна потреба в забезпеченні та зростанні економічних показників країни в цілому. На нашу думку, таке зростання має ґрунтуватися на економічному розвитку суб'єктів підприємництва. Оскільки сталий розвиток економіки країни та підвищення показників її ефективності є основою забезпечення Цілей сталого розвитку [121], де невід'ємною частиною є саме підприємницька діяльність.

Одними із важливих завдань сьогодення є забезпечення високих показників рівня економічної ефективності країни, створення умов для надійного партнерства країни на міжнародному ринку, конкурентоздатність та забезпечення економічної спроможності країни. При цьому різні фактори, як зовнішні, так і внутрішні, впливають на майбутні результати країни. Але

обов'язковою умовою є підвищення її ефективності. Ефективність визначаємо, як економічну категорію, що відображає економічний зв'язок у сфері виробництва між матеріальними благами і живою працею з метою досягнення позитивного (необхідного) кінцевого результату.

Крім того, на нашу думку, слід зазначити, що ефективність на рівні суб'єктів підприємництва характеризується відношенням вартості кінцевого результату, отриманого від його виду діяльності, до загального обсягу інвестованих ресурсів або виробництва. У той же час підвищення ефективності можна досягти, використовуючи меншу кількість ресурсів для досягнення бажаного результату та / або використовуючи ту саму кількість ресурсів або збільшуючи результат при тій самій кількості ресурсів [122].

Однією з головних умов воєнного часу є захист життєво важливих інтересів народу, суспільства і держави в цілому. Стрімкі та системні зміни зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на національну економіку зумовлюють актуальність даного дослідження. Безумовно, своєчасне визначення факторів є важливим, оскільки це дозволяє оперативно вжити заходів для забезпечення організаційної, правової та економічної безпеки країни.

Водночас ВВП є головним показником економічного розвитку, а отже – показником діяльності країни. Загалом, ВВП є комплексним показником країни. Тому важливо визначити фактори, що впливають на обсяг ВВП. По-перше, ВВП являє собою суму доданої вартості, яка перерозподіляється як кошти для національної безпеки та оборонної діяльності, які є важливими питаннями у сучасний воєнний час. По-друге, необхідно підвищувати ВВП, оскільки він є одним із ключових елементів національної безпеки країни [123-126]. Тому, особливо важливо вивчити вплив діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни.

Варто зазначити, що воєнні дії на незалежних українських територіях також негативно позначилися на економіці країни. Так, за даними Мінфіну, ВВП у 2022 році впав на 26% [90]. Тому, вивчення показників, що впливають на ВВП країни, набуває все більшого значення з точки зору забезпечення сталого розвитку країни. Теоретичні та практичні аспекти цього питання проаналізовано

в [127], де автори за допомогою економетричної моделі показують вплив ВВП України на рівень мінімальної заробітної плати. Автори [128-131] вивчали змішану частотну версію тесту коінтеграції, яка контролює амплітуду, коли доступні високочастотні дані. Вплив змішаної частоти вибірки та агрегування часу на розмір часто використовуваних коінтеграційних тестів показано на прикладі акцій і дивідендів. Крім того, вплив прогнозів моделі даних зі змішаною вибіркою в поєднанні з модельним усередненням на ВВП Східної Німеччини обговорюється в роботі Т.О. Семененко [128]. У дослідженні [129] було змодельовано потенційний ВВП для оцінки фіскального простору України на основі оцінок потенційного ВВП України та розриву ВВП, а також оцінок економічного зростання та державних резервів, бюджет. У своїй роботі [132] В.В. Токар дослідив, як пандемія COVID-19 впливає на ключові національні показники ефективності, такі як ВВП і безробіття. М. О. Каца та А. В. Левенко [133] використали емпіричний аналіз для моделювання впливу неформальної економіки на національні макроекономічні показники.

Таким чином, ВВП є одним із показників сталого розвитку економіки країни і, як уже зазначалося, показником ефективності країни. Проте на валовий внутрішній продукт впливає багато факторів. Тому, однією з найактуальніших проблем є визначення факторів, які позитивно (чи негативно) впливають на динаміку зміни ВВП. Можна стверджувати, що вплив діяльності суб'єктів підприємництва на зміни національних показників ефективності країни, в вигляді ВВП, розкрито недостатньо, що потребує подальшого дослідження.

Дослідження, проведені різними вченими, показують, що сукупні втрати середнього реального ВВП України за роки війни сягали 40 %, а середні темпи падіння реального ВВП у перші роки війни становили 20 %. При цьому, темпи падіння реального ВВП України у 2022 році склали 29,2%. Експерти Світового банку оцінюють загальні втрати торгівлі та промисловості в 10,9 мільярда доларів. Таким чином, сума, яка необхідна для відновлення цих галузей до 2033 року, становитиме 23,2 мільярда доларів. Так, США з цієї суми 80 % буде спрямовувати на модернізацію та реконструкцію промислового виробництва в Україні [128-135].

Негативні наслідки війни відбиваються і на фінансовій системі України. Середньорічна інфляція у 2022 році становила 26,4 %, що відповідає середньорічному рівню інфляції 20,1% для європейських країн, які найбільше постраждали від Другої світової війни. Однак рівень інфляції загалом подібний до середньорічного рівня інфляції під час війни в:

- Італії (1941-1945) – 77,3%;
- Хорватії (1991-1995) – 471,7%;
- Іраку (1991) – 181%.

Така інфляція в Україні у 2022 році пояснюється тим, що її західні кордони залишалися відкритими з країнами, де не було війни, з масштабними руйнуваннями та знищенням виробничих баз. У результаті більша частина споживчого попиту в країні була задоволена за рахунок імпорту, компенсуючи падіння внутрішнього виробництва (реальний ВВП впав на 29,9%, тоді як імпорт в доларах знизився лише на 4%) [54, 65, 90, 111, 116, 118, 136].

На даний момент оцінка та аналіз впливу показників суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни є ключовим завданням економічного аналізу та мають вирішальне значення для визначення загального потенціалу зростання ВВП країни. Загалом, моніторинг таких показників дає можливість порівняти їх між собою та визначити ефективність – негативний і позитивний вплив.

Для визначення факторів, які найбільше впливають на ВВП, пропонується використовувати регресійно-кореляційний аналіз, який дає можливість виявити вплив факторів на кінцевий показник.

На рисунку 2.20 наведено алгоритм побудови регресійного та кореляційного аналізу, що відображає сім основних та взаємопов'язаних етапів.

Нижче наведено реалізацію запропонованого алгоритму (рис. 2.20) на прикладі визначення впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники діяльності країни. Для кращого розуміння впливу обраних показників на ефективність країни було створено одне багатовимірне рівняння, яке представлено наступним чином. (2.1):

$$y = f(\beta, x) + \varepsilon, \quad (2.1)$$

де $x = x(x_1, x_2, \dots, x_i)$ - вектор незалежних змінних;

β - вектор параметрів, що підпадають під визначення;

ε - випадкова похибка;

y - залежна змінна.

Коефіцієнти, обчислені біля аргументів, показують, що зі збільшенням змінної на одиницю в середньому збільшуються разом із відповідним значенням коефіцієнта. «+» поруч із ним показує прямий зв'язок між відповідними аргументами та зайнятою сумою, «-» означає протилежне. Побудована модель пройшла випробування на надійність. Найбільш поширеною оцінкою в даному випадку є коефіцієнти кореляції та детермінації. Зв'язок між факторами ($x_1 \dots x_i$) і результатом (y) оцінюється за допомогою множинних коефіцієнтів кореляції та коефіцієнтів детермінації (R^2).

У таблиці 2.13 наведено систему показників діяльності суб'єктів підприємництва за даними Державної служби статистики України [90] за період 2015-2021 рр., утворюючи вхідні та вихідні дані моделі, відповідно до етапів 1–2 алгоритму (рис. 2.18).

Таблиця 2.13 – Вхідні дані для регресійно-кореляційного аналізу

Роки	Чистий прибуток (збиток), млн.грн, (x_1)	Кількість зайнятих працівників, тис.осіб, (x_2)	Кількість найманих працівників, тис.осіб, (x_3)	Обсяг реалізованої продукції (послуг) млн.грн., (x_4)	Кількість діючих суб'єктів підприємництва всього, тис.один. (x_5)	ВВП, млн.грн. (y)
2015	-373516,0132	5889701000	5778120000	5159067,1399	343,4	1988544
2016	29705,0201	5801140000	5713871000	6237535,2135	306,4	2385367
2017	168752,7927	5812922000	5714585000	7707935,2188	338,3	2981227
2018	288305,4681	5959474000	5870601000	9206049,5457	355,9	3560302
2019	523779,0015	6407537000	6241889000	9639730,6033	380,6	3977198
2020	68054,9055	6366104000	6288384000	10049870,814	373,8	4222026
2021	885276,4795	6391660000	6289733000	13616793,217	370,8	5450849

*Джерело: сформовано автором на основі [90, 116, 122, 137-138]

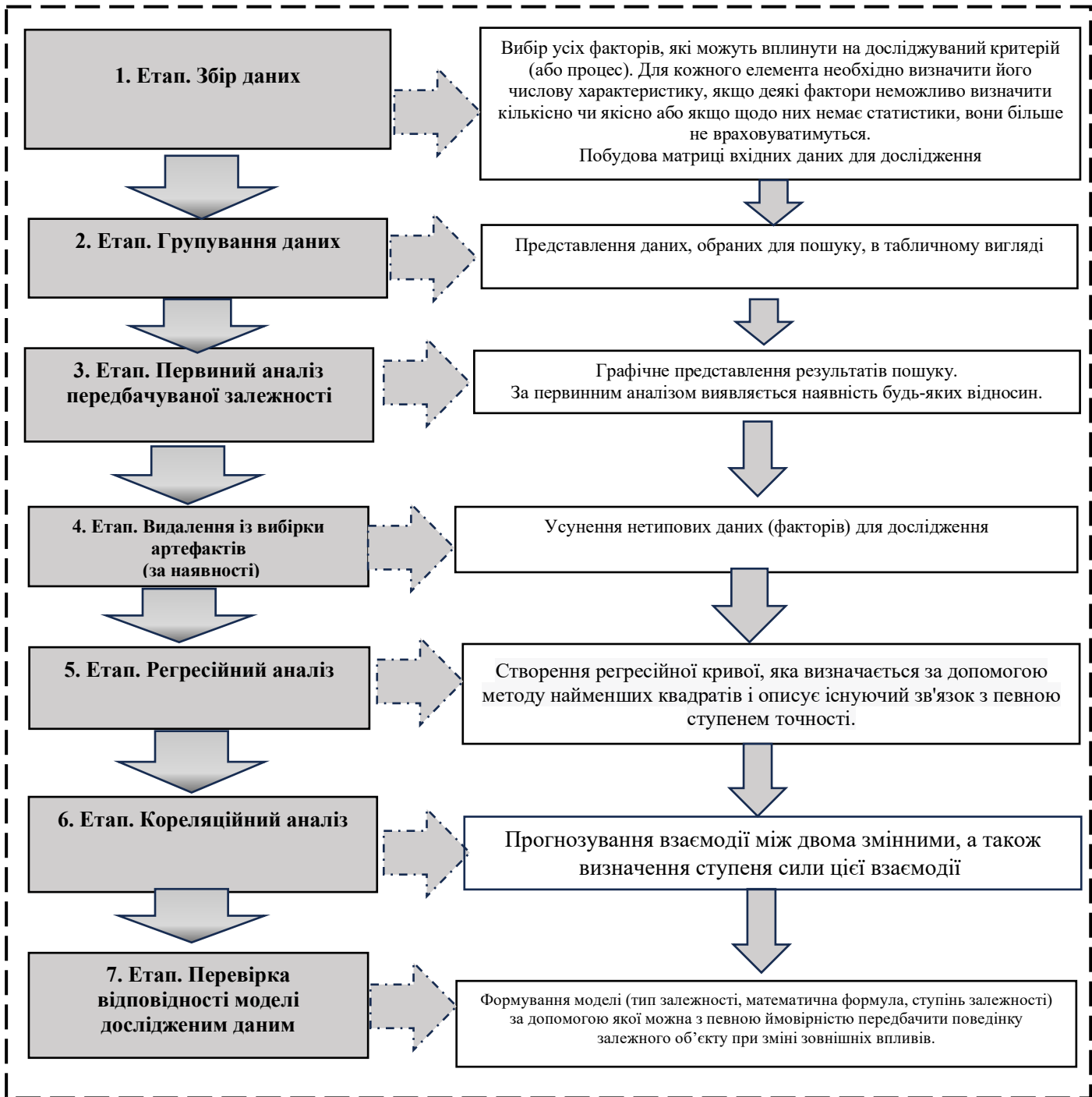

Рис. 2.18 – Регресійно-кореляційний аналіз впливу показників діяльності суб'єктів підприємництва на валовий внутрішній продукт

**Джерело: сформовано автором*

Таким чином, підставляючи дані в формулу 2.1 отримали рівняння множинної регресії де:

y – валовий внутрішній продукт, млн.грн;

x_1 – чистий прибуток (збиток), млн. грн;

x_2 – кількість зайнятих працівників, тис. осіб;

x_3 – кількість найманих працівників, тис. осіб;

x_4 – обсяг реалізованої продукції (послуг) млн.грн.;

x_5 – кількість діючих суб'єктів підприємництва всього, тис, один.

Результати обробки даних наведено в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14 – Результати обробки даних

2015-2021	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	y
x_1	1					
x_2	0,608568	1				
x_3	0,582402	0,994901628	1			
x_4	0,846648	0,793324267	0,812043371	1		
x_5	0,571862	0,889335222	0,878534499	0,765587	1	
y	0,810691	0,853840383	0,871849194	0,993239	0,812381	1

**Джерело: сформовано автором*

Регресійний аналіз показує, що сила зв'язку між обраними показниками висока. Слід зазначити, що дані, передбачені побудованою моделлю, відповідають дійсності - 88% варіації вихідної змінної визначається впливом вхідних змінних - тобто сумарним впливом на вихідну змінну, дія факторів: прибутку (збитку) суб'єктів підприємництва, кількість найманих працівників, а також загальна кількість діючих суб'єктів підприємництва.

В результаті застосування моделі варто зауважити, що найбільшим прямим впливом характеризується загальна кількість діючих суб'єктів підприємництва (x_5) і чистий прибуток (збиток) (x_1). З метою визначення найважливішого фактора (показника), який впливає на ВВП країни, було проведено регресійно-кореляційний аналіз між цими двома факторами. Таким чином, проведений аналіз дозволив побудувати модель типу (2.2):

$$y = - 3376210,017 + 1,97 * x_1 + 18251,6 * x_5, \quad (2.2)$$

де y – валовий внутрішній продукт, млн. грн;

x_1 – чистий прибуток (збиток), млн. грн;

x_5 – кількість діючих суб'єктів підприємництва всього, тис. один.

Матриця вхідних даних щодо визначення впливу двох показників: чистого прибутку (збитку) (x_1) і кількості діючих суб'єктів підприємництва (x_5) на валовий внутрішній продукт (y) наведена в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15 – Вхідні дані регресійного та кореляційного аналізу

Роки	x_1	x_5	y
2015	-373516,0132	343,4000	1988544,0000
2016	29705,0201	306,4000	2385367,0000
2017	168752,7927	338,3000	2981227,0000
2018	288305,4681	355,9000	3560302,0000
2019	523779,0015	380,6000	3977198,0000
2020	68054,9055	373,8000	4222026,0000
2021	885276,4795	370,8000	5450849,0000

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 116, 122, 137-138]*

В таблиці 2.16 наведені результати обробки даних.

Таблиця 2.16 – Результати обробки даних

Регресійна статистика	
Множинний R	0,964264781
R-квадрат	0,929806569
Нормований R-квадрат	0,894709853
Стандартна похибка	0,382880307
Спостереження	7

**Джерело: сформовано автором*

З регресійного аналізу видно, що існує сильний зв'язок між набором факторів (x_1 і x_5), що впливають на результуюче значення – y , про що свідчать

високі значення коефіцієнта кореляції ($R = 0,964264781$) і коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,929806569$), представлені в табл. 2.17.

У таблиці 2.17, відповідно до запропонованого вище алгоритму (рис. 2.18) представлено дисперсійний аналіз, який допоміг визначити наступні аспекти: вплив окремих факторів та їх взаємодію, вплив неврахованих факторів і можливості якісної та кількісної оцінки впливу.

Таблиця 2.17 – Дисперсійний аналіз

Дисперсійний аналіз	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	2	7,77E+12	3,88E+12	26,49269	0,004927118
Залишок	4	5,86E+11	1,47E+11		
Разом	6	8,35E+12			

**Джерело: сформовано автором*

В таблиці 2.18 наведено регресійний аналіз.

Таблиця 2.18 – Регресійний аналіз

Y-перетин	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення
-590066,9445	-10201691,33	4319253	-2,36191	0,077501
6192987000	1,62291973	0,505641	3,209629	0,0326
x	0,002229179	0,000733	3,04034	0,038389

**Джерело: сформовано автором*

Таким чином, кореляція між кількістю суб'єктів підприємництва і ВВП характеризується високим коефіцієнтом кореляції ($R = 0,96$) і надійністю (надійність перевіряється за критерієм Фішера (табл. 2.18): критерій Фішера $F = 26,49269$ з рівнем значущості F менше $0,004$. Таким чином, була отримана досить надійна регресія, про що свідчить t-статистика в таблиці 2.19 (набагато нижча за $0,0038$).

Отже, найбільший вплив на валовий внутрішній продукт серед показників діяльності суб'єктів підприємництва має їх кількість. Це вказує на те, що наразі необхідно створювати сприятливі умови для започаткування та розвитку бізнесу в Україні. Крім цього, також важливо відзначити, що

конкурентоспроможність економіки держави ґрунтується на результативній діяльності саме суб'єктів підприємництва.

Варто зазначити, що, наразі, існує доцільність, залучення інвестицій для започаткування та подальшого ведення і розвитку діяльності суб'єктів підприємництва. Варто відзначити, що Україна приймає участь у процесі інвестування як безпосередньо через публічний сектор економіки, так і опосередковано через його інститути: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національний банк, Фонд державного майна та Державна антимонопольна комісія, Міністерство фінансів України та інші.

Непрямий вплив держави на інвестиції проявляється в основному через фіскальну та монетарну політику. Крім того, при допомозі державних, регіональних та місцевих органів влади можливе залучення іноземних капітальних інвестицій в діяльність суб'єктів підприємництва. Таким чином, в дослідженні пропонується виявити який саме тип суб'єктів підприємництва (великий, середній, малий чи мікро) має найбільший вплив на валовий внутрішній продукт.

Для визначення такого впливу знову було проведено кореляційно-регресійний аналіз впливу кількості суб'єктів підприємництва за їх типами (x_1, x_2, \dots, x_n) на ВВП (y). Алгоритм побудови регресійно-кореляційного аналізу представлений вище на рис. 2.18.

У таблиці 2.19 наведено систему показників кількості суб'єктів підприємництва (великих, середніх, малих та мікро) за період 2015-2021 рр., які є вхідними даними алгоритму.

Таблиця 2.19 – Дані для регресійно-кореляційного аналізу

Роки	Суб'єкти великого підприємництва, одиниць x_1	Суб'єкти середнього підприємництва, одиниць x_2	Суб'єкти малого підприємництва, одиниць x_3	Суб'єкти мікро підприємництва, одиниць x_4	ВВП млн.грн у
1	2	3	4	5	6
2015	423	15203	43573	284241	1988544
2016	383	14832	43459	247695	2385367

Продовження таблиці 2.19

1	2	3	4	5	6
2017	399	14937	44818	278102	2981227
2018	446	16057	46602	292772	3560302
2019	518	17751	48948	313380	3977198
2020	512	17602	47837	307871	4222026
2021	610	17502	48072	304650	5450849

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 116, 122, 137-138]*

Після підстановки вхідних даних у формулу 2.1 отримали множинне рівняння регресії, де:

y – валовий внутрішній продукт, млн. грн;

x_1 – суб'єкти великого підприємництва, одиниць;

x_2 – суб'єкти середнього підприємництва, одиниць;

x_3 – суб'єкти малого підприємництва, одиниць;

x_4 – суб'єкти мікро підприємництва, одиниць.

Таблиця 2.20 – Отримані дані

2015-2021	x_1	x_2	x_3	x_4	y
x_1	1				
x_2	0,896482	1			
x_3	0,840459	0,956944	1		
x_4	0,792462	0,886008	0,887505	1	
y	0,927329	0,850009	0,875651	0,719218	1

**Джерело: сформовано автором*

Регресійний аналіз показує, що ступінь зв'язку між обраними показниками, а саме суб'єктами великого підприємництва є високим ($R = 0,927329$).

Слід зазначити, що дані передбачені побудованою моделлю відповідають реальності – 85,99 % зміни вихідної змінної визначаються впливом вхідних змінних – тобто на валовий внутрішній продукт впливають такі фактори, як суб'єкти великого підприємництва. В таблиці 2.21 наведені результати обробки даних.

Таблиця 2.21 – Результати обробки даних

Регресійна статистика	
Множинний R	0,927328716
R-квадрат	0,859938548
Нормований R-квадрат	0,831926258
Стандартна похибка	483747,9067
Спостереження	7

**Джерело: сформовано автором*

З наведеного вище регресійного аналізу можна побачити, що існує тісний зв'язок між впливом фактора x_1 (суб'єкти великого підприємства) на значення результату (y), про що свідчать наступні значення: високі значення кореляції коефіцієнт ($R = 0,927328716$) і коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,859938548$), які наведені в таблиці 2.22.

У таблиці 2.22 наведено дисперсійний аналіз, який дозволяє визначити вплив окремих факторів та їх взаємодію, вплив неврахованих факторів для якісної та кількісної оцінки впливу.

Таблиця 2.22 – Дисперсійний аналіз

Дисперсійний аналіз	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	1	7,18E+12	7,18E+12	30,69862	0,002629
Залишок	5	1,17E+12	2,34E+11		
Разом	6	8,35E+12			

**Джерело: сформовано автором*

Також, в таблиці 2.23 наведено регресійний аналіз

Таблиця 2.23 – Регресійний аналіз

Регресійний аналіз	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення
Y-перетин	-2866318,44	1165148	-2,46004634835201	0,057225
x	13561,14923	2447,581	5,540633	0,002629

**Джерело: сформовано автором*

З урахуванням вищевикладеного, кореляція між кількістю суб'єктів великого підприємництва і ВВП характеризується високим коефіцієнтом кореляції ($R = 0,92$) і надійністю (надійність перевіряється за критерієм Фішера, табл. 2.23: критерій Фішера $F = 30,69862$ з рівнем значущості F менше $0,002$). Таким чином, була отримана досить надійна регресія, про що свідчить t-статистика в таблиці 2.24.

Отже, найбільший вплив на валовий внутрішній продукт має кількість суб'єктів підприємництва, що потребує їх розвитку на різних рівнях управління. Переважно це великі суб'єкти підприємництва, які постраждали (або були зруйновані) внаслідок воєнних дій на території України також суб'єкти, які потребують розробки та реалізації програм підтримки, ефективного фандрайзингу, різноманітних програм фінансування та залучення міжнародних партнерів. Як приклад, ефективною підтримки з боку держави та міжнародних організацій є Європейський Союз, Німецька асоціація міжнародного співробітництва, Агентство США з міжнародного розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші, які наразі доступні на території України.

Варто зазначити, що з травня по жовтень 2022 року в рамках програми USAID «Економічна допомога Україні» 19 суб'єктам підприємництва («Білюкс» (м. Харків) [139], «Кайман Плюс» (м. Харків) [140] та «Екософт» (м. Ірпінь) [141] та ін.) була надана допомога в переїзді та поверненні до роботи в найбільш постраждалих регіонах на сході, півночі та півдні України. Слід зазначити, що серед таких суб'єктів підприємництва є виробники стельових інфрачервоних обігрівачів, серійних та індивідуальних торгових кіосків тротуарними матеріалами, ізоляційними стрічками, конструкційними пластиками, електрообладнанням, спеціями, одягом та інше. У рамках грантової програми

суб'єкти підприємництва можуть також отримати консультації щодо адаптації своєї бізнес-моделі, маркетингу, фінансів, кадрового та організаційного розвитку до нового місця та доступу до фінансування. Так, підприємство «Білюкс» (м. Харків) [139], яке виробляє інфрачервоні стельові обігрівачі, змушене було зупинитися через постійні обстріли міста. Після консультацій та підтримки експертів щодо переїзду суб'єкт підприємництва розпочав нове виробництво в Дніпрі – в місті, де було постачання сировини для подальшої безперебійної роботи «Білюкс». Також враховується, куди переїжджають працівники та їхнє бажання. Одразу після цього підприємство орендувало приміщення і продовжило виробництво [142]. Аналогічні кейси були проведені і в інших суб'єктах підприємництва в регіонах, які найбільш постраждали внаслідок терористичних дій росії, а також в регіонах, які межують з країною агресором.

Отже, проведене вище моделювання підтвердило, що економіка України, навіть в період війни, може успішно функціонувати та розвиватися якщо суб'єкти підприємництва будуть складовою частиною механізму, направленою на підвищення ефективності країни. Однак, для забезпечення стабільної підприємницької діяльності країни як основи її соціально-економічного розвитку необхідно:

- сприяти розвитку малих та середніх суб'єктів підприємництва, в тому числі розробити основні напрями, принципи, механізми та форми адміністративно-правового та економічного впливу, включаючи інтереси та пріоритети держави, забезпечити програми мікрокредитів для суб'єктів підприємництва, удосконалити податкову політику, створити належні умови для молоді в започаткуванні та введенні власної справи, злучати великі суб'єкти підприємництва, задля подальшої їх підтримки та розвитку;

- розробити єдиний механізм громадської підтримки мікропідприємств;

- проводити інтеграційну підтримку мікропідприємств, малих та середніх суб'єктів підприємництва яка буде направлена на інтеграційні зв'язки з великим суб'єктами підприємництва в вигляді венчурного фінансування, субпідряду, договорів ДПП, франчайзингу та інше;

- розробити єдину методичну та нормативно-правову базу щодо впровадження єдиної регуляторної політики в Україні.

2.3 Оцінка обсягів інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни

Як було зазначено раніше, соціально-економічний розвиток країни залежить від рівня розвитку підприємницької діяльності у всіх галузях економіки. У розвинених країнах від 70 % до 85 % зростання валового внутрішнього продукту припадає саме на впровадження нових або вдосконалених технологій, продукції та устаткування в підприємницьку діяльність [135]. Можливість розробки, впровадження та використання таких нових і вдосконалених технологій та продукції залежить від інвестиційного клімату в країні та структури інвестицій.

Тому, доцільно дослідити поняття «інвестиції» та «інвестиційна діяльність». Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо здійснення інвестицій [143].

Відповідно до пункту 1 статті 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність», особами, які здійснюють інвестиційну діяльність можуть бути: інвестори та учасники.

Інвестори, відповідно до ч. 2 ст. 5 вищезазначеного закону визначаються як особи, що приймають рішення про вкладання власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. У положеннях закону є поняття суб'єкт інвестиційної діяльності в широкому розумінні: це реалізатори інвестиційної діяльності, а також залучені сторони.

Такий підхід є суперечливим ст. 55 Господарського кодексу України [105], визначає суб'єктів підприємництва як учасників підприємницьких відносин, як осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, реалізуючи підприємницьку компетенцію, і якими є суб'єкти підприємництва.

Поняття об'єкта інвестиційної діяльності також міститься у ст. 5 «Про інноваційну діяльність» [144], де визначено, що суб'єктом інноваційної діяльності (як форма інвестиційної діяльності) можуть бути фізичні та (або) суб'єкти підприємництва України, фізичні особи та (або) іноземні юридичні особи, особи без громадянства, об'єднання осіб, які активно займаються інноваційною діяльністю в Україні та (або) інвестують в реалізацію інноваційних проектів в Україні, використовуючи власні чи запозичені кошти, а також привертають майнові та інтелектуальні цінності.

Суб'єктами інвестиційної діяльності є також іноземні інвестори, котрі мають специфічний правовий статус, це пояснюється наявністю спеціальних правових гарантій національного та міжнародного захисту інвестицій.

Список цих забезпечень включено в законодавство України «Про режим іноземного інвестування» [145].

Крім того, серед іншого іноземні інвестори можуть користуватися в процесі здійснення своєї інвестиційної діяльності в Україні та мати правовий захист такої діяльності відповідно до Закону України "Про інвестиційну діяльність" та "Про захист іноземних інвестицій на Україні"[143, 146].

Формування міжнародно-правового забезпечення інвестування викликана різким збільшенням транскордонних потоків капіталу, що спостерігається з середині 20 століття, і триває донині.

Відповідно до статті 9 Конституції України [147] міжнародні договори згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, являються частиною національного законодавства України.

Отже, іноземні інвестори та території України можуть користуватися гарантіями, що закріплені в Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [148] та Сеульській конвенції про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій [149]. Україна є учасницею понад 70 угод із зарубіжними державами щодо заохочення та захисту взаємних інвестицій, у тому числі стандартів, що забезпечують ефективність діяльності інвесторів з країн-учасниць.

Доцільно звернути увагу, що до визначення осіб, котрі можуть користуватись гарантіями та правами іноземного інвестора, в законодавстві України діє принцип громадянства (для фізичних осіб) або місце юридичної адреси (для суб'єктів підприємництва). Ідентичний підхід застосовується для визначення іноземного інвестора в двосторонніх договорах. Наприклад, за Угодою між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій [150] термін "інвестор Договірної Сторони" означає фізичну особу, яка є громадянином однієї із Договірної Сторони відповідно до чинного законодавства цієї Договірної Сторони; або суб'єкт підприємництва цієї Договірної Сторони робить інвестиції на території іншої Договірної Сторони. При чому, термін "підприємство Договірної Сторони" означає будь-який суб'єкт підприємництва, який створений та який діє у межах чинного законодавства даної Сторони у галузі підприємництва.

У сфері підприємництва існують різні учасники, які мають різний правовий статус, проте існуюча національна та міжнародна система гарантій іноземних інвестицій може бути використана ними. Проте це не сприяє підвищенню ефективності іноземних інвестицій [134].

Отже, можна припустити, що необхідні зміни на законодавчому рівні для вдосконалення використання різних критеріїв при ідентифікації іноземного інвестора. Зараз ця проблема вирішується на обґрунтованій основі шляхом ситуативного застосування норм законодавства України та міжнародного права.

Також, на нашу думку, слід звернути увагу, що на сучасному етапі розвитку України як правової держави триває процес гармонізації з законодавством ЄС, у тому числі у сферах інвестиції, публічних закупівель, бухгалтерського обліку, механізму розкриття інформації, інформації, тобто у сферах, пов'язаних із прозорістю діяльності суб'єктів підприємництва та держави. Як наприклад, прийняття та впровадження положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» [151], Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [152]). Зміни в українському законодавстві

відповідають рекомендаціям директиви ЄС. Прозорість будь-якої екосистеми означає відкритість для будь-якого розуміння, перш за все відкритість інформації. Роль інформації в забезпеченні прозорості екосистем ґрунтується на роботах Дж. Стігліца [153], одного із засновників цього напрямку економічної науки. На сучасному етапі розвитку цивілізації спостерігається інформаційний перевантаження, тобто зростанням обсягів інформації та її стрімким зменшенням (через старіння, втрату актуальності, недостатню достовірність або важко перевіряється). Ось чому важливість транспарентності як квінтесенції якісної інформації продовжує зростати. У той же час прозорість є визначальним фактором довіри до компанії з боку споживачів, партнерів, контролюючих організацій, органів влади та інших зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Довіра народжується лише за умови знання, яке досягається володінням якісною інформацією про суб'єкти підприємництва [153,154].

Тож самі суб'єкти підприємництва мають бути зацікавлені вести свою підприємницьку діяльність на прозорих, відкритих засадах, тобто в умовах транспарентності.

Отже, транспарентність можна вважати основною з конкурентних переваг суб'єктів підприємництва у конкурентній боротьбі за споживачів та чинником, що полегшує здійснення діяльності по відношенню до стейкхолдерів і держава через систему своїх управлінських механізмів та нормотворчої діяльності повинна сприяти в цьому. Так як, повна транспарентність суб'єктів підприємництва буде сприяти суттєвій детенізації їх діяльності.

У поточний момент Україні, більше ніж коли-небудь, необхідні інвестиції для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Прямі іноземні інвестиції є найбільш популярною формою капіталовкладень для країни, оскільки вони сприяють втіленню в життя великих та важливих проєктів, а також внесенню новітніх технологій та корпоративних практик.

За даними Національного банку України [136], станом на 31 грудня 2021 року, обсяг прямих іноземних інвестицій у економіку України (включаючи інструменти власного капіталу та боргові інструменти) склав 65 746,8 млн

доларів США. Ці інвестиції були спрямовані у розвинуті сфери підприємницької діяльності.

В цей же період, найбільший обсяг прямих інвестицій було вкладено у промисловість, що складало 43,7% від загального обсягу, а також у сферу оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автомобілів і мотоциклів, яка отримала 15,5% від загального обсягу. Основними країнами-інвесторами були Кіпр (31,7%), Нідерланди (21,6%), Швейцарія (5,8%), Великобританія (4,6%), Німеччина (4,6%), Австрія (3,0%), Люксембург (2,4%), та Франція (2,0%) [136].

За даними платіжного балансу Нацбанку, за перші сім місяців 2023 року обсяг прямих іноземних інвестицій склав 2,2 млрд. долл. США, включаючи реінвестування доходів у розмірі 1,6 млрд доларів США [90].

Рисунок 2.21 графічно відображає значний варіабельний характер потоків прямих іноземних інвестицій в Україну в період від 2002 до 2022 року, який значно корелює з політичною і економічною ситуацією в країні та на світовому рівні. Так, наприклад, у 2005 році, іноземні інвестори в економічний розвиток України вклали 7808 млн доларів США, що становило в 4,6 рази більше, ніж у попередньому році. Позитивні зміни спостерігаємо також в 2008 році, коли максимальна сума інвестицій склала 10913 млн. дол. США та в 2021 році – 6687 млн. дол. США. Негативну тенденцію по вливанню прямих іноземних інвестицій в Україну спостерігаємо після світової економічної кризи, яка припала на кінець 2008 року, коли іноземні інвестиції в Україну в 2009 році впали на 6097 млн. дол. США. Таку ж кризову ситуацію, щодо вливання прямих іноземних інвестицій спостерігаємо і в 2014-2015 роки, що пов'язано з протистояннями в Україні та Революцією гідності; 2020 рік – період пандемії COVID-19 та 2022 рік – початок воєнних дій росії на території України.

Отже, в результаті проведеного аналізу надходження прямих іноземних інвестицій в Україну виявлено, що головними факторами, які сприяли скороченню обсягу інвестицій, були загострення політичної ситуації, фінансова і економічна нестабільність, воєнні дії, недосконалість законодавчої бази, яка не забезпечує юридичний захист прав та інтересів інвесторів, і загальний інвестиційний клімат.

Важливим також є ретельний розгляд припливу прямих іноземних інвестицій, враховуючи країни-донори (рис. 2.19).

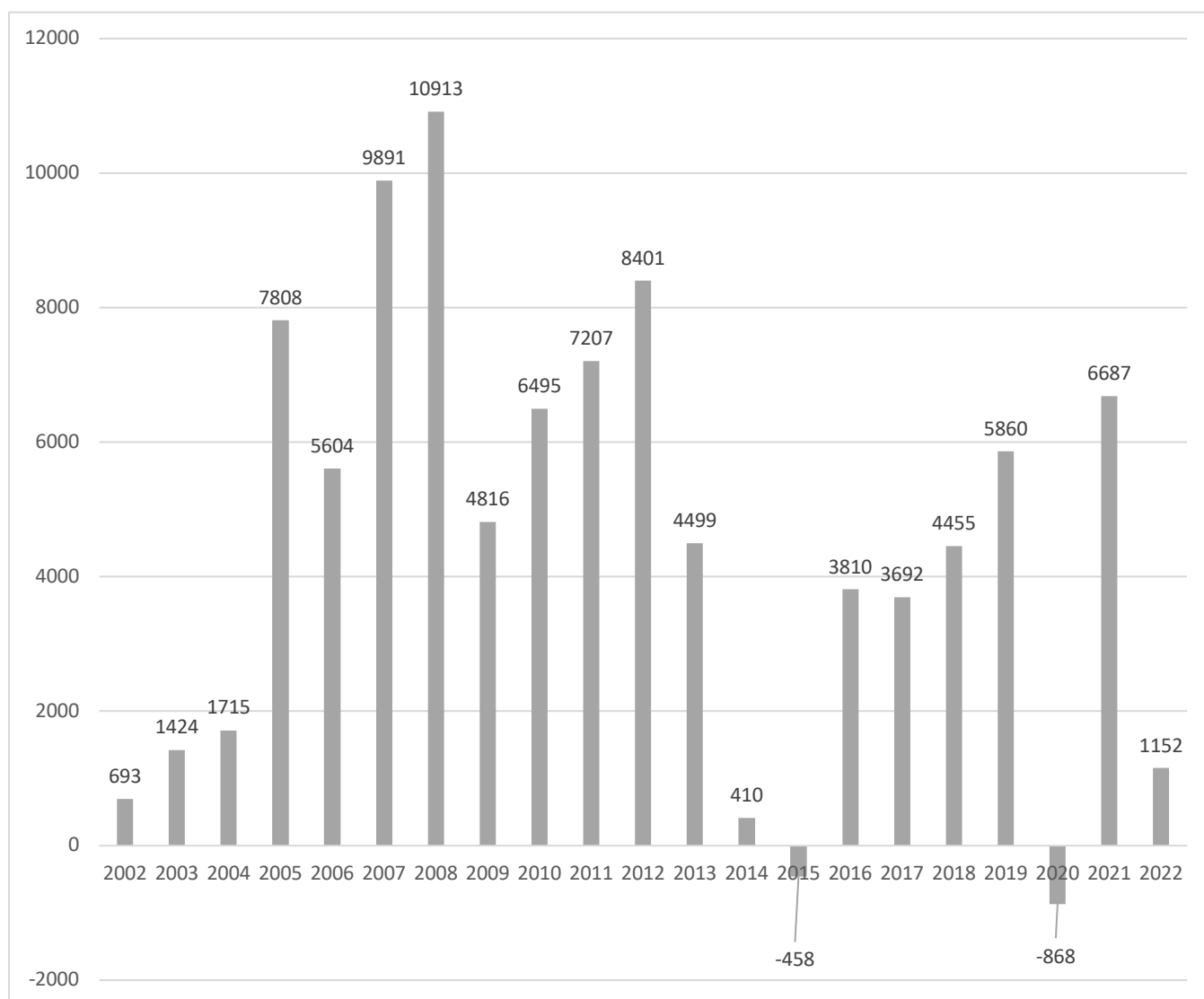

Рис. 2.19 – Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну, млн. дол. США

**Джерело: сформовано автором на основі [64,65, 69,75,90,136]*

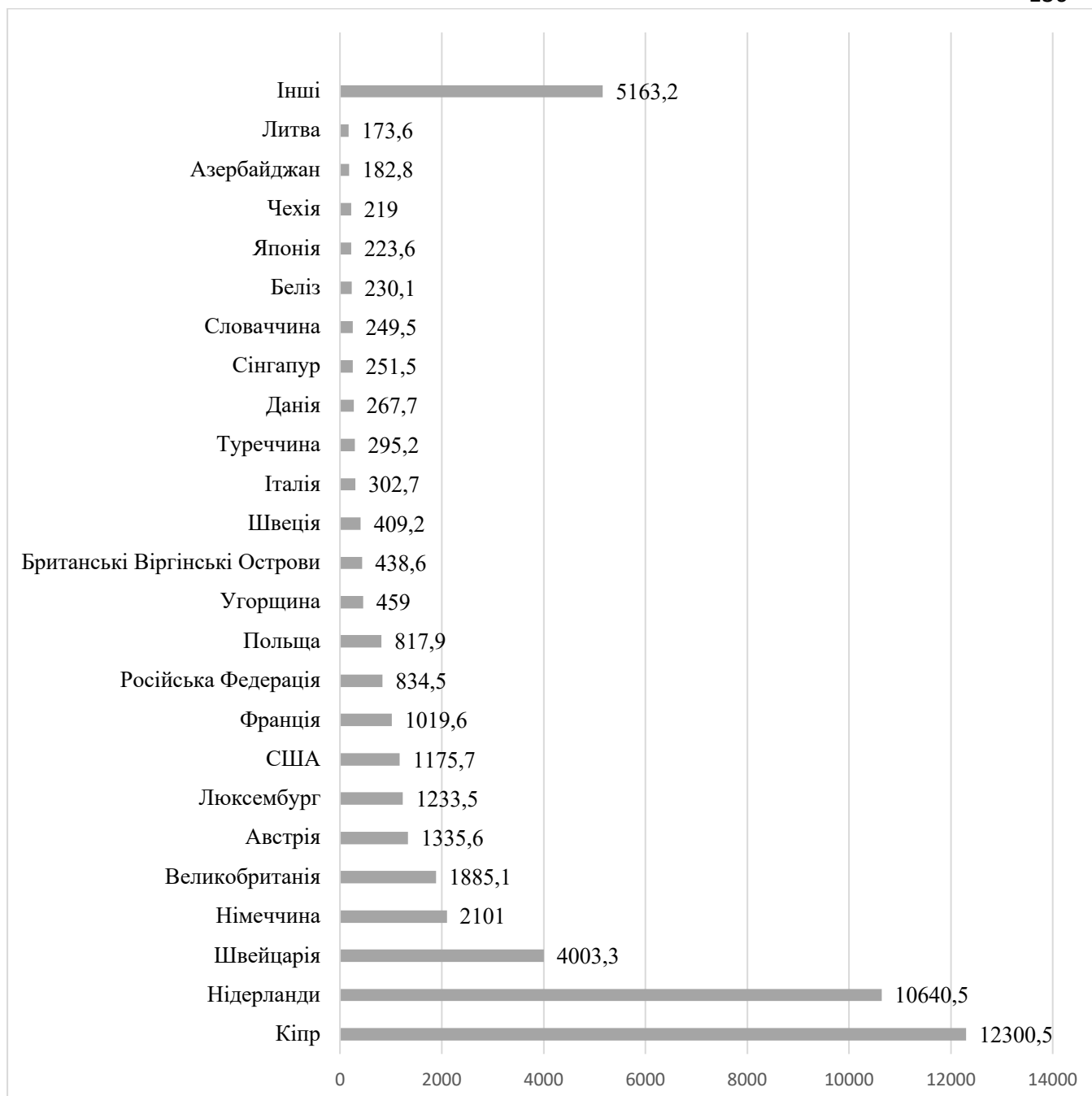

Рис. 2.20 – Прямі іноземні інвестиції із країн світу в економіці України за 2021 рік, млн. дол. США

**Джерело: сформовано автором на основі [64-65, 69,75,90,136]*

Отже, головними країнами, що вкладають інвестиції в Україну, і які відзначаються найбільшим відсотком прямих іноземних інвестицій у 2021 році, є такі: Кіпр з обсягом 12,300,5 мільярда доларів США (що становить 26,62%); Нідерланди з сумою 10640,5 мільярда доларів США (або 23,02%); Швейцарія з інвестиціями на суму 4, 003,3 мільярда доларів США (що становить 8,66%);

Німеччина з вкладеннями в розмірі 2101 мільярда доларів США (або 4,55%); та Великобританія з інвестиціями на суму 1885,1 мільярда доларів США (що становить 4,08%). Кіпр та Британські Віргінські острови відзначаються як традиційні та активні офшорні інвестори України, з часткою у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій. Частка інвестицій з Кіпру становить 26,62% в 2021 році, тоді як інвестиції з Британських Віргінських островів зменшилися з 4,1% в 2015 році до 0,95% в 2021 році. Кошти з цих юрисдикцій представляють собою фінансові вкладення підприємців України, які раніше були вивезені з України.

На кінець 2021 року, присутність росії як інвестора в Україні значно зменшилася до рівня 1,81%. Важливо відзначити, що на початку 2000-х років російський капітал мав домінуюче положення в структурі капіталу окремих галузей. Порівняно з західними інвесторами, які зберігали обережність через політико-правову нестабільність в Україні та економічні труднощі, російському капіталу (для якого український ринок і операції на ньому були привабливими) вдалося придбати або отримати контроль над привабливими українськими підприємствами. Російські компанії контролювали практично всю кольорову металургію України (приблизно 90%), понад 80% нафтопереробки та роздрібною торгівлі нафтою, а також сектори хімії та нафтохімії. Важливою була також присутність російського бізнесу в галузях енергетики (40%), машинобудування (30%) і харчовій промисловості (30%) [155]. Варто зауважити, що російські інвестиції нерідко входили в Україну через юрисдикцію Кіпру або Британських Віргінських островів, податкову оптимізацію використовуючи офшорні структури, так само, як і українські інвестиції.

Також значну частку з усіх залучених іноземних інвестицій в економіку України спрямовано у галузі оптової та роздрібною торгівлі, фінансову та страхову діяльність, а також операції з нерухомим майном. Варто зазначити значущий зріст іноземних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство на суму 1321,71 млн. дол. США. Найвищий зріст іноземних інвестицій зафіксовано у секторі «державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» на рівні 0,13 млн. дол. США.

З метою визначення галузей економіки України, які є особливо привабливими для іноземних інвесторів і в які найбільше вкладаються прямі іноземні інвестиції, було проведено аналіз структури їхнього надходження в 2021 році [136]. На рисунку 2.21 відображено розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за секторами економіки.

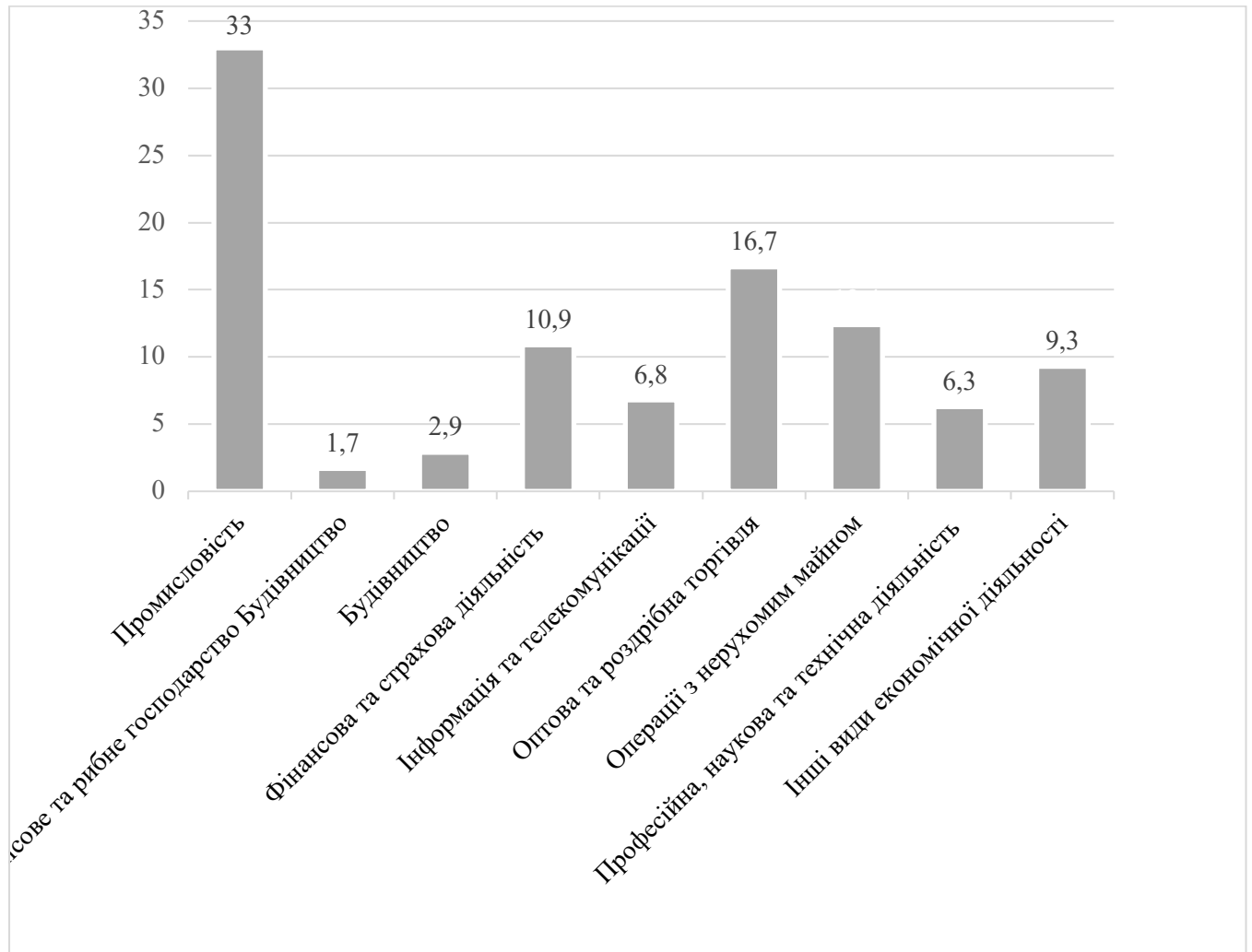

Рис. 2.21 – Прямі іноземні інвестиції в Україні за видами економічної діяльності, станом на 31.12.2021 р., %

**Джерело: сформовано автором на основі [64-65, 69,75,90,136]*

Отже, значні обсяги іноземних інвестицій були спрямовані в оптову та роздрібну торгівлю, операції з нерухомим майном і галузь інформації та телекомунікацій, що безпосередньо пов'язано з підприємницькою діяльністю. Частка інвестицій в ці види діяльності постійно зростає і склала на кінець 2021 року відповідно 16,7%, 12,4% та 6,8% від загального обсягу іноземних інвестицій.

Важливе значення також займає дослідження тенденцій та структури обсягів капітальних інвестицій України. Під терміном "капітальні інвестиції в матеріальні активи" розуміють вкладення коштів у такі об'єкти, як земельні ділянки, існуючі або нові будівлі та споруди, незавершені будівельні об'єкти, машини, обладнання, транспортні засоби, тривалі біологічні активи та інші необоротні матеріальні активи, які були придбані або створені для використання в власному виробництві. Щодо "інвестицій у нематеріальні активи", це включає в себе витрати на придбання або створення програмного забезпечення, баз даних, прав на використання природних ресурсів, майно, права на товарні та послугові знаки, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права. Динаміку та структуру капітальних інвестицій можна аналізувати залежно від джерел фінансування, видів активів та галузей економічної діяльності.

У 2022 році загальний обсяг капітальних інвестицій підприємств України склав 409 660,0 млн гривень. Найбільші обсяги капітальних інвестицій відзначилися в промисловості (30,8%), сільському, лісовому та рибному господарстві (12,6%), транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (12,1%), оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автомобілів і мотоциклів (9,0%), державному управлінні та обороні, загальнообов'язковому соціальному страхуванні (8,9%), будівництві (8,0%), охороні здоров'я та соціальній допомозі (4,3%), інформаційним та телекомунікаційним секторах (4,1%), операціях з нерухомим майном (3,5%) [90].

Найголовнішим джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств і організацій, які становили 68,6 % від усіх капіталовкладень у 2021 році. Кредити банків та інші позики склали 5,0% від загального обсягу.

Державні та місцеві бюджети сприяли освоєнню 17,6 % капітальних інвестицій, іноземні інвестори внесли 0,1% від загального обсягу, а населення внесло 5,4% на будівництво житла. Інші джерела фінансування становили 3,3%.

Таким чином, вважаємо, що інвестиції слід розглядати як фактор економічного зростання країни, а отже, збільшення доходів за рахунок обов'язкових платежів до бюджету та зміцнення національної фінансової

системи. Зниження виробництва, неефективна система оподаткування (надмірний тиск на доходи виробників продукції) і неповна амортизаційна політика в Україні в останні роки призвели до падіння показників ефективності країни. Тому, державні та регіональні органи влади повинні зосередитися на трьох напрямках роботи: це залучення інвестиції, сприяння зростанню виробництва та цільовому реінвестуванню зароблених коштів [65, 136].

Разом з тим, виникла необхідність детального дослідження впливу показників, що характеризують підприємницьку діяльність країни, які включають в себе:

- чистий прибуток,
- кількість зайнятих працівників,
- кількість найманих працівників,
- обсяг реалізованої продукції (послуг);
- кількість суб'єктів підприємництва

на інвестиційну діяльність країни в вигляді капітальних інвестицій.

У таблиці 2.24 наведено систему показників діяльності суб'єктів підприємництва за даними [90] за період 2015-2021 рр.

Таблиця 2.24 – Вхідні дані для регресійно-кореляційного аналізу

Роки	Капітальні інвестиції тис. грн (y)	Чистий прибуток (збиток), млн.грн, x ₁	Кількість зайнятих працівників, тис.осіб, x ₂	Кількість найманих працівників, тис.осіб, x ₃	Обсяг реалізованої продукції (послуг) млн.грн. x ₄	Кількість суб'єктів підприємництва, одиниць x ₅
2015	99170796000	-152552,3831	1708592000	1708577000	2053189,4922	423
2016	108694081000	46849,978	1586582000	1586568000	2391454,263	383
2017	139294067000	119619,65	1560900000	1560883000	2929516,585	399
2018	217278118000	136776,9775	1574301000	1574287000	3515839,4605	446
2019	239957640000	187379,496	1608347000	1608325000	3631415,313	518
2020	190109186000	27632,6211	1574647000	1574626000	3626387,9909	512
2021	263134434000	443849,107	1648692000	1648678000	5140366,7621	610

**Джерело: сформовано автором на основі [64-65, 69, 75, 90, 136]*

Для визначення такого впливу було проведено кореляційно-регресійний аналіз впливу показників діяльності суб'єктів підприємництва (x_1, x_2, \dots, x_n) на капітальні інвестиції країни (y). Алгоритм побудови регресійно-кореляційного аналізу представлений на рисунку 2.18 (п. 2.3).

Таким чином, підставляючи дані в формулу 2.1 отримуємо рівняння множинної регресії де:

y – Капітальні інвестиції тис. грн.;

x_1 – Чистий прибуток (збиток), млн. грн.;

x_2 – Кількість зайнятих працівників, тис. осіб;

x_3 – Кількість найманих працівників, тис. осіб,

x_4 – Обсяг реалізованої продукції (послуг) млн. грн.

x_5 – Кількість суб'єктів підприємництва, одиниць.

В таблиці 2.25 наведено результати обробки даних.

Таблиця 2.25 – Результати обробки даних

Роки	Капітальні інвестиції тис. грн (y)	Чистий прибуток (збиток), млн.грн, x_1	Кількість зайнятих працівників, тис.осіб, x_2	Кількість найманих працівників, тис.осіб, x_3	Обсяг реалізованої продукції (послуг) млн.грн. x_4	Кількість суб'єктів підприємництва, одиниць x_5
(y)	1					
x_1	0,819145	1				
x_2	-0,13992	-0,17559341	1			
x_3	-0,13993	-0,175585185	0,999999998	1		
x_4	0,924729	0,905064719	-0,099237711	-0,099242444	1	
x_5	0,857413	0,722479131	0,219299542	0,219279498	0,909069207	1

*Джерело: сформовано автором

Регресійний аналіз показує, що сила зв'язку між обраними показниками висока. Слід зазначити, що дані, передбачені побудованою моделлю, відповідають дійсності – 81,86 % зміни вихідної змінної визначаються впливом вхідних змінних – тобто на

Таким чином, в результаті дослідження отримали, що найбільш прямий вплив на капітальні інвестиції мають чистий прибуток (збиток) x_1 та кількість суб'єктів підприємництва x_5 .

З метою визначення найвпливовішого фактора (показника) на капітальні інвестиції найбільший було проведено регресійно-кореляційний аналіз між цими двома факторами. Таким чином, проведений аналіз дозволяє побудувати модель типу (2.3):

$$y = - 3376210,017 + 1,97 * x_1 + 18251,6 * x_5, \quad (2.3)$$

де y – капітальні інвестиції;

x_1 – чистий прибуток (збиток);

x_5 – кількість суб'єктів підприємництва.

Матриця вхідних даних щодо визначення впливу двох показників: чистого прибутку (збитку) (x_1) і кількість суб'єктів підприємництва (x_5) на капітальні інвестиції (y) наведена в таблиці 2.26.

Таблиця 2.26 – Вхідні дані для регресійно-кореляційного аналізу

Роки	Капітальні інвестиції тис. грн (y)	Чистий прибуток (збиток), млн.грн, x_1	Кількість суб'єктів підприємництва, одиниць x_5
2015	99170796000,00	-152552,38	423,00
2016	108694081000,00	46849,98	383,00
2017	139294067000,00	119619,65	399,00
2018	217278118000,00	136776,98	446,00
2019	239957640000,00	187379,50	518,00
2020	190109186000,00	27632,62	512,00
2021	263134434000,00	443849,11	610,00

*Джерело: сформовано автором на основі [64-65, 69,75,90,136]

В таблиці 2.27 наведені результати обробки даних.

Таблиця 2.27 – Результати обробки даних

Регресійна статистика	
Множинний R	0,904748043586418
R-квадрат	0,818569022373451
Нормований R-квадрат	0,727853533560176
Стандартна похибка	33856889133,509
Спостереження	7

**Джерело: сформовано автором*

З наведеного вище регресійного аналізу можна побачити, що існує тісний зв'язок між впливом фактора x_5 (кількість суб'єктів підприємництва) на значення результату (y), про що свідчать наступні значення: високі значення кореляції коефіцієнт ($R = 0,904748043586418$) і коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,818569022373451$), які наведені в таблиці 2.28.

У табл. 2.28 наведено характеристики дисперсійного аналізу, який служить для визначення впливу окремих факторів і їх взаємодії, а також вплив неврахованих факторів для якісної та кількісної оцінки впливу.

Таблиця 2.28 – Дисперсійний аналіз

Дисперсійний аналіз	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	2	2,0687E+22	1,03E+22	9,023476	0,0329172
Залишок	4	4,58516E+21	1,15E+21		
Разом	6	2,52722E+22			

**Джерело: сформовано автором*

Також, в таблиці 2.29 наведено регресійний аналіз.

Таблиця 2.29 – Регресійний аналіз

Регресійний аналіз	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t - статистика	P - Значення
y - перетин	-47717307235,81	108402330813,27	-0,44	0,68
x ₁	149337,31	110123,64	1,36	0,25
x ₅	446904478,79	247765162,09	1,80	0,15

**Джерело: сформовано автором*

З урахуванням вищевикладеного, кореляція між кількістю суб'єктів підприємництва і капітальними інвестиціями характеризується високим коефіцієнтом кореляції ($R = 0,904748043586418$) і надійністю (надійність перевіряється за критерієм Фішера): Критерій Фішера $F = 30,69862$ з рівнем значущості F менше $0,002$). Таким чином, була отримана досить надійна регресія, про що свідчить t-статистика в таблиці 6. Отже, найбільший вплив на капітальні інвестиції має кількість суб'єктів підприємництва, що в даний воєнний та майбутній поствоєнний час потребує серйозної допомоги як міжнародних партнерів так і державної підтримки.

В умовах військової агресії російської федерації та введення воєнного стану на території України, Верховна Рада України та Уряд зосереджуються на відновленні економіки, підтримці українських підприємців та привабливості інвестицій до України.

Так, 09.06.2023 року Верховна Рада України ухвалила закон України "Про внесення поправок до деяких законодавчих актів України, які стосуються проведення інвестиційних проектів з великими інвестиціями". Цей закон був представлений Кабінетом Міністрів України. 12 вересня 2023 року Президент України підписав цей закон [156].

Головною метою цього Закону є стимулювання залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій шляхом спрощення вимог до інвестиційних проектів зі значними інвестиціями та вдосконалення форм державної підтримки реалізації таких проектів. Це сприятиме створенню сприятливих умов для залучення більшого числа інвесторів і збільшенню кількості інвестиційних проектів зі

значними інвестиціями. Крім того, цей Закон спрямований на підтримку розвитку територіальних громад та регіонів, де такі проекти будуть реалізовані.

Згідно з цим Законом передбачено:

– розширення сфер, в яких можуть бути реалізовані інвестиційні проекти зі значними інвестиціями, таких як електронні комунікації, виробництво біоетанолу (який використовується як компонент палива), а також виробництво біогазу та біометану;

– надання можливості заявникам подавати заяви про інвестування за 18 місяців до дати подання заяви до відповідного органу, з метою здійснення значних інвестицій у проекти, обсяг яких не перевищує 30% від загального обсягу інвестицій;

– створення умов юридичній особі, створеній спеціально для виконання інвестиційного проекту, виступати як інвестор зі значними інвестиціями та стороною спеціального інвестиційного договору;

– розширення форм державної підтримки, включаючи компенсацію витрат на об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури (такі як дороги та мережі зв'язку), які будуються заявником або інвестором зі значними інвестиціями; компенсація витрат на приєднання до інженерних мереж, необхідних для реалізації інвестиційного проекту зі значними інвестиціями; звільнення від відшкодування втрат у лісовому господарстві для інвестиційного проекту зі значними інвестиціями;

– зменшення ліміту для значних інвестицій (від 20 млн євро до 12 млн євро) та перегляд вимог щодо створення нових робочих місць під час інвестування, з урахуванням не лише великих, а й середніх підприємств;

– можливість перегляду та неповернення представлених інвестором документів, таких як техніко-економічне обґрунтування та спеціальний інвестиційний договір, у контексті оцінки інвестиційного проекту зі значними інвестиціями, а також можливість проведення переговорів та залучення представників уповноваженої установи для узгодження умов спеціального інвестиційного договору після оцінки доцільності проекту;

– забезпечення повернення державної підтримки в повному обсязі у разі недосягнення обсягу значних інвестицій (12 млн євро) або унеможливлення збільшення обсягу державної підтримки, коли фактично інвестиції перевищують передбачений обсяг за спеціальним інвестиційним договором. Також передбачено можливість зміни розміру державної підтримки, якщо фактичні інвестиції менше, ніж передбачено спеціальним інвестиційним договором;

– внесення змін до Земельного кодексу України, які стосуються звільнення від відшкодування втрат у лісовому господарстві для інвесторів зі значними інвестиціями, які реалізують інвестиційні проекти.

Таким чином, держава бере участь у процесі інвестування як безпосередньо через державний сектор економіки, так і опосередковано через свої інституції, такі як органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національний банк, Фонд держмайна, Державний антимонопольний комітет, Міністерство фінансів України та інші.

Безпосередній вплив на інвестиційний процес мають такі форми: держава як інвестор бере на себе функцію фінансування галузей обробної промисловості, продукція яких має державний характер і за законом може вироблятися лише на державних підприємствах; у процесі розвитку комерційних відносин в Україні функція держави як інвестора зводиться до фінансування виробничих галузей, у яких держава є і замовником, і споживачем продукції (військова промисловість, автомобільні дороги, трубопровід тощо).

Тому держава інвестує в галузі, продукція яких є національною за своєю природою, а з активізацією інвестиційної діяльності держава може інвестувати капітал і в розвиток галузей, ефективність яких не є високою, походження яких зумовлено стрімко зростаючою потребою, економічний розвиток.

До методів непрямого впливу держави на інвестиційну діяльність відноситься: видача державних позик, процес роздержавлення та приватизації, податкове регулювання, політика щодо амортизації, видача дозволів та квот, заходи в галузі антимонопольної політики, стандартизація та інші заходи.

Держава реалізує методи непрямого впливу через свої інститути як учасника інвестиційного процесу. Також держава захищає національний ринок

за допомогою митної та податкової політики, заохочуючи тим самим розвиток внутрішнього виробництва та експорту товарів, прагне залучити іноземні інвестиції. При активізації інвестиційної діяльності держава може вкладати капітал у розвиток галузей, ефективність яких зумовлена необхідністю швидкого економічного розвитку. Таке інвестування може здійснюватися державою і є рівноправним з іншими інвесторами, у тому числі іноземними.

Для вдосконалення формулювання державної інвестиційної політики при фінансуванні державних інвестицій необхідно використовувати на конкурсній основі; оптимізувати структуру державного інвестування та надати державні гарантії; зосередити державні інвестиції на вузькому колі пріоритетних програм.

Висновки до розділу 2

Отже, на основі проведених у розділі 2 досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Проведений аналіз діяльності суб'єктів підприємництва, загалом, та окремо за їх розмірами показав суттєве падіння кількості діючих суб'єктів за останні 2 роки. Такі негативні тенденції, пов'язані з кризовими процесами, що відбуваються в Україні, а також пандемією COVID-19. Спостерігається також зменшення кількості суб'єктів підприємництва і в розрізі за регіонами, де останні декілька років лідируючі позиції займали Дніпропетровський, Одеський та Харківський регіони.

2. Доведено, що Україна інтегрується в список країн, які приваблюють інвестиції з численних держав. Отже, у контексті воєнного конфлікту і процесів післявоєнної відбудови надзвичайно важливим є забезпечення підтримки суб'єктів підприємництва на всіх рівнях управління. В рамках дослідження було проведено аналіз діяльності цих суб'єктів, враховуючи їхні розміри, від великих корпорацій до мікропідприємств, а також оцінені фактори, що впливають на їхню діяльність.

3. Сформовано алгоритм побудови регресійно-кореляційного аналізу впливу показників діяльності суб'єктів підприємництва на валовий внутрішній

продукт. Побудовано регресійний аналіз впливу чистого прибутку (збитку), чисельності працівників, кількості зайнятих працівників, обсягу реалізованої продукції (послуг) та кількості діючих суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни у вигляді ВВП. Визначено, що найважливішим показником діяльності суб'єктів підприємництва, який впливає на ефективність країни, є загальна кількість суб'єктів підприємництва, в тому числі великих.

4. Доведено, що одними із самих рушійних стимулів для розвитку суб'єктів підприємництва є прямі інвестиції. Очевидними перевагами для суб'єктів підприємництва, що залучають прямі інвестиції є доступ до капіталу, досвіду, технологій, ліцензій, дозволів для розвитку їх підприємницької діяльності та в підвищення прибутковості в цілому. Для держави це збільшення сум надходження до бюджету та зменшення кількості безробітного працездатного населення, так як розвиток суб'єктів підприємництва зумовлює збільшення кількості працівників.

5. Обґрунтовано, що в Україні існує велика потреба в інвестиціях, внаслідок цього виникає необхідність збільшення інвестиційної активності, включаючи іноземні інвестиції, для вирішення багатьох завдань щодо забезпечення соціально-економічного розвитку країни та успішного проведення трансформацій у суспільно-економічній системі та технологічній модернізації в Україні.

6. Результати дослідження показали, що найбільший вплив на капітальні інвестиції має загальна кількість суб'єктів підприємництва, що в воєнний та післявоєнний періоди потребує серйозної допомоги як від зовнішніх міжнародних партнерів, так і внутрішньої державної підтримки. Також, встановлено, що основними проблемами, пов'язаними із залученням іноземних інвестицій є недостатня макроекономічна та політико-правова стабільність, високий ризик, несприятливі умови для ведення бізнесу, а також значні тінізаційні процеси.

Висновки, які представлені в другому розділі, представлені в публікаціях дисертації [109-110,113,119,121-122], згідно з переліком використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕТІНІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1 Пропозиції щодо розробки організаційно-економічного механізму детінізації діяльності суб'єктів підприємництва

Як вже наголошувалося раніше, детінізація підприємницької діяльності є складним і багатоаспектним явищем, дослідження якого потребує застосування системного підходу. Це обумовлено такими чинниками як: наявність і постійна взаємодія значної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, представників державних інституцій, організацій, що належать до ринкової інфраструктури та ін. [157-158]. Перш ніж формулювати рекомендації що стосуються розробки організаційно-економічного механізму детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), необхідно навести його визначення та місце у ієрархії категорій, кожна наступна з яких може бути включена до попередньої (рис. 3.1).

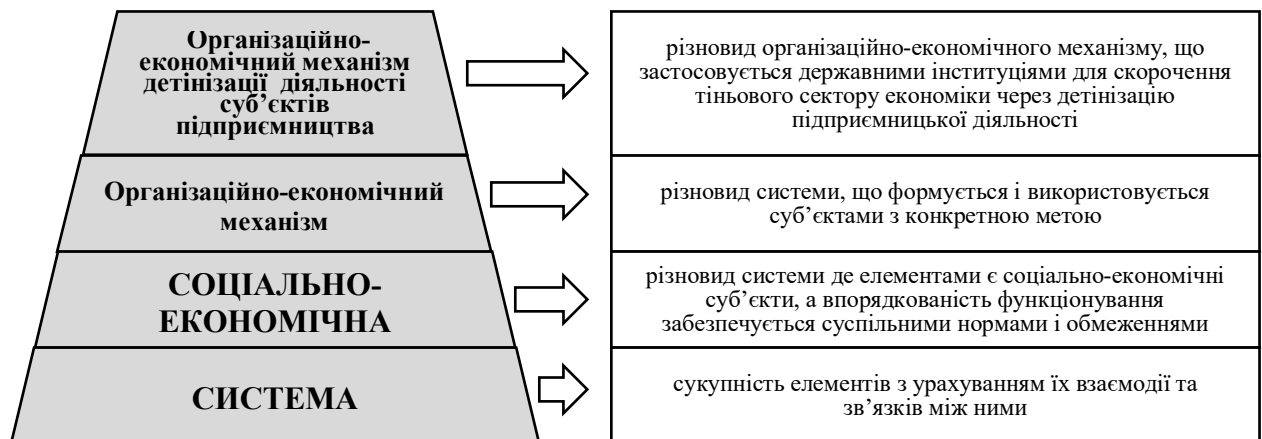

Рис. 3.1 – Поняття організаційно-економічного механізму детінізації підприємницької діяльності в контексті та ієрархії суміжних понять

**Джерело: сформовано автором*

Далі доцільно детальніше описати наведену ієрархію понять:

1. У науковій літературі існує значна кількість підходів до визначення системи, але найбільш поширеними її атрибутами є наявність елементів та зв'язків між ними. Системи мають різну природу і можуть бути біологічними, соціально-економічними, екологічними та ін., залежно від характерних ознак та особливостей функціонування. Загальною метою існування систем є збереження власної цілісності і протидія негативному впливу середовища.

2. Соціально-економічна система відрізняється тим, що її суб'єкти діють в межах соціуму і кожен з них має власні цілі, інтереси і мотивацію. Суб'єкти підприємницької діяльності активізуються саме у такій системі і їх раціональна обумовлена необхідністю запропонувати споживачам необхідний для них продукт, оптимізувати витрати ресурсів та отримати економічні вигоди. При цьому, ігнорування суспільних обмежень приводить до тимчасового зростання доходів з одночасним зростанням ризиків, що пов'язані з нелегальною діяльністю. За ринкових умов, реалізація механізму конкурентної боротьби обумовлює успішність тих суб'єктів підприємницької діяльності, що вдало інвестують, передбачають зміни вподобань клієнтів, здатні виходити на ринок з якісною продукцією та реалізують інші конкурентні переваги.

3. Організаційно-економічний механізм є різновидом системи, що орієнтована на вирішення конкретних практичних завдань. Відмінність механізму від розглянутих вище систем полягає у тому, що механізм має прикладний характер і створюється суб'єктом. Як правило, організаційно-економічний механізм має організаційну і економічну підсистеми. Перша з них необхідна для забезпечення координації дій основних суб'єктів, задіяних для реалізації механізму, а друга – для ефективного використання ресурсів в процесі такої реалізації. Варто відзначити, що організаційна підсистема організаційно-економічного механізму також дозволяє реалізувати основні функції управління (серед яких виділяють і контроль практичного застосування цього механізму).

4. Організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП). Такий механізм розробляється з метою скорочення тіньового сектору економіки. Таке скорочення є суспільно важливим стратегічним завданням, від успішності якого залежить ефективність

функціонування національної економіки. Тому суб'єктами, що ініціюють застосування OEMДДСП виступають державні інституції (рис. 3.1).

Отже, метою практичного застосування OEMДДСП є детінізація підприємницької діяльності. Означена мета не може бути досягнута в повній мірі, бо це можливо лише за умов тотального контролювання державою фінансових операцій усіх суб'єктів підприємницької діяльності у кожний момент часу (але це суперечить принципу вільного вибору діяльності, що є одним з ключових для ринкової економіки). В той же час, для забезпечення прозорості економічної діяльності необхідно прагнути до зменшення тіньового сектору економіки, що і обумовлює актуальність розробки OEMДДСП, який буде описаний нижче. Далі необхідно визначити ключових суб'єктів, що взаємодіють в процесі реалізації OEMДДСП (табл. 3.1). Для формування переліку державних органів, відповідальних за проведення заходів з детінізації варто скористатися, наприклад, постановою КМУ «Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006-2007 рр. [159].

Перелік суб'єктів OEMДДСП та їх функцій є орієнтовним і може змінюватися, залежно від змін пріоритетів в сфері детінізації, але декларована вище мета практичного застосування цього механізму залишається незмінною.

Виділення суб'єктів ринкової інфраструктури у окрему категорію потребує додаткового пояснення, бо ця група характеризується специфічними функціями:

а) діяльність суб'єктів ринкової інфраструктури сприяє укладанню угод, забезпечує рух капіталу та значно підвищує ділову активність підприємницьких суб'єктів, що обумовлює зростання як легальних, так і тіньових доходів та відповідних податкових надходжень;

б) перелічені вище суб'єкти ринкової інфраструктури контролюють фінансові потоки, що виникають в процесі реалізації угод, але не розкривають державним інституціям джерела формування доходів (що обумовлене необхідністю дотримання базових прав клієнтів, але значно ускладнює процес детінізації їх діяльності);

в) суб'єкти ринкової інфраструктури (зокрема, банки та страхові компанії) оцінюють клієнтів, визначаючи історію укладення угод, надійність, фінансову

спроможність та ін., що дозволяє виявити ненадійних клієнтів та зменшити кількість економічних злочинів;

г) суб'єкти ринкової інфраструктури діють у інтересах клієнтів, але їх діяльність позитивно впливає на економіку в цілому (хоч і ускладнює проведення заходів з детінізації, як зазначалося вище).

Таблиця 3.1 – Суб'єкти організаційно-економічного механізму детінізації діяльності суб'єктів підприємництва

Група	Характеристика	Основні функції
Державні інституції	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів, Державна податкова адміністрація, Міністерство економіки, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва.	Реформування податкової системи та оптимізація рівня податкового навантаження, розробка заходів з детінізації економіки, популяризація детінізації, створення умов для виходу суб'єктів підприємництва з тіньового сектору економіки та ін.
Суб'єкти підприємництва	Фізичні особи-підприємці, малі і середні підприємства, корпоративні суб'єкти та об'єднання підприємств (у тому числі – інтегровані корпоративні структури).	Вчасне подання та оприлюднення фінансової та статистичної звітності і забезпечення її достовірності, розкриття джерел формування доходів, методики визначення фінансових результатів та ін.
Суб'єкти ринкової інфраструктури	Банківські установи, страхові компанії, фондові біржі, торгові та фінансові посередники та ін.	Створення умов для результативної взаємодії суб'єктів підприємництва.

*Джерело: сформовано автором на основі [159]

Механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва є організаційно-економічним. Далі необхідно детально описати його організаційну та економічну складові, а також акцентувати увагу на інформаційно-аналітичному забезпеченні функціонування означеного механізму.

Економічна складова ОЕМДДСП.

За авторським задумом, економічна складова механізму про яку йдеться, використовується для створення належних умов для легалізації доходів тих суб'єктів підприємницької діяльності, що раніше проводили операції в межах тіньової економіки. Тобто, підприємцям має бути вигідно легалізувати діяльність. Одним з найбільш дієвих способів заохочення підприємців до виходу з тіньового сектору економіки є легалізація тіньового капіталу. Але разом з цим необхідно визначити і зменшити рівень податкового тиску. З огляду на це, належна реалізація економічної складової ОЕМДДСП передбачає:

1. Визначення і моніторинг середнього рівня оподаткування з подальшим його зниженням.

2. Розрахунок економічної ефективності заходів з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва.

Конкретизуємо перелічені етапи.

Як відомо, вплив рівня податкового навантаження на обсяг податкових надходжень у загальному вигляді демонструється «кривою Лафера» (рис. 3.2).

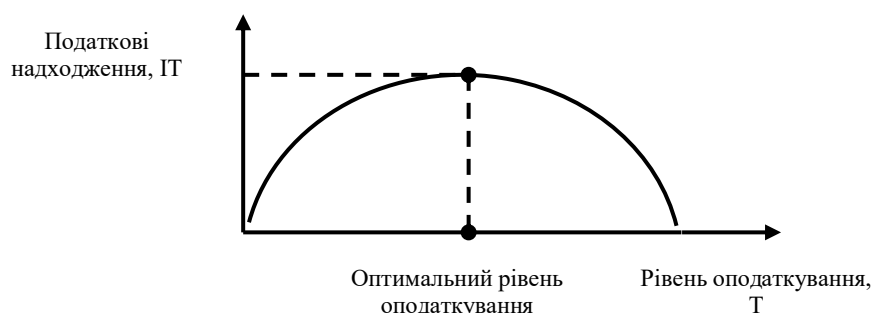

Рис. 3.2 – Крива Лафера

**Джерело: сформовано автором на основі [160]*

Економічний зміст «кривої Лафера» полягає у тому, що підвищення рівня оподаткування можливе лише до певної міри і надвисокі податки приводять до

скорочення податкових надходжень. Однак, існує і зворотній ефект – зниження рівня оподаткування приводить до того, що деякі суб'єкти підприємництва виходять з тіньового сектору економіки. При цьому, встановлення оптимального рівня оподаткування приводить і до зростання загальних податкових надходжень за рахунок зростання кількості підприємців, що легалізують власну діяльність. Отже, у рисунку 3.2 можна замінити загальні податкові надходження такими, що отримує держава від детінізації і зміст кривої Лафера не зміниться.

Загальний рівень оподаткування у відносному вираженні характеризує обсяг оподаткування суб'єктів підприємництва на одиницю економічних вигід або інших показників, що використовуються у якості бази нарахування податків. Якщо податкові надходження представити як доданок баз та ставок оподаткування, середній рівень оподаткування суб'єктів підприємництва може бути розрахований таким чином (3.1):

$$T = \sum_{i=1}^n C_{Ti} \times B_i / \sum_{i=1}^n B_i, \quad (3.1)$$

де T – середній рівень оподаткування суб'єктів підприємництва, частка одиниці;

C_{Ti} – ставка оподаткування для i -го податку, частка одиниці;

B_i – база оподаткування для i -го податку, тис. грн.;

n – кількість видів податкових та інших виплат.

Визначаючи середній рівень оподаткування (3.1), необхідно врахувати кілька принципових моментів:

По-перше, щоб врахувати податок на додану вартість у (3.1) базу його нарахування треба визначати як різницю між вартістю реалізованої продукції робіт та послуг та вартістю придбаної продукції робіт та послуг (що пов'язано із специфікою визначення цього податку).

По-друге, крім податків треба враховувати і відрахування на соціальні заходи, базою для нарахування яких є фонд оплати праці, бо ці відрахування для підприємців є податком (а нелегальна виплата частини заробітної плати працівникам є загальновідомою схемою зниження виплат за цим податком).

Отже, якщо врахувати викладене вище, співвідношення (3.1) набуває такого вигляду (3.2):

$$T = \frac{\Delta Q \times C_{\text{ПДВ}} + \text{ФОП} \times C_{\text{СЗ}} + \text{ФРДО} \times C_{\text{ПП}}}{\Delta Q + \text{ФОП} + \text{ФРДО}}, \quad (3.2)$$

де T – середній рівень оподаткування суб'єктів підприємництва, частка одиниці;

ΔQ – різниця між вартістю реалізованої продукції робіт та послуг та витратами на придбану продукцію, отримані роботи та послуги, тис. грн.;

ФОП – фонд оплати праці, тис. грн.;

ФРДО – позитивний фінансовий результат до оподаткування, тис. грн.;

$C_{\text{ПДВ}}$, $C_{\text{СЗ}}$, $C_{\text{ПП}}$ – відповідно, ставки ПДВ, виплат на соціальні заходи та податку на прибуток, частка одиниці.

Переходячи до наступного етапу реалізації економічної складової OEMДДСП необхідно зазначити що, оскільки зниження показника (3.2) може привести до зростання податкових надходжень, цей ефект можна розглядати в контексті еластичності (аналогічно до еластичності попиту за ціною). Концепція еластичності лишиться незмінною, але замість товарів будемо розглядати різні види податків. Таким чином, набуває сенсу введення поняття еластичності податкових надходжень внаслідок зниження ставки того чи іншого податку на одиницю. Якщо податкові надходження є еластичними, зниження ставки податку на одиницю приводить до їх зростання (як це відбувається при визначенні еластичності попиту на продукцію). Умова еластичності податкових надходжень представлена нижче (3.3).

$$E_{Ti} = \frac{\Delta Q_{Ti}/Q_{Ti}}{|\Delta C_{Ti}|/C_{Ti}} > 1, \quad (3.3)$$

де E_{Ti} – еластичність надходжень за податком i , частка одиниці;

ΔQ_{Ti} – збільшення податкових надходжень від зниження ставки податку i , внаслідок легалізації підприємницької діяльності за результатами детінізації, тис. грн.;

Q_{Ti} – обсяг податкових надходжень від податку i без зниження ставки оподаткування, тис. грн.;

$|\Delta C_{Ti}|$ – зниження ставки податку i , частка одиниці;

C_{Ti} – базовий розмір ставки податку i , частка одиниці.

Таким чином, виконання умови (3.3) вказує на те, що податкові надходження зростають швидше за зниження ставки оподаткування. Враховуючи викладене вище, показник 3.3 можна вважати критерієм доцільності зниження податкових ставок. Абсолютним вираженням показника (3.3) є збільшення податкових надходжень у розрахунку на відсоток зниження податкової ставки (3.4):

$$Q_{Ti(од)} = \frac{\Delta Q_{Ti}}{|\Delta C_{Ti}| \times 100}, \quad (3.4)$$

де $Q_{Ti(од)}$ – збільшення податкових надходжень на відсоток зниження податкової ставки

ΔQ_{Ti} – збільшення податкових надходжень від зниження ставки податку i , внаслідок легалізації підприємницької діяльності за результатами детінізації, тис. грн.;

$|\Delta C_{Ti}|$ – зниження ставки податку i , відсотки.

Варто зауважити, що співвідношення (3.3 -3.4) також застосовуються і до соціальних виплат, бо теоретично зниження ставок таких відрахувань може

спонукати підприємців сплачувати їх у більшому обсязі, відмовляючись від застосування відомих тіньових схем.

Показник (3.4) не може застосовуватися для оцінки доцільності детінізації (бо відсутній зрозумілий критерій такої доцільності). Однак, цей показник можна використовувати для порівняння результативності зниження податкових ставок за різними податками.

З урахуванням викладеного вище можна навести загальну формулу для розрахунку ефективності заходів з детінізації (3.5).

$$ED = \sum_{i=1}^n \Delta Q_{Ti} / \sum_{i=1}^n |\Delta C_{Ti}| \times B_i, \quad (3.5)$$

де ED – ефективність заходів з детінізації, частка одиниці;

ΔQ_{Ti} – збільшення податкових надходжень від зниження ставки податку i , внаслідок легалізації підприємницької діяльності за результатами детінізації, тис. грн.;

$|\Delta C_{Ti}|$ – зниження ставки податку i , частка одиниці;

B_i – база оподаткування для i -го податку, тис. грн.;

n – кількість видів податкових та інших виплат.

Отримання економічного ефекту від заходів з детінізації економіки є досить важливим завданням, але навіть за його відсутності зменшення тіньового сектору економіки можна вважати позитивним зрушенням.

Варто відзначити, що реалізація перелічених напрямків у цій роботі ускладнюється відсутністю необхідної інформації (бо види податків, розміри зниження податкових ставок та критерії для застосування прогресивних залежностей можна встановити лише за результатами спостережень і обробки значного масиву фактичних даних).

Організаційна складова ОЕМДДСП. Економічна складова механізму необхідна для аналізу показників, що характеризують процес детінізації та

обґрунтування заходів, реалізація яких приведе до зменшення тіньового сектору економіки. Натомість, організаційна складова механізму про який йдеться, описує взаємодію основних його суб'єктів, перелік яких наведено вище (табл.3.1). Разом з тим, за різні аспекти детінізації відповідальні різні державні інституції, що ускладнює розподіл між ними повноважень, завдань, та відповідальності за їх виконання. З огляду на це, для забезпечення узгодженості дій між державними органами, суб'єктами підприємницької діяльності та ринкової інфраструктури, у роботі пропонується створити координаційний аналітичний центр з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (КАЦДДСП). До основних функцій цього центру належать:

1. Координація дій основних суб'єктів, що задіяні в процесі детінізації підприємницької діяльності. (зокрема, прикладом практичної реалізації цієї функції є узгодження заходів щодо зниження рівня податкового навантаження).

2. Обґрунтування заходів з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва та визначення їх доцільності та ефективності в результаті застосування економічної складової ОЕМДДСП. В процесі реалізації цієї функції проявляється зв'язок між різними підсистемами механізму детінізації.

3. Визначення напрямів удосконалення економічної складової ОЕМДДСП, до яких належать: а) визначення податків, зниження ставок за якими є найбільш результативним та внесення відповідних змін до норм чинного законодавства; б) обґрунтування міри зниження ставок за різними видами податків і виплат в межах оптимізації діючої в Україні податкової системи; в) розробка критеріїв для впровадження змін податкових ставок з використанням прогресивних залежностей на основі застосування математичного інструментарію.

4. Формулювання пропозицій до державних інституцій щодо удосконалення норм податкового та іншого законодавства для підвищення результативності заходів з детінізації.

Покладення на КАЦДДСП завдання використання та удосконалення економічної складової організаційно-економічного механізму пояснюється тим, що економічна складова є інструментом аналізу міри детінізації економіки, а

також доцільності та ефективності відповідних заходів тоді як означений центр є суб'єктом такого аналізу.

Реалізацію організаційної складової механізму про який йдеться краще представити у графічному вигляді, як це показано нижче (рис. 3.3). Говорячи про особливості функціонування організаційної підсистеми ОЕМДДСП, варто звернути увагу на таке:

По-перше, ініціатором створення координаційного аналітичного центру КАЦДДСП виступає держава, бо державні інституції (як і суспільство в цілому) найбільше зацікавлені у детінізації діяльності підприємницьких суб'єктів.

По-друге, державне регулювання економіки здійснюється на основі врахування основних факторів її розвитку (що також передбачає аналіз стану та тенденцій змін тіньового сектора економіки).

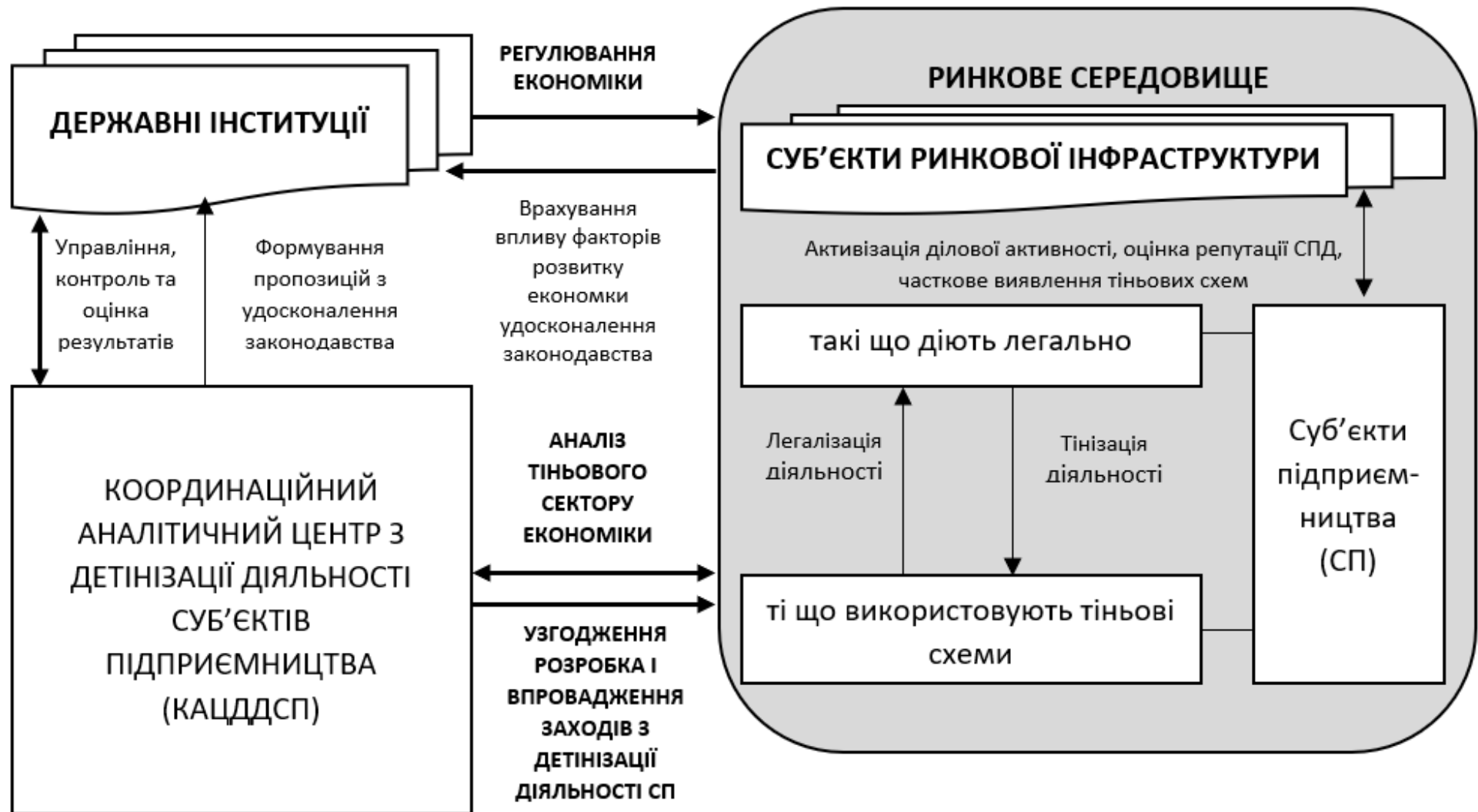

Рис. 3.3 – Організаційна складова організаційно-економічного механізму детінізації діяльності суб'єктів підприємництва

*Джерело: сформовано автором

Поєднання розглянутих складових ОЕМДДСП з урахуванням зв'язку між ними дозволяє представити його таким чином (рис. 3.4).

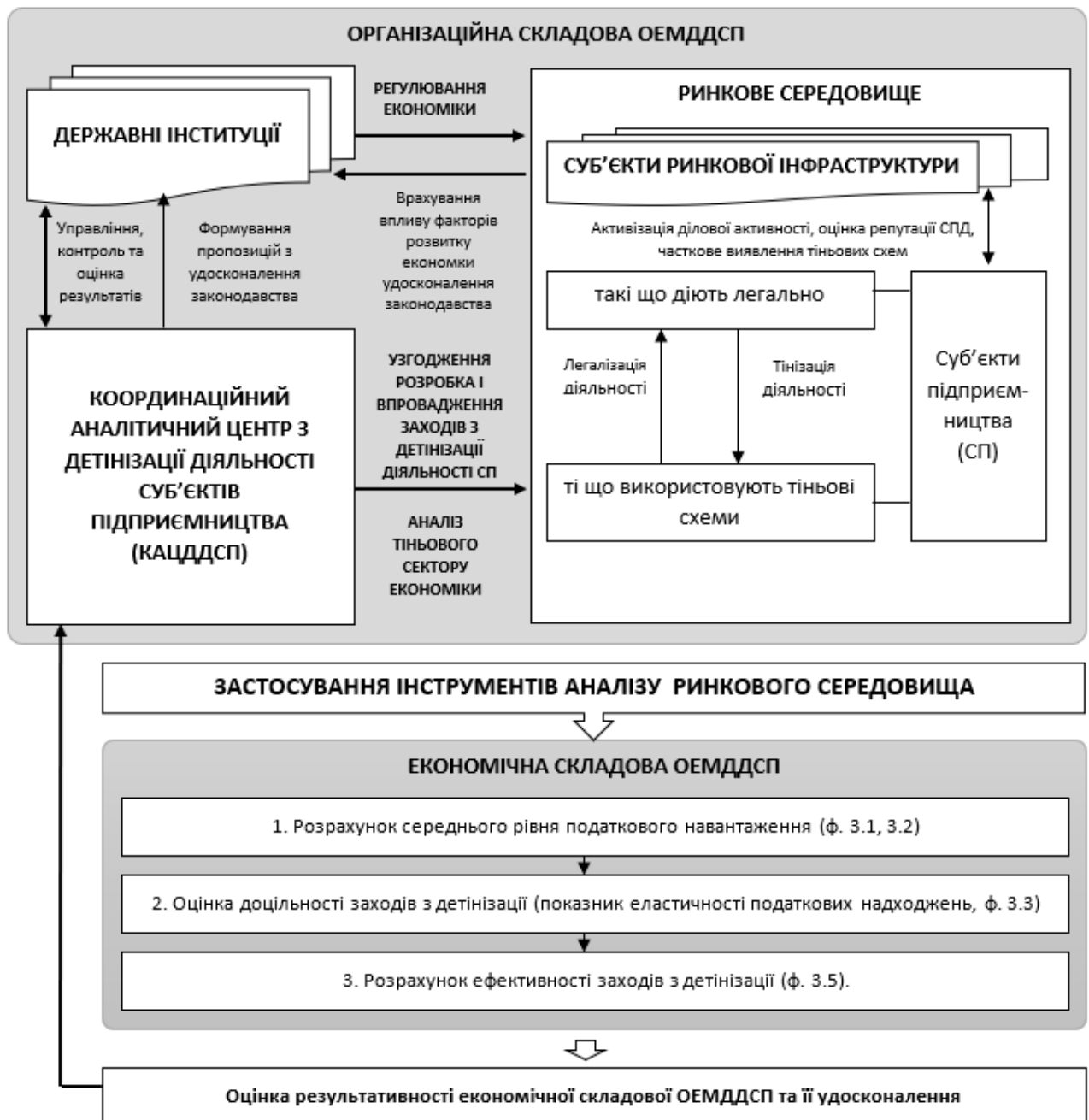

Рис. 3.4 – Організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва.

**Джерело: сформовано автором*

До особливостей і переваг застосування описаного організаційно-економічного механізму варто віднести такі:

1. Комплексність, що забезпечується врахуванням взаємодії ключових груп суб'єктів, що задіяні в процесі детінізації діяльності підприємницької діяльності та національної економіки в цілому.

2. Застосування означеного організаційно-економічного механізму дозволяє оцінити рівень податкового навантаження, з яким стикаються суб'єкти підприємництва, а також обґрунтувати економічну доцільність здійснення заходів з детінізації та ефективність їх проведення (що було проілюстровано в процесі опису економічної складової OEMДДСП).

3. В процесі розробки представленого організаційно-економічного механізму було конкретизовано підхід до визначення середнього рівня податкового навантаження. Крім того, загальновідомі уявлення про еластичність попиту адаптовано для обґрунтування необхідності використання показника еластичності податкових надходжень, як критерію економічної доцільності проведення заходів з детінізації підприємницької діяльності.

4. Врахування податкових надходжень та втрат держави від зниження податків дало можливість обґрунтувати необхідність використання показника економічної ефективності заходів з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва.

Найбільш очевидними проблемами практичного застосування OEMДДСП є: а) брак інформації для аналізу тіньового сектору економіки (що пояснюється саме специфікою функціонування цього сектору); б) недосконалість чинного законодавства в сфері оподаткування суб'єктів підприємництва, а також неузгодженість дій та відмінність інтересів державних органів та суб'єктів підприємництва.

3.2 Прогнозування інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва

Як було зазначено раніше (п.п. 2.3) інвестиційна діяльність займає важливе значення для України як на макrorівні, так і мікро – в діяльності суб'єктів підприємництва. Так, інвестиції та інвестиційна діяльність, в цілому, завжди знаходяться в центрі уваги як науковців – теоретиків, так і управлінців –

практиків. Питання про інвестиції є дуже актуальними у сучасній економіці, бо кожен суб'єкт підприємництва формується і розвивається завдяки фінансуванню та інвестиціям, і інвестиційна діяльність впливає на умови його економічного зростання. Інвестиційну діяльність можна розглядати як цілеспрямований процес постійного пошуку інвестиційних ресурсів, необхідних суб'єктам підприємництва задля забезпечення їх ефективної та безперебійної роботи. Так, в роботі [161-162] акцентовано увагу на те, що інвестиційна діяльність, розглядається як основа розвитку стратегічної діяльності України, де, в першу чергу, необхідно зміцнити фінансову систему країни та впровадити зміни в нормативно-законодавчій базі. Науковцями [163-166] також визначено фактори, які негативно впливають на обсяги інвестицій, що надходять до України. Одними з таких факторів є тінізаційні процеси в Україні, що є основною перешкодою при залученні іноземних інвестицій в український бізнес.

Тому, основною гіпотезою дослідження є те, що тінізаційні процеси, що відбуваються в Україні, а також воєнні дії, можуть призвести до падіння обсягів інвестицій. Однак, в перспективах планах уряду України є отримання статусу кандидата на членство в ЄС та мати рівноправний доступ до міжнародних програм, проєктів та грантів з залучення іноземних інвестицій. Тому, наразі, постає питання визначення прогностичних обсягів інвестицій для подальшої діяльності суб'єктів підприємництва, враховуючи реалії сьогодення.

Так, під інвестиціями прийнято вважати всі види цінностей, які вкладаємо в об'єкти підприємницької та іншої діяльності [167]. Одним із видів інвестицій є капітальні інвестиції – фінансові ресурси, що спрямовуються на відтворення основних засобів, розширення, реконструкцію та модернізацію суб'єктів підприємництва різної сфери діяльності. Так, застаріле обладнання, великий відсоток зношеності основних засобів, падіння якості наданих послуг та, в цілому, збитковість, на жаль, реалії сьогодення. Саме тому для відбудови економіки України капітальні інвестиції відіграють важливу роль. Таким чином, інформаційною базою цього дослідження стали дані [168] щодо капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва.

Слід відзначити, що наразі існує широкий спектр методів і моделей, які

використовуються дослідниками для прогнозування. Серед них можна виділити адаптивні моделі прогнозування, ARIMA-моделі, трендові моделі та інші. Особливо популярними стали трендові моделі прогнозування одновимірних часових рядів, які вважаються одними з найбільш перспективних напрямків дослідження [161]. Ці моделі дозволяють оцінювати якість прогнозів, уникаючи усереднення позитивних і негативних відхилень фактичних значень від показників, отриманих за допомогою методів кількісного прогнозування. Важливо враховувати, що використання трендових моделей дають переваги у вигляді їх простоти та швидкості розрахунків. При цьому, використання додаткового програмного забезпечення не передбачається. Використовуючи трендові моделі, можна зробити прогноз щодо подальшого розвитку досліджуваного процесу на майбутній період. Прогнозування на основі часового ряду - це метод одновимірного прогнозування, що використовує методи екстраполяції. Цей підхід дозволяє відстежувати тенденцію досліджуваного показника у минулому та передбачати її на майбутнє. За таким підходом припускається, що прогнозований показник формується під впливом численних факторів, які або неможливо виділити, або про які відсутня інформація [168].

Однією з ключових особливостей трендових моделей є їх здатність відтворювати початкові характеристики показників і постійно адаптуватися до змін динамічних властивостей досліджуваних процесів. Головною метою трендових моделей є створення автономних економіко-математичних моделей, які можуть відображати часові зміни, враховувати інформаційну цінність різних складових частин часового ряду і надавати точні передбачення майбутніх значень цього ряду. Зокрема, було запропоновано методіку прогнозування з використанням мультиплікативної сезонності [169], а також інші підходи [170]. У випадку обробки часових рядів, інформація за останній період зазвичай є критично важливою, оскільки саме вона дає змогу краще розуміти подальший розвиток подій. Для подальшого прогнозування інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва сформовано концептуальну схему, яка включає в себе 7 основних етапів (рис. 3.5) [161, 171].

Рис. 3.5 – Концептуальна схема побудови прогностичних значень інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва

**Джерело: сформовано автором*

Складність моделювання полягає саме в перших двох етапах, які відображають показники інвестиційної діяльності на офіційних джерелах. Оскільки останні дані представлені лише 2021 роком. На третьому етапі відбувається побудова трендів з визначенням коефіцієнта детермінації R^2 . Цей показник відображає ступінь наближення тренду до фактичної динаміки (збільшення R^2 вказує на підвищення відповідності тренду фактичним показникам, хоча слід зауважити, що іноді результати можуть суперечити економічній інтерпретації аналізованих показників). На четвертому етапі проводиться розрахунок прогностичних значень шляхом підстановки порядкових номерів прогностичних періодів у рівняння трендів. Якщо показники мають різні одиниці виміру, то на п'ятому і шостому етапах може проводитися їх

стандартизація для уніфікації та ефективної подальшої інтерпретації даних. На цьому етапі розраховуються прогнозні значення, використовуючи ретроспективну інформацію, а саме результати попередніх розрахунків.

Прогноз інвестиційної діяльності, отриманий за допомогою трендових моделей, може ґрунтуватися на лінійному, експонентному, поліноміальному, логарифмічному та степеневому трендах. Лінійний тренд використовується, коли важливе високе значення критерію достовірності апроксимації. При цьому лінійний тренд використовується при потребі, коли він забезпечує значно високе значення критерію достовірності апроксимації R^2 . Перелічені залежності мають такий вигляд (3.6 – 3.9) [161].

$$y = k \times \ln x, \quad (3.6)$$

$$y = k \times x^b, \quad (3.7)$$

$$y = b \times e^{kx}, \quad (3.8)$$

$$y = k \times x + b, \quad (3.9)$$

де y - прогнозний показник;

x – величина рівняння, що характеризує зміну тренду, яка представлена порядковим номером періоду;

k – коефіцієнт при x ;

b – параметр, що характеризує кількісну складову рівняння тренду.

Трендовий метод передбачає підбір значної кількості трендів для кожного абсолютного (відносного) показника, що описує інвестиційну діяльність. Таким чином, відповідно до концептуальної схеми (рис. 3.5) було спрогнозовано капітальні інвестиції. Інвестиційна діяльність України з 2010 по 2021 роки за даними [90] наведена на рисунку 3.6.

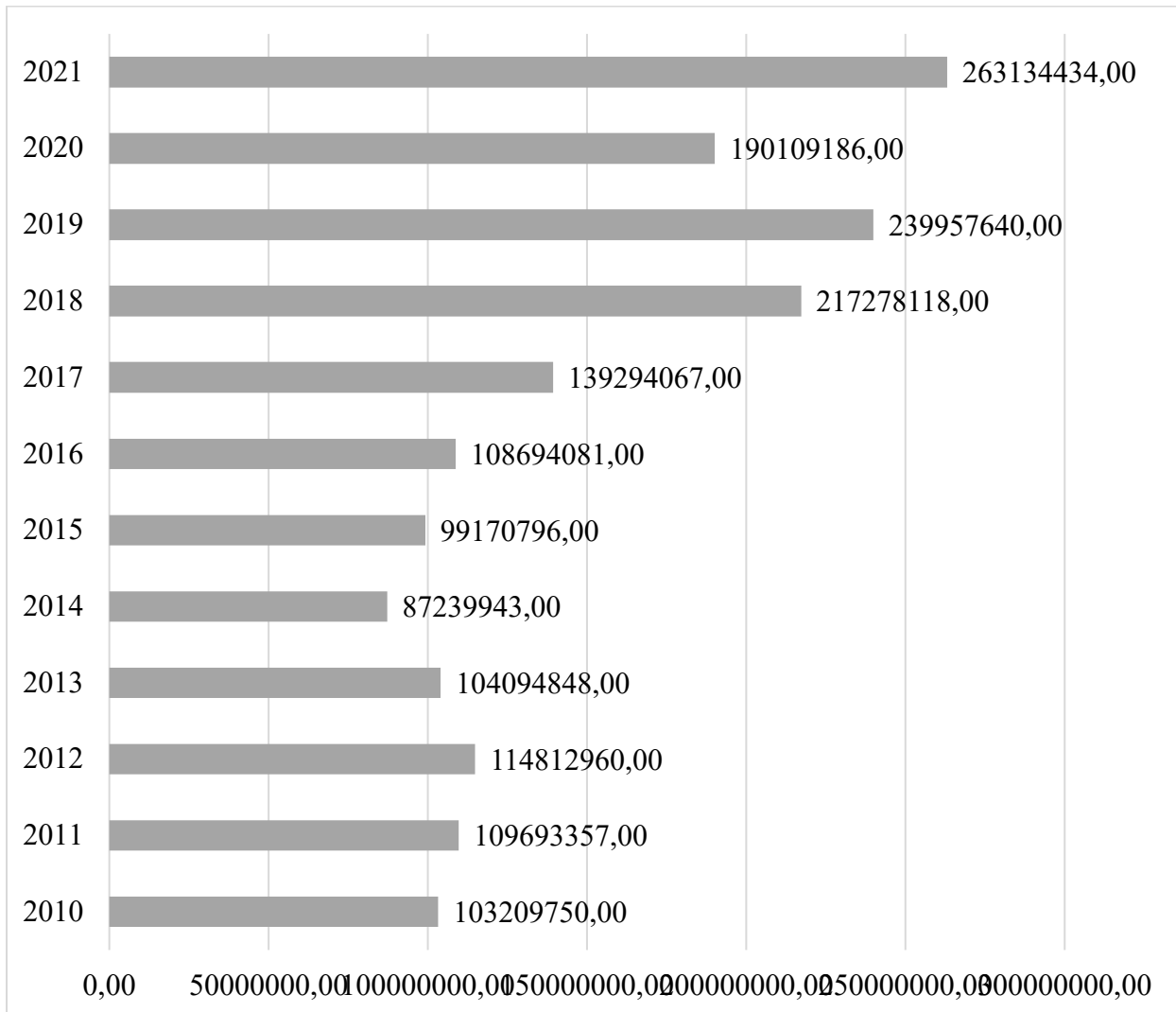

Рис. 3.6 – Інвестиційна діяльність України з 2010 по 2021 роки, млн.грн

**Джерело: сформовано автором на основі [90, 111,161]*

Результати аналізу інвестиційної діяльності, які представлені на рисунку 3.2 наглядно показують падіння обсягів інвестицій після 2013 року. Це пов'язано, перш за все, з вторгненням росії на територію незалежної України, а також подальшою окупацією АР Крим, частково Донецького та Луганського регіонів. Падіння обсягів інвестицій на 49848,45 млн грн в 2020, в порівнянні з 2019 р. пов'язане з періодом пандемії COVID-19 та повним локдауном більшості бізнесу як в Україні так і за кордоном. Лише з 2021 року Україна знову почала нарощувати обсяги інвестицій. Однак, Україна нерідко стикається з періодичними кризами, які, незважаючи на їх негативний вплив, можуть стати каталізаторами розвитку.

Розрахунок прогнозних значень здійснювався шляхом підстановки у

рівняння трендів порядкових номерів прогнозних періодів у якості змінних. Основним критерієм підбору трендів послуговував показник детермінації R^2 , який вказує на ступінь відповідності між трендом і реальними значеннями динаміки. Так, збільшення ступеня рівнянь тренду забезпечує підвищення R^2 , тому вибір рівнянь (3.6 – 3.9) залежав саме від критерію достовірності апроксимації R^2 – коли він показував максимальне значення [161].

Підбір трендів для визначення капітальних інвестицій наведено на рисунках 3.7 – 3.11.

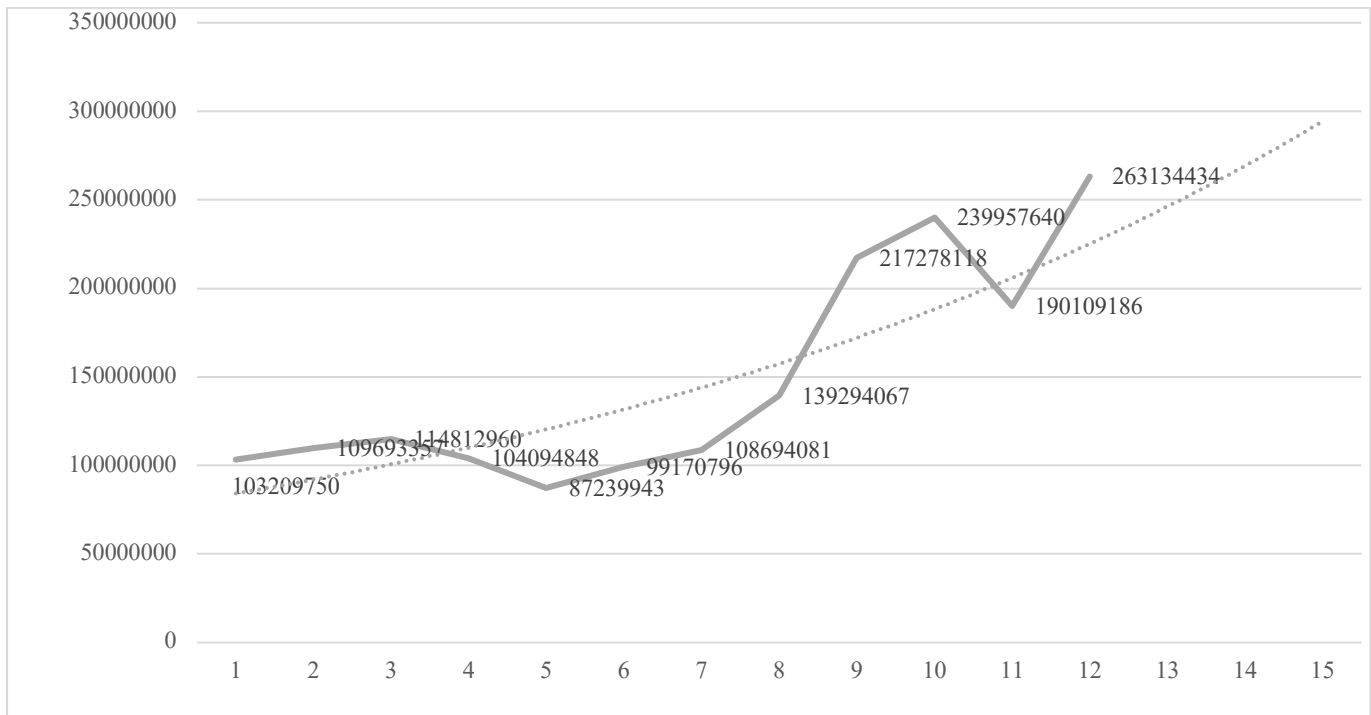

Рис. 3.7 – Експоненціальний тренд для визначення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва

**Джерело: сформовано автором*

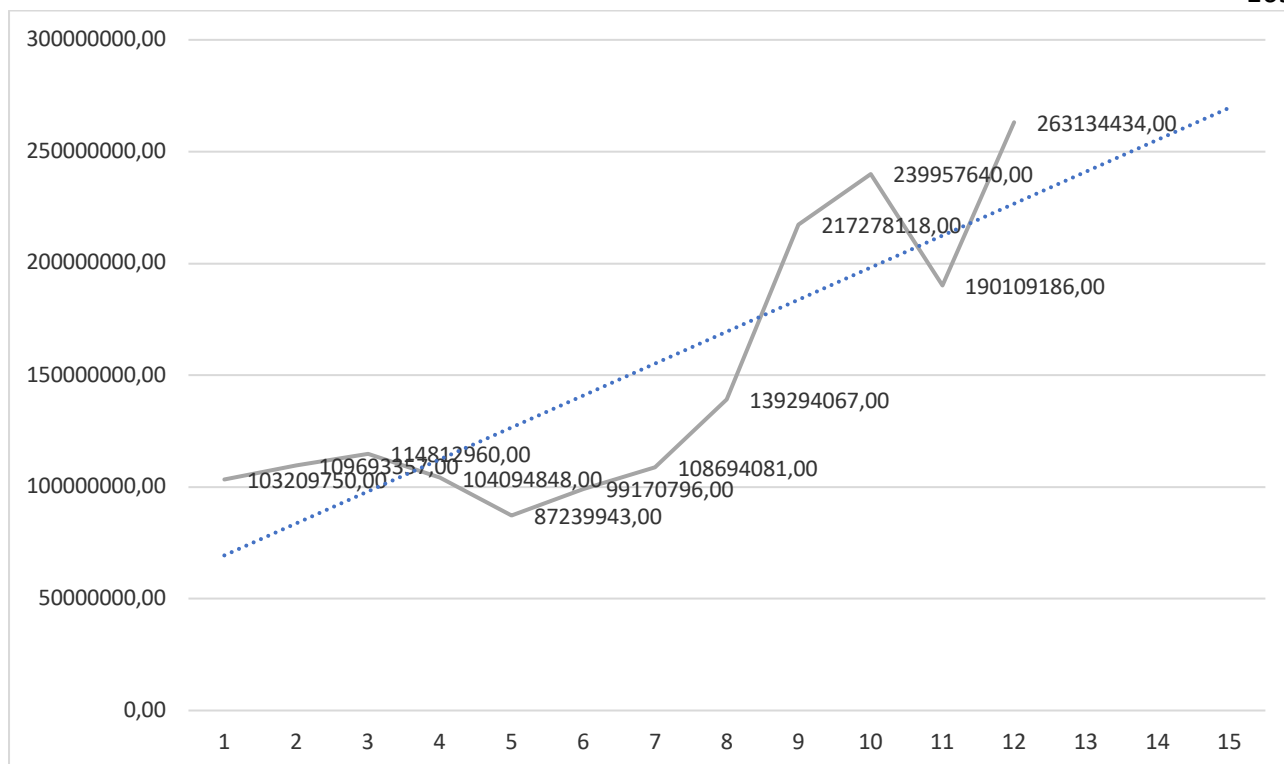

Рис. 3.8 – Лінійний тренд для визначення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва

*Джерело: сформовано автором

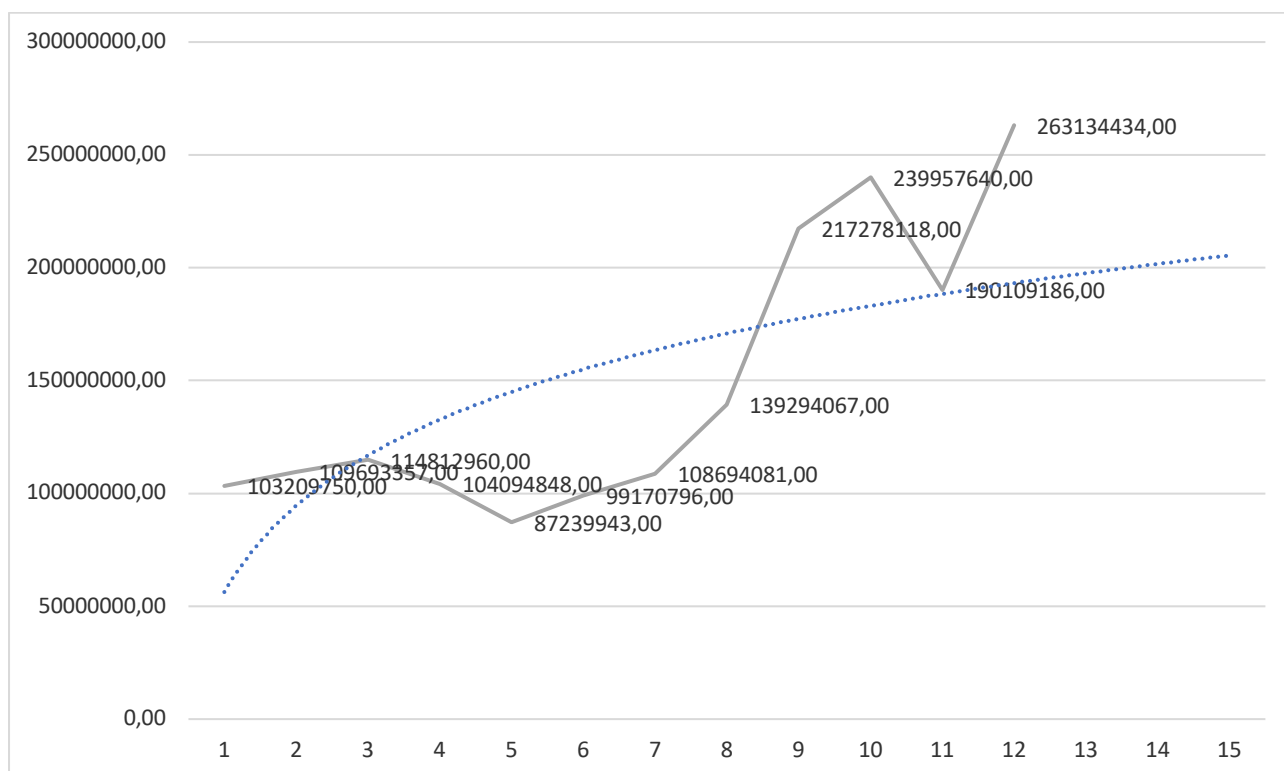

Рис. 3.9 – Логарифмічний тренд для визначення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва

*Джерело: сформовано автором

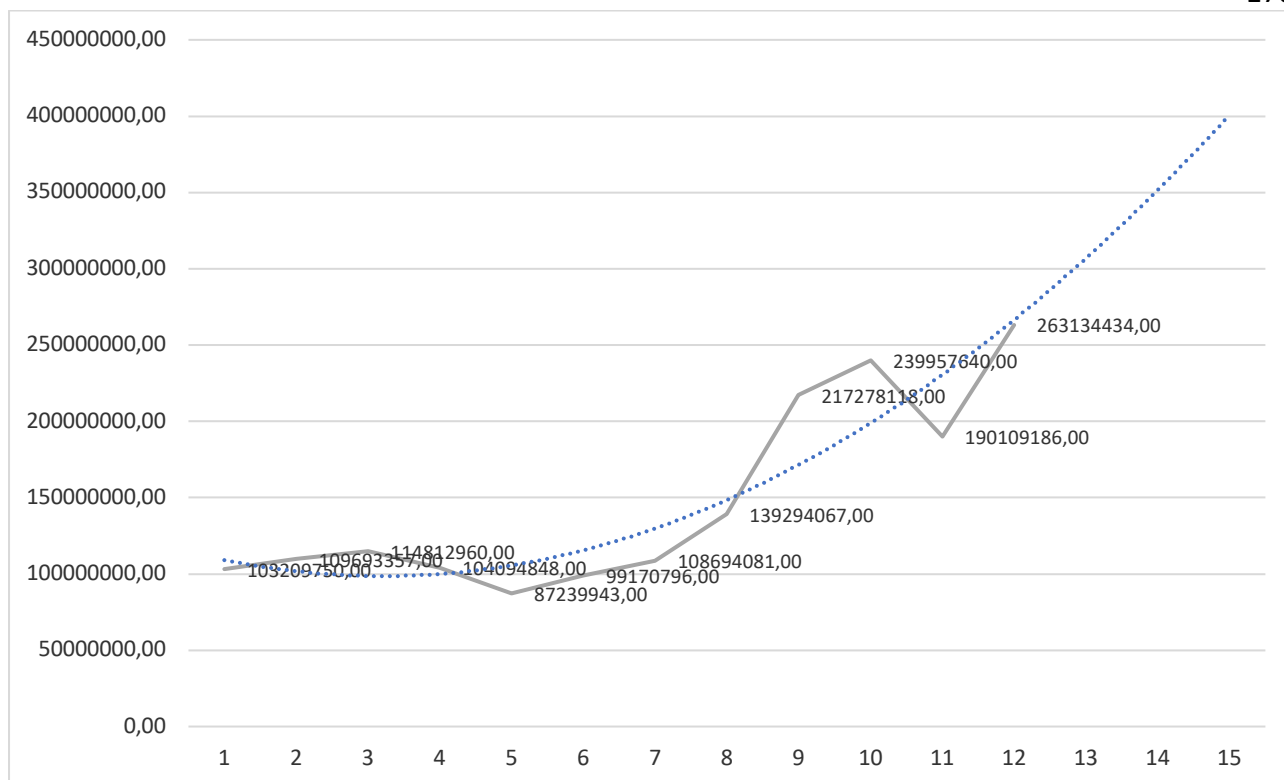

Рис. 3.10 – Поліноміальний тренд для визначення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва

*Джерело: сформовано автором

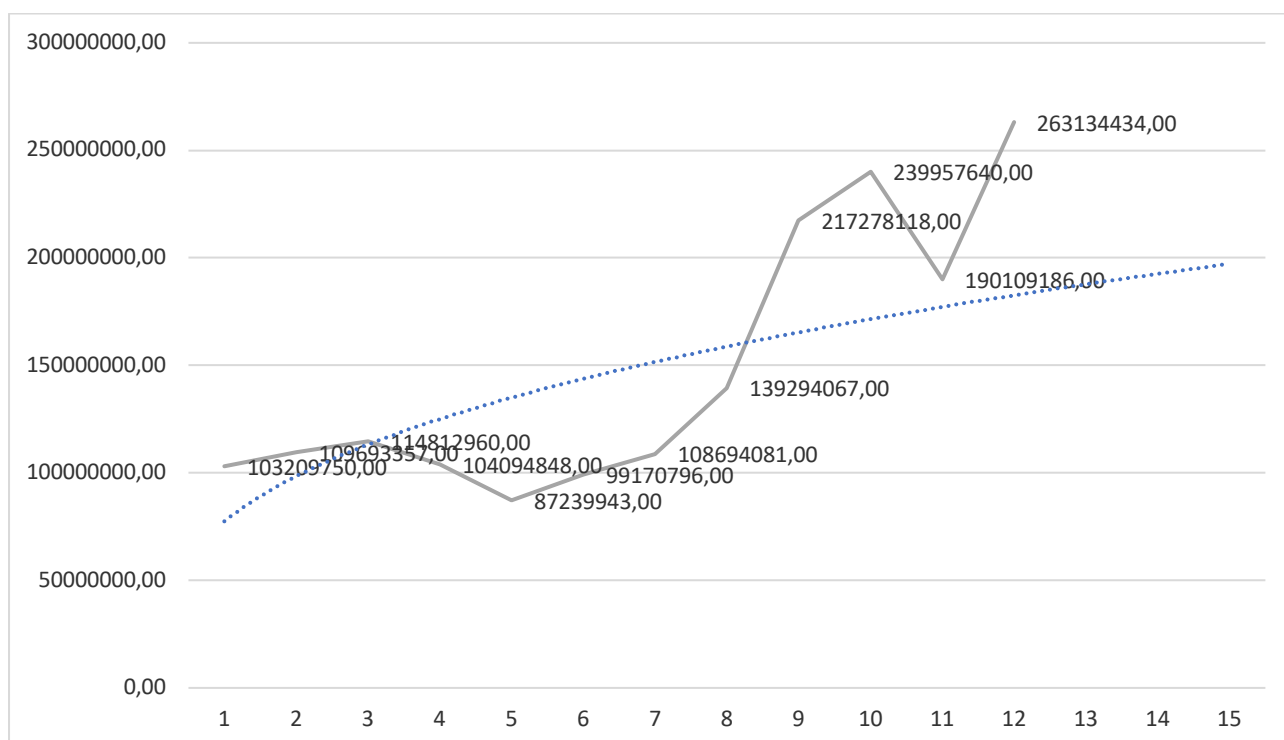

Рис. 3.11 – Степеневий тренд для визначення капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва

*Джерело: сформовано автором

В таблиці 3.2 наведено результати прогнозування, а саме підбору трендів, обсягів інвестиційної діяльності за період з 2010 до 2021 р. (2022 та 2023 роки ретроспективні дані відсутні).

Таблиця 3.2 – Результати визначення прогнозних значень інвестиційної діяльності на кінець 2024 року

Рівняння тренду	R ²
$y = 8E+07e^{0,0894x}$ експоненціальний тренд	0,8914
$y = 1E+07x + 6E+07$ лінійний тренд	0,6886
$y = 6E+07\ln(x) + 6E+07$ логарифмічний тренд	0,4488
$y = 2E+06x^2 - 1E+07x + 1E+08$ поліноміальний тренд	0,8366
$y = 8E+07x^{0,345}$ степеневий тренд	0,5422

**Джерело: сформовано автором*

Отже найкращі результати за критерієм достовірності апроксимації R² продемонстрував саме експоненціальний тренд.

Таким чином, сформовані фактичні та прогнозні значення інвестиційної діяльності України представлені на рисунку 3.12.

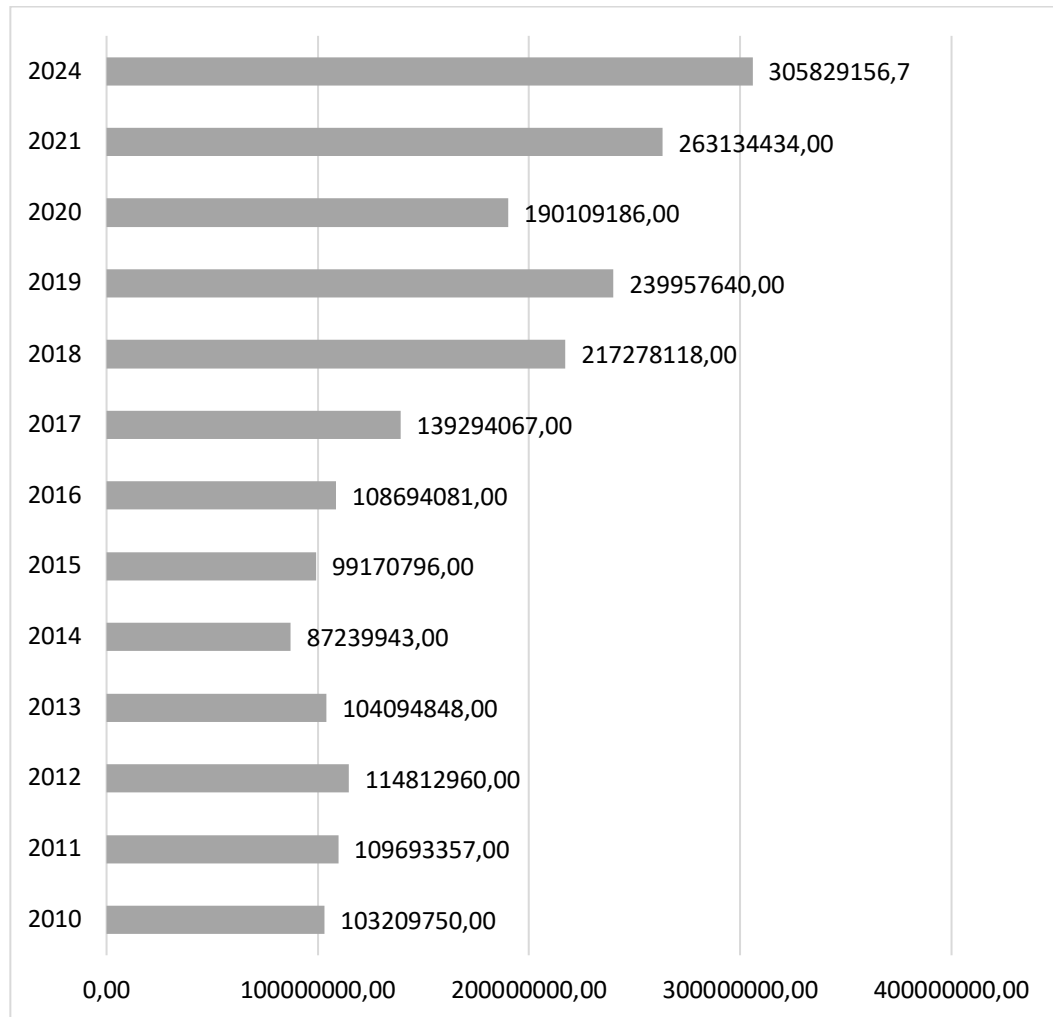

Рис. 3.12 – Прогнозні значення інвестиційної діяльності України

**Джерело: сформовано автором*

Результати прогнозування показали позитивні зміни обсягів капітальних інвестицій в прогнозованому періоді. Однак, все ж таки, повномасштабне вторгнення росії та тінізаційні процеси можуть знову стати каталізаторами стабільної інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні. Тому, для подальшого обґрунтування наукових результатів краще доповнити кількісні методи прогнозування обсягів інвестиційної діяльності іншими методами.

Також враховуючи той факт, що результати прогнозування інвестиційної діяльності показали зростання обсягів інвестування в 2024 році, органам місцевої, регіональної та державної влади необхідно впроваджувати подальші превентивні заходи задля підтримки такої тенденції.

3.3 Розробка дорожньої карти детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні

Результати проведеного дослідження є основою для створення нових та вдосконалення існуючих рекомендацій щодо детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва через різні інституційні, податкові, соціальні та інвестиційні канали тіньової економіки, враховуючи міжнародний досвід. Як було зазначено в попередніх розділах дослідження, процеси тінізації можуть бути присутні в різних сферах [171-172]. Особливої уваги набувають саме тінізаційні процеси в інвестиційній діяльності. Так, результати прогнозування капітальних інвестицій на кінець 2024 року в п.п. 3.2 показали збільшення обсягів інвестицій, однак, пріоритетним для держави залишається забезпечення та підтримка такої тенденції, враховуючи транспарентність цих процесів.

Також, варто зазначити, що прямі іноземні інвестиції інвесторів-резидентів Європейського Союзу на кінець 2022 року в інші країни світу склали 8,990 млрд євро, при цьому частки прямих інвестицій, якими володіють інвестори з інших країн Європейського союзу, становили 7,138 млрд євро. З 2009 року Європейський Союз керує політикою іноземних інвестицій від імені своїх членів у рамках своєї комерційної політики. Згідно даних Європейської комісії інвестиційна політика ЄС направлена на :

- спрямування на відкриття нових зовнішніх ринків;
- гарантування захисту інвестицій своїх громадян та суб'єктів підприємництва за кордоном;
- створення прозорого та передбачуваного бізнес-середовища;
- активне залучення міжнародних інвестицій в економіку Європейського Союзу;
- безапеляційне виконання встановлених правил міжнародного інвестування;
- забезпечення вільного руху платежів.

Також, варто зазначити, що Європейський Союз має свої особливості руху капіталу, до яких відноситься [65,68, 72-73,111]:

- режим найбільшого сприяння (відсутність запроваджень обмежень руху платежів і капіталів серед країн Європейського союзу та іншими країнами);
- рух капіталу повинен регулюватись рівноправно між країнами;
- ведення обмежень виключно одностайним голосуванням радою Європейського Союзу після консультацій з Європейським Парламентом;
- регулювання за наявності обставин (застосовувати окремі положення податкового законодавства за місцем знаходження інвестора та збору адміністративної та статистичної інформації);
- можливість винятків із загального принципу свободи руху капіталу, недискримінаційні заходи до інвесторів, оприлюднені заздалегідь;
- перевірка клієнта при відкритті рахунку в фінансових установах (Legal Due Diligence).

Отже, політика Європейського Союзу в інвестиційному напрямі є поміркованою, збалансованою та послідовною. Разом з тим, ЄС в своїй політиці значної уваги приділяє допомозі іншим країнам світу, в тому числі й Україні. Також, важливим в напрямку політики Європейського Союзу є залучення нових членів, однак, така політика має базуватися на принципах та методах протидії процесам тінізації. Тому, наразі, першочерговим завданням на шляху інтеграції України в Європейський Союз є саме процес детінізації. Таким чином, в дисертаційній роботі пропонується дорожня карта детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні.

Так, термін «дорожня карта» відноситься до планування шляхів або маршрутів, які існують або можуть існувати в певному місці, з метою допомогти мандрівнику спланувати свою подорож та досягти конкретної цілі [173]. Загалом, дорожню карту можна описати як візуалізацію стратегії, яка відображає взаємозв'язок між стратегічними цілями (пріоритетами) та завданнями щодо їх реалізації протягом певного періоду. При цьому, в основі такої карти лежить впровадження сучасних інноваційних інструментів та технологій. Аналізуючи саму інтерпретацію цієї стратегії, можна зробити висновок, що дорожня карта є

алгоритмом з послідовними діями (етапами) [174]. Етапи створення дорожньої карти відповідають заходам та мають тісний взаємозв'язок один з одним, і саме тому їх важливо інтегрувати для уникнення повторення дій. Однією з переваг дорожньої карти є використання структурованої у часі (часто табличної) основи для розробки, візуалізації та передачі стратегічних планів.

Запропонована в дисертації дорожня карта детінізації базується на теоретичних і методичних принципах економічної теорії, заснованої на вивченні об'єктивних економічних норм, потреб, інтересів та цілей різних учасників, в тому числі суб'єктів підприємництва. Основні складові системи протидії тіньовій економіці включають фінансову, кредитну, бюджетну, наукову, технічну та структурну, соціальну, інвестиційну та сільськогосподарську, регіональну та зовнішньоекономічну політику. Впровадження політики протидії тінізації вивчається в контексті відносин між проблемами суб'єктів підприємництва та уряду. Отже, дорожня карта розглядається як процес використання регуляторних механізмів для задоволення національних інтересів. Вона включає в себе два основні аспекти – теоретичний та практичний. Теоретичний аспект включає в себе наукові методи, функції і заходи, спрямовані на забезпечення та підтримку процесів детінізації. Практичний аспект характеризується побудовою стратегічних цілей та заходів, реалізація яких передбачає зменшення відсотка тіньової економіки в Україні.

Також дорожня карта ілюструє послідовність дій для кожного учасника процесу. В ній відображено стратегічні цілі, коротко, середньо та довгострокові заходи, часові рамки якої розділені таким чином:

- короткострокові (реалізація, яких передбачається протягом 1–3 років);
- середньострокові (реалізація, яких передбачається протягом 3–5 років);
- довгострокові (реалізація, яких передбачається протягом 5 років та більше).

Для ефективною реалізації процесів детінізації необхідно чітко визначити стратегічну ціль, на яку треба спиратися для досягнення бажаного рівня. Таким

чином, основною стратегічною ціллю дорожньої карти є виявлення і припинення тіньової діяльності, що зумовлює вирішенню короткострокових, середньострокових та довгострокових заходів.

Реалізації зазначеної стратегічної цілі дозволяє створити умови для стабілізації та розвитку економіки України з урахуванням функціонування комплексного механізму держаного, регіонального та місцевого регулювання та ліквідації тіньових економічних відносин в Україні, загалом, та в інвестиційній діяльності суб'єктів підприємництва.

Стратегічна ціль повною мірою розкривається та деталізується в заходах. Так, до довгострокових заходів віднесено:

- зниження рівня тіньової економіки до «оптимально рівня – 13%», відповідно до «Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки України»;
- боротьба з корупцією;
- боротьба з ухиленням від сплати податків;
- стимулювання до ведення легальної діяльності суб'єктів підприємництва;
- створення належного інвестиційної клімату;
- ефективне використання фінансових ресурсів;
- посилення співпраці України з міжнародними організаціями, що ведуть активну боротьбу процесами тінізації та корупції .

Також при формуванні пріоритетних завдань, варто враховувати міжнародний досвід, який наведений на рисунку 3.13.

Рис. 3.13 – Особливості формування заходів щодо детінізації у найменш корумпованих країнах світу

**Джерело: сформовано автором*

Варто зазначити, що запропонована дорожня карта (табл.3.3) має базуватися на реалізації чотирьох основних етапів:

1. Етап – визначення стратегічної цілі;
2. Етап – формування заходів (довгострокових, середньострокових та короткострокових);
3. Етап – виконання та реалізація;

4. Етап – контроль (управління та оцінка).

Важливо відзначити, що всі етапи дорожньої карти повинні бути раціонально спрямовані так, щоб позитивна дія одного з них направляла дії інших, і навпаки.

До основних учасників забезпечення процесів детінізації відносяться:

1. Уряд (У): органи державної та регіональної влади, профільні галузеві міністерства (Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство цифрової трансформації України та інші);

2. Органи місцевого самоврядування (ОМС);

3. Суб'єкти підприємництва (СП): суб'єкти великого, середнього, малого та мікропідприємництва;

4. Державні інституції (ДІ), які безпосередньо відповідають за організацію, управління та контроль процесів детінізації (Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань, Вищий антикорупційний суд України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Служба безпеки України, Національна рада з питань антикорупційної політики при президентові України та інші податкові та контрольні-ревізійні служби).

5. Вищі навчальні заклади (ВНЗ): Міністерство освіти і науки України, університети, інститути та інші.

Напівжирним кольором виділено учасників забезпечення процесів детінізації.

Стратегічна ціль – виявлення і припинення тіньової діяльності.

Візуалізація дорожньої карти в вигляді дерева цілей представлена на рисунку 3.14.

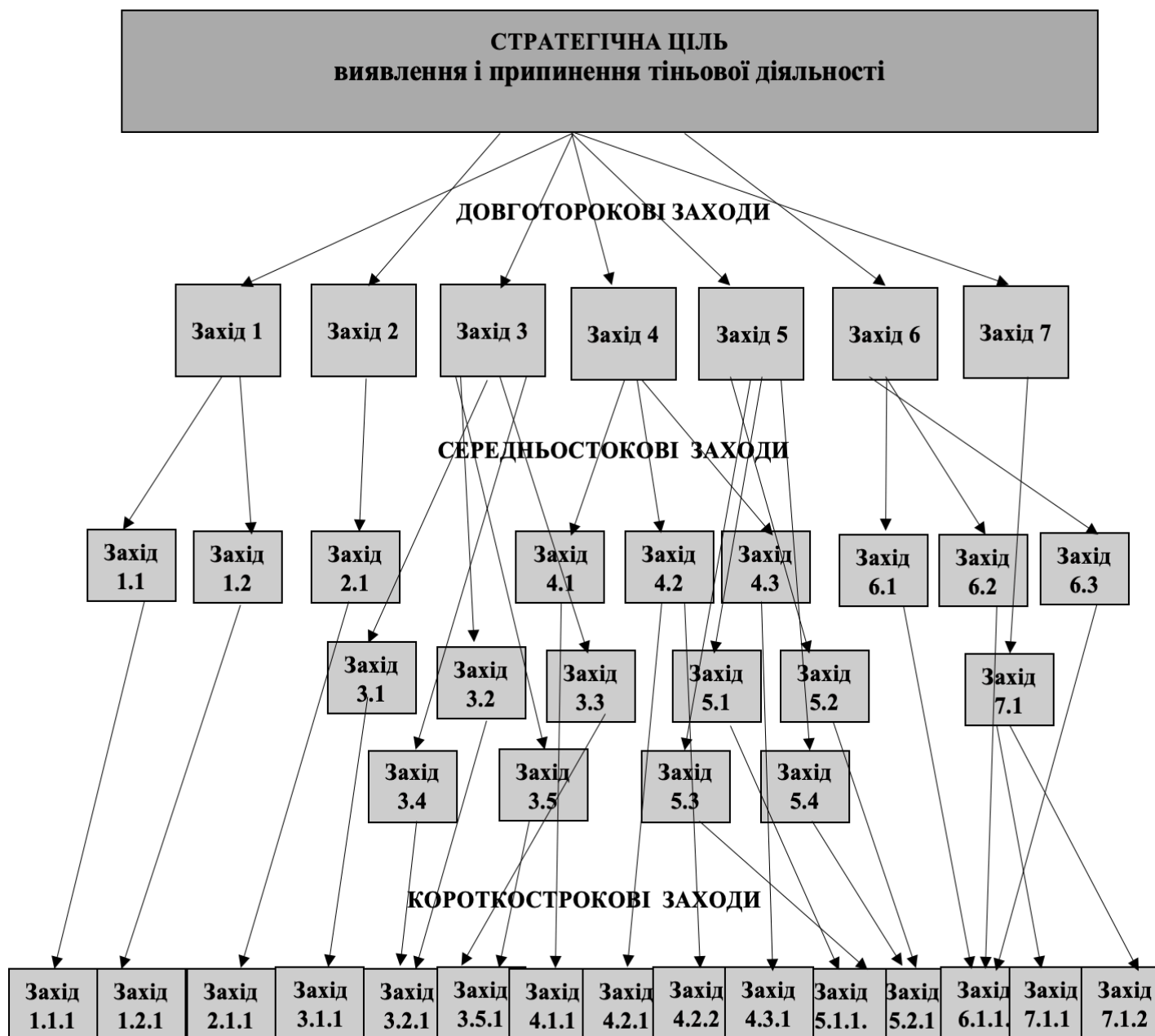

Рис. 3.14 – Візуалізація дорожньої карти детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва

**Джерело: сформовано автором*

Нижче в таблиці 3.3 наведений детальний опис довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів, направлених на реалізацію стратегічної цілі з урахуванням відповідальних за цей процес.

Таблиця 3.3 – Дорожня карта детінізації інвестиційної діяльності

Ціль	Довгострокові заходи	Середньострокові заходи	Короткострокові заходи
Виявлення і припинення тіньової діяльності	1. Зниження рівня тіньової економіки до «оптимального рівня – 13%», відповідно до «Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки України» (усі учасники)	1.1. Знизити рівень тіньової економіки до «задовільного рівня – 18%», відповідно до «Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки України» (У) ; 1.2. Створити комплексний механізм державного регулювання щодо ліквідації тіньових економічних відносин (У)	1.1.1 Знизити рівень тіньової економіки до «незадовільного рівня – 22%», відповідно до «Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки України» (У) ; 1.2.1 Дотримуватися міжнародних зобов'язань щодо запобігання тінізації та криміналізації економічних процесів (У)
	2. Боротьба з корупцією (усі учасники)	2.1 Розробити заходи, направлені на боротьбу з корупцією з урахуванням комплаєнс-методу (У)	2.1.1 Привести нормативно-правову базу України у відповідність зі загальними стандартами (У) ; удосконалити законодавчу та нормативно-правову базу (У) .

<p>3. Боротьба з ухиленням від сплати податків (усі учасники)</p>	<p>3.1. Підготувати оптимальну податкову навантаженість, відповідно до поточної ситуації в країні (У, ОМС, ДІ); 3.2. Спростити систему податкового законодавства (У, ОМС, ДІ); 3.3 Оптимізувати рівень оподаткування відповідно до міжнародного досвіду (У, ОМС, ДІ); 3.4 Удосконалити та максимально збільшити частоту використання електронних систем оподаткування для зменшення контакту податківця з платникам податку (У, ОМС, ДІ); 3.5 Збільшити прозорість оподаткування (У, ОМС, ДІ)</p>	<p>3.1.1 Обрати найбільш оптимальний підхід щодо боротьби з ухиленням від оподаткування (У, ОМС, ДІ); 3.2.1 Усунити протиріччя податкової системи (У, ОМС, ДІ); перевірити обґрунтованість використання податкових пільгових режимів (ДІ); 3.5.1. Збільшити відповідальність за використання різних схем ухилення від сплати податків чи їх мінімізації (У, ДІ)</p>
<p>4. Стимулювання до ведення легальної діяльності суб'єктів підприємництва (усі учасники)</p>	<p>4.1 Впровадити доступні інструменти кредитування для СП (У, ОМС); 4.2 Зменшити відсоток безробіття (СП); 4.3 Підвищити прозорість інформації щодо діяльності СП (У, ОМС, ДІ)</p>	<p>4.1.1. Провести відвертий діалог взаємодії «бізнес-влада» (У, ОМС, СП); 4.2.1 Налагодити взаємозв'язок між ВНЗ та СП (круглі столи, тренінги, семінари, майстер-класи) (ВНЗ, СП); 4.2.2 Розширити підприємницьку діяльності, приділяючи</p>

			<p>особливу увагу створенню СП у перспективних секторах економіки (оборона, енергетика, сільське господарство та ін) (У, ОМС, СП); 4.3.1 Сформувати позитивний імідж СП в громадськості (СП); збільшити пропозиції вітчизняної продукції з легального сектора економіки, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках (У, ОМС, СП)</p>
	<p>5. Створення належного інвестиційної клімату (усі учасники)</p>	<p>5.1. Сформувати сприятливі умови задля залучення вітчизняних інвестицій в діяльність СП (У, ОМС); 5.2 Розробити комплекс заходів, направлених на залучення іноземних інвестицій в Україну (У, ОМС); 5.3 Запровадити сервіси електронного урядування (У, ОМС); 5.4 Знизити рівень бюрократизації у системі державного, регіонального та місцевого управління (У, ОМС)</p>	<p>5.1.1 Впровадити комплекс адміністративних, інформаційних та економічних механізмів, направлених на легалізацію інвестиційної діяльності (У, ОМС); 5.2.1 Враховувати модель Legal Due Diligence (У, ОМС, СП)</p>

	<p>6. Ефективне використання фінансових ресурсів (усі учасники)</p>	<p>6.1 Посилити контроль за фінансовими потоками як в межах держави, так і поза нею (ДІ); 6.2 Удосконалити процедуру фінансового моніторингу та контролю за рухом грошових коштів (ДІ); 6.3 Підвищити рівень фінансової грамотності населення (ВНЗ, У, ОМС)</p>	<p>6.1.1 Забезпечити транспарентність фінансових ресурсів, в тому числі й СП (У, ОМС)</p>
	<p>7. Посилення співпраці України з міжнародними організаціями, що ведуть активну боротьбу з процесами тінізації та корупції (усі учасники)</p>	<p>7.1 Посилити відповідність міжнародним стандартам, які ґрунтуються на рекомендаціях Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі для країн Східної Європи та Центральної Азії (АКС) та організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (У, ДІ)</p>	<p>7.1.1. Суворо дотримуватися міжнародних зобов'язань щодо запобігання тіншовим процесам та криміналізації (усі учасники); 7.1.2 Забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей за стандартами Групи з фінансових заходів (FATF), відповідно до вимог, які ставляться перед кандидатами на членство в ЄС (У, ДІ)</p>

Таким чином, впровадження цих заходів дозволить підвищити рівень прозорості та публічності в роботі державних, регіональних і місцевих органів

влади та суб'єктів підприємництва, зменшити бюрократію, тінізацію та корупцію в країні, спростити процедуру фінансового контролю та оподаткування, а також підвищити розвиток та стабільність національної економіки шляхом залучення додаткових інвестицій.

Висновки до розділу 3

Отже, на основі проведених у розділі 3 досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Доведено, що детінізація підприємницької діяльності представляє собою складний та багатоаспектний процес, який вимагає використання системного підходу для його дослідження. Ця складність обумовлена наявністю та постійною взаємодією різних суб'єктів підприємницької діяльності, представників державних інституцій, організацій, які належать до ринкової інфраструктури. На основі врахування положень системного підходу розроблено організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), метою застосування якого є зменшення тіньового сектору економіки. Такий механізм включає економічну та організаційну складову.

2. Доведено, що інвестиційна діяльність, в том числі капітальні інвестиції, є важливою основою для забезпечення соціально-економічного розвитку країни на різних рівнях управління. В цілому, інвестиції є ключовим фактором успіху діяльності суб'єктів підприємництва, допомагаючи їм зростати, розвиватися, залишатися конкурентоспроможними та досягати стабільного прибутку.

3. Сформовано концептуальну схему прогнозування інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка включає в себе 7 основних етапів. Результати прогнозування показали зростання обсягів інвестицій в майбутньому 2024 році, що є позитивним та вказує на подальшу необхідність впровадження та розробки заходів щодо підвищення інвестиційної діяльності.

4. Розроблена дорожня карта детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, в графічному вигляді дерева цілей та табличному, яка включає в себе покроковий план досягнення стратегічної цілі шляхом реалізації

довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів. Реалізація цих заходів дає можливість виявити і припинити тіньову діяльність в Україні. Запропонована карта враховує міжнародний досвід боротьби з процесами тінізації та корупції.

Висновки, які представлені в третьому розділі, представлені в публікаціях дисертації [157-158, 161, 171-172], згідно з переліком використаних літературних джерел.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження вирішено актуальне науково завдання, що полягає у розробці теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо управління процесами детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яке дозволило отримати наступні висновки та пропозиції:

1. Досліджено сутність та виявлено особливості формування процесів тінізації в економіці, а саме: виникнення, функціонування і поширення в просторі та часі. Також доведено, що детінізація є протилежністю за своєю сутністю процесам тінізації, що підтверджується наявністю у науковій літературі різних позицій щодо трактування цих понять. Так, тінізація є первинною і являє собою процес поступового збільшення тіньового сектору економіки за рахунок збільшення кількості суб'єктів підприємництва, що частково або повністю приховують доходи від держави. В кінцевому підсумку, тінізація приводить до зниження розміру податкових надходжень і до одночасного зростання фактичних доходів її суб'єктів. Детінізація включає в себе комплекс заходів за допомогою яких виявляють і припиняють процес тіньової діяльності. Обґрунтовано, що сектор тіньової економіки в Україні знаходиться в межах критичних значень (Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні – 31%, 2021 р.). Аналогічні процеси тінізації відбуваються й в інших країнах світу, що підтверджується міжнародними рейтингами та статистичними даними. Враховуючи міжнародний досвід, наведено інструменти детінізації суб'єктів підприємництва.

2. Встановлено фактори впливу та передумови виникнення тінізації в економічних відносинах. До яких відносяться: несприятливі умови ведення підприємницької діяльності; низька ефективність інституційної підтримки розвитку економіки; високий рівень монополізації внутрішнього ринку; низька ефективність судової та правоохоронної системи; високий рівень корупції; високий рівень порушень прав інтелектуальної власності. Також варто зазначити, що виявлені фактори відносяться до різних сфер впливу. Сукупність

перелічених факторів сприяє появі та поширенню тіньової економіки, що негативно впливає на сталий соціально-економічний розвиток країни, загалом.

3. Розроблено методичний підхід до дослідження проблем і аналізу процесів детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, який на основі методів економіко-математичного моделювання дав можливість сформувати цілісне бачення причин появи тіньової економіки та корупції як взаємопов'язаних явищ, а також розробити превентивні управлінські заходи, направлені їх на протидію.

4. Проаналізовано діяльність суб'єктів підприємництва та змодельовано їх вплив на показники ефективності країни. Визначено, що найважливішим показником діяльності суб'єктів підприємництва, який впливає на ефективність країни, є їх загальна кількість, в тому числі великих. При цьому, доведено, що одними із рушійних стимулів розвитку суб'єктів підприємництва є прямі інвестиції. Очевидними перевагами таких інвестицій для суб'єктів підприємництва є доступ до капіталу, інноваційних технологій, ліцензій, патентів та ноу-хау, що забезпечує розвиток їх підприємницької діяльності та підвищують прибутковість. В свою чергу, перевагою для держави є збільшення обсягів фінансових ресурсів до бюджету, створення нових робочих місць, покращення інфраструктури та розвитку різних галузей, таких як діджитал-технології, енергетика, агропромисловість. Обґрунтовано, що в період воєнних дій на території України, внаслідок вторгнення росії Україна потребує значної фінансової підтримки від міжнародних партнерів, в вигляді залучення іноземних інвестицій.

5. На основі врахування положень системного підходу у дослідженні розроблено організаційно-економічний механізм детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (ОЕМДДСП), метою застосування якого є зменшення тіньового сектору економіки. Цей механізм включає економічну та організаційну складову. Застосування економічної складової передбачає поетапний аналіз ринкового середовища з визначенням таких показників як: а) середній рівень податкового навантаження (методика визначення якого уточнена за рахунок врахування показників фонду оплати праці та ставки відрахувань на соціальні

заходи); б) показник еластичності податкових надходжень (методика розрахунку якого аналогічна до показника еластичності попиту за ціною); в) показник економічної ефективності заходів з детінізації. Організаційну складову організаційно-економічного механізму у дисертації запропоновано реалізовувати через створення координаційного аналітичного центру з детінізації діяльності суб'єктів підприємництва (КАЦДДСП), на який покладено і функцію застосування економічної складової означеного механізму (в чому і проявляється зв'язок між його компонентами).

6. Сформовано концептуальну схему побудови прогнозних значень інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка включає в себе сім основних етапів, що дало можливість визначити прогнозні значення обсягів інвестиційної діяльності. Результати прогнозування показали позитивні зміни обсягів інвестицій, в тому числі капітальних, в прогнозованому 2024 році. Однак, все ж таки, повномасштабне вторгнення росії та тінізаційні процеси можуть стати каталізаторами стабільної інвестиційної діяльності СП в Україні, що викликало необхідність подальшого обґрунтування наукових результатів іншими методами.

7. Розроблено дорожню карту детінізації інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, яка виступає як основа для створення нових та удосконалення існуючих рекомендацій щодо виявлення і припинення тіньової діяльності в Україні. Реалізація довгострокових, середньострокових та короткострокових заходів дає можливість досягнути стратегічної цілі. Так, до основних довгострокових заходів дорожньої карти віднесено: зниження рівня тіньової економіки до «оптимального рівня – 13%», відповідно до «Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки України»; боротьба з корупцією; боротьба з ухиленням від сплати податків; стимулювання до ведення легальної діяльності суб'єктів підприємництва; створення належного інвестиційного клімату; ефективне використання фінансових ресурсів; посилення співпраці України з міжнародними організаціями, що ведуть активну боротьбу з процесами тінізації та корупції. Запропонована дорожня карта враховує міжнародний досвід, в тому в тому числі комаленс-метод, який здебільшого

використовується прийнятим Міжнародним Інститутом Внутрішніх Аудиторів (Institute of Internal Auditors). Також варто зазначити, що зниження відсотку тіньових операцій можливе завдяки посиленим заходам контролю над суб'єктами підприємництва, їх інвестиційною діяльністю, а також через підвищення довіри до державних, регіональних та місцевих органів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach / Journal of Political Economy. 1968. Vol. 76. № 2. P. 169–217.
2. Rose Ackerman S. The Economics of Corruption / Journal of Public Economics. Vol. 4. № 2. P. 187—203.
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy / Financial Analysts Journal. – 1977. – № 33.
4. Feige Edgard L. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach, World Development. 18. 1990. No 7. P. 990.
5. Tanzi V. Second (and More Skeptical) Look at the Underground Economy in the United States / The Underground Economy in the United States and Abroad. Lexington, Massachusetts: Lexington Books, 1982.
6. Coase, Ronald H. The Nature of the Firm. *Economica* 4 (16). 1937. P. 386–405.
7. Schneider F. The Shadow Economy in Europe. 2013. p. 89–167.
8. Schneider F. Shadow Economics: Sizes, Causes and Consequences. 2000. no. 38. P. 77–114.
9. Dallago B. The dimensions of the Irregular Economy: Methods of the East and West – Vienna, 1993. 39 p.
10. Vito Tanzi. The Underground Economy in the United States Abroad. Lexington, Mass: Lexington Books. 1982. P. 70.
11. Dell’Anno, R., Gómez-Antonio, M., Pardo, A. The Shadow Economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach. *Empirical Economics*. 1977/ № 33, P. 51-84.
12. Hart K. Bureaucratic form and the informal economy / Linking the formal and informal economy: concepts and policies. Oxford: 2006. Oxford University Press, P. 27

13. Medina L., Schneider F., Shadow G. Economies around the World: New Results for 158 Countries Over 1991-2015 (April 10, 2017). CESifo Working Paper Series No. 6430.

14. Тютюник І. В., Романенко М. Р., Русакова Ю. І. Механізм запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції імені проф. О. Балацького (Суми, 23–27 квітня 2018 р.). Суми: СумДУ. 2018. С. 114–115.

15. Тютюник І. В. Управління податковими розривами як основа детінізації економіки: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2019. – 370 с

16. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ: «АртЕК», 1995.–300 с

17. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. Київ: Видавництво НІСД, 2006. –576 с.

18. Мушинська Н. Ю. Деякі теоретичні аспекти проблеми тінізації економіки: Научно-технічний збірник.2004. №61. С.258-262.

19. Попович В. М. Теорія детінізації економіки. Ірпінь, 2001. –175 с.

20. Фрадинський О. А. Тіньова економіка : сутність, складові елементи, причини та закономірності розвитку. Наук. Вісник ВДУ ім. Л. Українки. Серія: економічні науки. 2002. № 2. С.62 -66.

21. Ванькович Ю. М. Визначення сутності тіньової економіки. «Львівська політехніка» нац. ун-т Вісник. 2009. № 657. С. 450 -456.

22. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 239 с.

23. П'ясецька-Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 10. 2016. С. 34-39

24. Ярмоленко О. Тіньова економіка. Політика і час. 1996. № 5. С. 51-54

25. Носова О.В. Національна економіка: навчальний посібник. 2013. URL: http://pidruchniki.ws/1319042053126/ekonomika/natsionalna_ekonomika_-_nosova_ov (дата звернення: 05.09.2022).
26. Шматковська Т. О., Тверда І. В. Тіньова економіка: дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. С. 177 –185.
27. Пискун Л.М. Теоретико-методологічні основи дослідження тіньової економіки та корупції. Науково-практичний журнал. Економіка та держава, 2021. № 4. 175 С. 143-149
28. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навч. посіб. 2005. Київ. Центр навчальної літератури. 442 с.
29. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави. 2001. Харків, 2001. 194 с.
30. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.12.2020 р. № 2552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
31. Цвігун Т.В, Нечипорук О.І. Тінізація економіки: причини та особливості впливу на економічний розвиток. Економіка і Суспільство. 2018. № 19 . С. 251-254.
32. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
33. Баліцька В.В., Пискун Л. Вплив тіньової економіки на створення робочих місць та зайнятість населення в Україні// Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації: збірн. матер. доповідей та тез III-ої Всеукраїнської інтернет-конференції, Київ, 15 квітня 2020 року / за заг. наук. ред. Р.В. Войтович, П.В. Ворони. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2020. С. 107-110

34. П'ясецька-Устич С.В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища в сучасній українській економіці. Причорноморські економічні студії. 2018. № 28-1. С. 19-26.
35. Буров В.Ю. Теоретичні основи дослідження тіньової економіки: ретроспективний аналіз. Тіньова економіка. 2017. Том 1. № 2. С. 57-72.
36. Джаман М.О.. Пискун Л.М. Стан розвитку суб'єктів підприємництва України в умовах коронавірусної пандемії // Науково-практична інтернет-конференція «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації», 20 квітня 2021 року. с. 30-36.
37. Ернандо де Сото. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше. пер. з англ. Микола Климчук.. Київ: Наш формат. 2017.
38. Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. Poverty Reduction and Economic Management. The World Bank. September, 1997. P. 8
39. Бекряшев А.К. Тіньова економіка та економічна злочинність. Newasp. URL: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash> (дата звернення: 10.11.2022).
40. Клітхард Р. Приборкання корупції. пер. В. Горбатко. Харків. 2006. Тарбут Лаам, 244 с.
41. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд. Упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. Справ. 2017. 152 с.
42. Сучасні теорії корупції. URL: <http://Google Scholar> (дата звернення: 03.09.2022).
43. Eggertsson T. Economic Behavior and Institutions. New York: Cambridge University Press, 1990. 156 p.
44. Gary S. Becker. The Economic Approach to Human Behavior. University of Chicago Press. 1978. 675 p.
45. Пискун Л.М. Економіка України в умовах пандемії COVID-19 // Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 17-18 серпня 2020 р. Дніпро, 2020. С. 365-367.

46. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 № 1277 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

47. Міністерство економіки України URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 01.10.2023)

48. Самаєва Ю. Як працює тил. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-pratsjuje-til.html> (дата звернення: 10.06.2023)

49. Через бойові дії неможливо провести посівну на 3,5 млн гектарів сільгоспземель. Agravery. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/cerez-bojovi-dii-nemozливо-provesti-posivnu-na-35-mln-gektariv-silgospzemel> (дата звернення: 11.07.2023)

50. Максимов В. Стало відомо, скільки українців втратили роботу через війну. Today. Ua. URL: <https://ukraine.today.ua/ru/stalo-uzvestno-skolko-ukraintsev-poteryaly-rabotu-uz-za-voynu> (дата звернення: 10.06.2023) 46. Даценко В. Транспортна блокада Росії. Light. Дзеркало тижня: веб-сайт.: URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/transportna-blokada-rosiji-light.html> (дата звернення: 10.06.2023)

51. Пискун Л.М. Неформальна зайнятість населення в Україні // Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.- практ. конф. ; 11-12 лист. 2020 р. К. : КНЕУ, 2020. С. 143-146

52. Борщевський В., Куропась І., Микита О. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. Громадський простір. веб-сайт. URL: https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennuj-ekonomichnuj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya#_ftn2 (дата звернення: 10.06.2023)

53. Відмова від відповідальності: звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією. Серпень 2022, Світовий Банк, Уряд

України, Європейська Комісія. веб-сайт. Режим доступу :
<https://documents1.worldbank.org>.

54. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. Міністерство економіки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2023)

55. Інтерв'ю НВ. Шмигаль розповів, скільки день війни коштує українському бюджету. Аналітичний портал Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua>. (дата звернення: 04.04.2023)

56. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення: Наказ Державної служби статистики України від 23.01.2013 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0016832-13#Text> (дата звернення: 10.06.2023)

57. Я. М. Кашуба. доктор економічних наук. Тенденції зайнятості в неформальному секторі Економіки України//Електронний журнал «Ефективна економіка». 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4233> (дата звернення: 17.06.2023)

58. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghanaю J. of modern African studies. L. 1973. Vol.11. № 1. P. 61–90.

59. Головченко О.М., Ніценко В.С. Еволюція парадигми тіньової економіки в економічних дослідженнях. Часопис економічних реформ. 2015. № 2 (18). С. 6–13.

60. Плисенко Г. П. Тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України. Журнал Ринок праці та зайнятість населення. 2018. №1. С. 49–52.

61. Ванькович Ю. М. Фактори виникнення тіньової діяльності підприємств. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2019. № 6 (46). С. 47-52.

62. Програма КМУ стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19: «Економічне відновлення». Додаток до Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) на 2020-2022 рік. URL:

<https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2023).

63. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році – розрахунки в Інтернеті та безконтактні платежі Національний Банк України. 3 листопада 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2023)

64. Інституту економічних досліджень Лейбніца при Мюнхенському університеті URL: <https://www.lmu.de/de/index.html>(дата звернення: 17.06.2023)

65. Світовий банк URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення 17.06.2023)

66. Transparency International Ukraine URL: <https://cpi.ti-ukraine.org> (дата звернення 20.10.2023).

67. WJP Rule of Law Index URL: <https://worldjusticeproject.org> (дата звернення 20.10.2023).

68. Світовий рейтинг конкуреспроможності економік URL: <https://www.imd.org/> (дата звернення 20.10.2023) (дата звернення 20.10.2023).

69. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення 21.10.2023)

70. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання, аналітична доповідь. Київ. НІСД. 2011. 31 с.

71. Кулаковська Т.А., Петков А.І. Рівень тіньової економіки в Україні та шляхи боротьби з нею. Економіка харчової промисловості. 2015. № 2(26) С. 66—71.

72. Журнал «Forbes» URL: <https://subscribe.forbes.ua> (дата звернення 21.10.2023).

73. The official site of European Commission. Investment URL: https://commission.europa.eu/index_en (дата звернення 22.10.2023).

74. Створення основи для перевірки прямих іноземних інвестицій в Союз: Регламент (ЄС) 2019/452 Європейського парламенту та ради від 19.03.2019 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj> (дата звернення 22.10.2023).

75. Про залучення позики від Європейського інвестиційного банку для реалізації інвестиційного проекту Основний кредит для малих та

середніх підприємств та компаній з середнім рівнем капіталізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2014 р. № 1239-р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2023).

76. Prozorro URL: <https://zakupivli.pro> (дата звернення 20.10.2023).

77. Prozorro Продажі URL: <https://e-tender.ua> (дата звернення 20.10.2023).

78. Ehealth (Електронна система охорони здоров'я в Україні) URL: <https://ehealth.gov.ua> (дата звернення 20.10.2023).

79. Spending URL: <https://spending.gov.ua> (дата звернення 20.10.2023).

80. Національне агентство з питань запобігання корупції URL: <https://nazk.gov.ua> (дата звернення 20.10.2023).

81. Openbudget: державний веб-портал бюджету для громадян URL: <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення 20.10.2023).

82. Ethicontrol URL: <https://ethicontrol.com/en/main> (дата звернення 20.10.2023).

83. Домінік Р., Даніель С. Управління. пер. з фр. Київ: Основи, 1995. 442 с.

84. Шатун В.Т. Основи менеджменту: навч. посіб. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 376 с.

85. Михайлов С.І. Менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 536 с.

86. Кравченко В.О. Основи менеджменту: навч. посіб. Одеса: Атлант, 2012. 211 с.

87. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. за заг. ред. Г.С. Одинцової. Х.: ХарPI УАДУ, 2012. 492 с

88. Менеджмент: навч. посіб. / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. Х.: Право, 2013. 216 с.

89. Михайлов С.І. Менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 536 с

90. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 30.09.2023).
91. Кравченко В.О. Основи менеджменту: навч. посіб. Одеса: Атлант. 2012. 211 с
92. Гурбик Ю.Ю., Біляєв С.С., Багунц О.С. Сутність та зміст поняття «управління персоналом» у системі менеджменту організації. Економіка і Суспільство. Мукачівський Державний Університет. 2018. № 17. С. 216-224.
93. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. К. : АртЕк, 1995. 300 с.
94. Предборський В.А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. В.А. Предборський. Київ: Кондор. 2005. 614 с.
95. Дяченко О.П. Теоретико-методологічні засади державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні. Монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 295 с.
96. Бондаренко О.Г., Яровой Т.С. Особливості функціонування державної політики детінізації національної економіки. Актуальні питання у сфері державного управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 93-99.
97. Національне антикорупційне бюро України URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення 17.09.2023)
98. Національне агентство з питань запобігання корупції URL: <https://nazk.gov.ua> (дата звернення 17.09.2023)
99. Спеціалізована антикорупційна прокуратура URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/specializovana-antikorupcijna-prokuratura> (дата звернення 17.09.2023)
100. Агентство з розшуку та менеджменту активів URL: <https://arma.gov.ua> (дата звернення 17.09.2023)
101. Вищий антикорупційний суд URL: <https://hcac.court.gov.ua> (дата звернення 17.09.2023)

102. Оуен, Роберт. Філософський енциклопедичний словник . В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України С. 350

103. Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx, John Maynard Keynes, Alfred Marshall Economics. Premium Collection. The Wealth of Nations, Capital, The General Theory of Employment, Interest, and Money and others. Illustrated. Strelbysky Multimedia Publishing House. 2021. P. 350

104. А. А. Жигірєв Економічна наука // Інвестиції: практика та досвід № 20/2015. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/7.pdf (дата звернення: 30.09.2022).

105. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

106. Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

107. Інформаційне повідомлення Мінфіну «Визначення категорії підприємства відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 12.11.2018 р. веб-сайт. URL: <https://zakon.help/article/viznachennya-kategorii-pidpriemstva-vidpovidno-do/> (дата звернення: 17.12.2022).

108. О. В. Красота, І. С. Кір'єв Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності //Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» www.economy.nayka.com.ua № 2. 2021/25.02.2021 веб-сайт. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf (дата звернення: 20.02.2022).

109. Баліцька В.В., Пискун Л.М. Діагностика капіталізації економічних агентів України на базі активів і власного капіталу. Науково-практичний журнал. Інвестиції: практика та досвід, № 24. 2020. С. 26-33.

110. Pyskun L. The process of capital formation of business entities // II International Scientific and Practical Conference «World science priorities», February 02 – 03, 2023, Vienna. Austria P.26-27

111. Програма розвитку ООН URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine> (дата звернення 17.09.2023)

112. Іващенко О. Вплив інвестиційних процесів на економічний розвиток регіону. *Zeszyty Naukowe WSEI seria: EKONOMIA*, 8(1/2014), s. 241-259.

113. Пискун Л.М. Тіньові ризики формування статутного капіталу суб'єктів господарювання в Україні // Наукові розробки, передові технології, інновації [матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції]. Nemoross.r.o., Prague, 2020. С.172-174

114. Токарь В.В. Вплив показників пандемії на показники ввп та рівня безробіття. *Наукові записки молодих вчених*. 2021. №7. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1799/pdf> (дата звернення: 16.09.2023).

115. Каца М.О. та Ревенко А.В. Моделювання впливу тіньової економіки на макроекономічні показники України. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2022. №2 С. 98-105.

116. Статистична інформація про операції, залишки та доходи від інструментів прямого інвестування за регіонами, країнами світу та видами економічної діяльності починаючи з даних станом на 31 березня 2022 року буде оприлюднена після закінчення терміну подання статистичних та фінансових звітів, встановлених Законом України від 03 березня 2022 року № 2115-IX Про захист інтересів суб'єктів, які подають звіти та інші документи під час воєнного або воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2023).

117. Інформаційне повідомлення Мінфіну «Визначення категорії підприємства відповідно до Закону України Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні від 12.11.2018 р. веб-сайт. URL: <https://zakon.help/article/viznachennya-kategorii-pidприємstva-vidpovidno-do/> (дата звернення: 20.09.2022).

118. Про залучення позики від Європейського інвестиційного банку для реалізації інвестиційного проекту Основний кредит для малих та середніх підприємств та компаній з середнім рівнем капіталізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2014 р. № 1239-р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2023).

119. Пискун Л.М. Посилення відповідальності засновників (учасників) товариств за невиконання своїх зобов'язань перед державою та споживачами // Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (29 жовтня 2020 р., м. Київ) / упоряд. : Л.Г. Новаш, М.В. Пахомова. К. : ІПК ДСЗУ, 2020. С. 111-144 .

120. М. С. Пучок, А. В. Василенко Інвестування в Україну під час війни: тенденції та перспективи. 2023: IV Міжнародна науково-практична конференція "БІЗНЕС, ІННОВАЦІЇ, МЕНЕДЖМЕНТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ" /Секція 3. Інновації та підприємництво як основа економічного зростання країни веб-сайт. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279892> Н. Толуб Від ІТ до приватних кладовищ. Які макроінвестиції вигідні в Україні. Бізнес-кейси. URL: <https://thepage.ua/ua/business/mikroinvesticiyi-v-ukrayini-kudi-vkladati-groshti> (дата звернення: 29.09.2023)

121. Джаман М.О., Пискун Л.М. Трансформація ринку праці України в умовах глобалізації// Науково-практичної конференції «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» м. Київ 24.06.2021 р. С.27-39

122. Rudachenko O., Konenko V., Pyskun L. Application of the innovative technologies in the activities of entrepreneurship entities in a transparent economy // International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". 2023. №9.

123. Мороз С.В. Рівень ВВП як критерій оцінки національної безпеки України. Проблеми системного підходу в економіці. 2017. № 6 (62), 2017. С. 90 - 97

124. Кармелюк Г. І., Пласконь С. А., Сенів Г. В. ВВП як чинник впливу на соціальні показники життя населення України: моделювання. Економічний аналіз. 2018. № 28. № 2. С. 36-41.

125. Ghysels E., Miller J.I. Testing for cointegration with temporally aggregated and mixed frequency time series. *Journal of Time Series Analysis*. 2015. № 36(6). P. 797–816.

126. Claudio J.C., Heinisch K., Holtemöller O. Nowcasting East German GDP growth: a MIDAS approach. *Empirical Economics*. 2020 26 p.

127. Цілі Сталого розвитку в Україні. Офіційний сайт ООН в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-stalohorozvytku/> (дата звернення: 16.09.2023).

128. Семененко Т.О., Домрачев В.М. Прогнозування динаміки макроекономічних показників. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 3. С. 110-116.

129. Сімків, Л., Андрусів, У., Купалова, Г., Гончаренко, Н., Дзьоба, О., & Юшкевич, О. Концентрація підприємницької діяльності в регіонах України в контексті сталого розвитку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. 3(44), P. 347–356.

130. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. LB.ua. 2023. URL: <https://lb.ua> (дата звернення: 16.09.2023).

131. Комендо І. Допомога бізнесу: де шукати гранти від міжнародних організацій і як оформити запит на таке фінансування. mind (22.12.2022). URL: <https://mind.ua/openmind/20250990-dopomoga-biznesu-de-shukati-granti-vid-mizhnarodnih-organizacij> (<https://bilux.ua>; <http://izolenta.com.ua>; <https://ecosoft.ua>) та ін. (дата звернення: 16.09.2023).

132. Токарь В.В. Вплив показників пандемії на показники ввп та рівня безробіття. *Наукові записки молодих вчених*. 2021. №7. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1799/pdf> (дата звернення: 16.09.2023).

133. Каца М.О. та Ревенко А.В. Моделювання впливу тіньової економіки на макроекономічні показники України. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2022. №2 С. 98-105.
134. Тищенко Ю. Визначення статусу суб'єктів інвестиційної діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 3, с. 16-23.
135. Іващенко О. Вплив інвестиційних процесів на економічний розвиток регіону. *Zeszyty Naukowe WSEI seria: EKONOMIA*, 8(1/2014), s. 241-259.
136. Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2023).
137. Семенов Г., Семенов А, Панкова М. Економіка підприємства/ Вид. 2-ге перероб. та доп. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
138. О. В. Красота, І. С. Кір'єв Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності . Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» www.economy.nayka.com.ua № 2. 2021/25.02.2021 веб-сайт. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf (дата звернення: 20.02.2021).
139. Білюкс URL: <https://bilux.ua> (дата звернення: 16.09.2023).
140. Кайман Плюс URL: <http://izolenta.com.ua> (дата звернення: 16.09.2023).
141. Екософт URL: <https://ecosoft.ua> (дата звернення: 16.09.2023).
142. USAID «Економічна допомога Україні» URL: <https://era-ukraine.org.ua> (дата звернення: 16.09.2023).
143. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 № 1560-XII веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
144. Про інноваційну діяльність: від 04 липня 2002 № 40-IV. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

145. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 березня 1996 № 93/96-ВР. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 16.09.2023).

146. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 10.09.1991 № 1540а-ХІІ. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

147. Конституція України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

148. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.1965. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_060 (дата звернення: 16.09.2023).

149. Сеульська конвенція про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій від 11.10.1985. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_268 (дата звернення: 16.09.2023).

150. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій від 05.02.2015. Офіц. вісн. України. 2016. № 3. Ст. 224.

151. Про внесення змін до Закону України Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель: Закон України від 20.10.2019 № 114-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20> (дата звернення: 16.09.2023).

152. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні щодо удосконалення деяких положень: Закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (дата звернення: 16.09.2023).

153. Joseph E. Stiglitz The Contribution of the Economics of Information to Twentieth Century Economics. The Quarterly Journal of Economics. 2000. Volume 115, Issue 4, pp. 1441–1478.

154. Халіна, В. Ю., & Сироватський, О. А. Транспарентність діяльності будівельного підприємства як детермінант довіри стейкхолдерів. *Економічний простір*. 2020. № 156, 166-170.

155. Створення основи для перевірки прямих іноземних інвестицій в Союз: Регламент (ЄС) 2019/452 Європейського парламенту та ради від 19.03.2019 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj> (дата звернення 22.10.2023).

156. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями: Закон України від 9.08.2023 року № 3311-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3311-20#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

157. Pyskun L. Tinization in entrepreneurship and ways to overcome them // II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research», January 26 – 27, 2023, Toronto. Canada. P.30-31

158. Рудаченко О. О., Пискун Л. М. Дослідження впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2023. - №7.

159. Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006-2007 рр. Постанова КМУ від 23 серпня 2005 р. № 367-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/20377562>

160. Laffer A. B. The Laffer Curve: Past, Present, and Future // Heritage Foundation Backgrounder, No. 1765, June 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.heritage.org/research2004./taxes/upload/64214_1.pdf](http://www.heritage.org/research2004./taxes/upload/64214_1.pdf).

161. Rudachenko O., Svitlychna V., Perminova S., Krasnokutskyi Ye., Pyskun L. Theoretical and analytical substantiation of the factors affecting the level of service quality management of railway transport enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3(50). P. 202–212.

162. Чернишов В.В. (2021). Напрями розвитку інвестування діяльності підприємств. *Modern Economics*. №26. 2021. с .167-173. [https://doi.org/10.31521/modecon.V26\(2021\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-25)

163. Мишко О.В., Камінська А.М. Особливості управління інвестиційною діяльністю виробничих підприємств в умовах економічної глобалізації. *Економічний форум*, 1(1), 2021., С. 142-147. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-1-17>

164. Kosova T.D., Arseniuk N.M. Vui P.S. Адаптивний фінансовий механізм управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2(88). 2022. С. 103-108. DOI: 10.32782/2520-2200/2022-2-15

165. Овчиннікова В.О., Дудін Д.Д., Дьякова Н.М. (2020). Систематизація факторів впливу на інвестиційну діяльність підприємств залізничного транспорту. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. №58-2. С. 39-44.

166. Кривицька О. Р. Аналіз діяльності суб'єктів ринку страхування життя : монографія / Острог, 2019. 360 с

167. Бізнес Дія (2023). Електронний ресурс: <https://business.diiia.gov.ua/en/cases/sistematizacia-biznes-procesiv/investicii-prosto-pro-vazlive-abo-ci-vse-mi-znaemo-pro-kapitalovkladenna>.

168. Клебанова Т.С. Оцінка, аналіз і попередження кризового стану підприємств житлово-комунального господарства : монографія / Т.С. Клебанова, О. В. Димченко, О. О. Рудаченко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 213 с.

169. Theil H. Wage S. (1964). Some observations on adaptive forecasting. *Management Science*. Vol. 10. Mb 2.

170. Winters P. R. (1960). Forecasting sales by exponentially weighted moving averages. *Management Science*. Vol. 6. № 3. 153 p.

171. Пискун Л.М. Детенізація діяльності суб'єктів підприємництва України в умовах війни. Підприємництво та бізнес-адміністрування в умовах діджиталізації: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 01 – 28 лютого 2023 р. / [редкол. : П. Т. Бубенко, О. Ю. Палант, С. Ю. Юр'єва] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова [та ін.]. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С.315.

172. Пискун Л. Дослідження суб'єктів підприємництва, як передумова їх детінізації. *Комунальне господарство міст*, 2 (176), 2023. С.59–66. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-2-176-59-66>

173. Хаустова В. Є. Теоретико-методичні засади побудови дорожніх карт як сучасного інструменту стратегічного планування соціально-економічних процесів. *Бізнес Інформ*. 2016. № 8. С. 140–153.

174. Рудаченко О. О., Єсіна В. О., Тараруєв Ю. О. Пропозиції щодо розробки дорожньої мапи інноваційного розвитку галузей національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. №2. С. 16–25.

ДОДАТКИ
Додаток А
Акти впровадження

ДОВІДКА

складена «11» грудня 2022 року
про впровадження результатів
дисертаційної роботи

Пискун Лесі Миколаївни

на тему: ***«Детінізація інвестиційної діяльності
суб'єктів підприємництва України»***

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Громадська організація «НаДихай» цією довідкою підтверджує, впровадження результатів дослідження дисертаційної роботи на тему: «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» Пискун Лесі поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля знаходить впровадження у практичну діяльність організації. В роботі ГО було апробовано сучасні підходи до управління процесами детінізації, враховуючи особливості діяльності ГО.

ГО «НаДихай»

Олена УГОДНІКОВА

Довідка
про впровадження
результатів дисертаційної роботи
Пискун Лесі Миколаївни
на тему: «*Детінізація інвестиційної діяльності
суб'єктів підприємництва України*»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля
складено «29» грудня 2022 р.

Наукові результати дисертаційної роботи здобувачки Пискун Лесі Миколаївни, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля за темою: «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» впроваджені в діяльність підприємства ТОВ «ЛОКО-ПЛЮС», а саме моделі регресійно-кореляційного аналізу, які дають можливість виявити вплив показників діяльності підприємства ТОВ «ЛОКО-ПЛЮС» на його ефективність.

Директор

Коваленко
О.В.

ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР

вул. Багалия, 8, м. Харків, 61002; код ЄДРПОУ 19467806

Тел. (057)- 7063042; 7063049; 7063052

Fax: (057)-7063042; 7063044

E-Mail: office.nesc@nas.gov.ua

№ 1/8

від 20. 03.2023р.

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційної роботи
Пискун Лесі Миколаївни
«Детінізація інвестиційної діяльності
суб'єктів підприємництва України»
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля*

Результати дисертаційного дослідження Пискун Л.М. на тему: «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» використані Північно-Східним науковим Центром НАН і МОН України при розробці наукової теми: «Теоретичні та методичні основи просторово-кластерної організації інноваційного розвитку» № держреєстрації 0121U114310, в рамках якої проаналізовано передумови виникнення тінізації економічних відносин, що негативно відображається на соціально-економічному розвитку країни та кардинально впливає на обсяги та структуру валового внутрішнього продукту.

Північно-східний науковий центр
НАН і МОН України,
завідувач відділом
проблем науково-технічного
та економічного прогресу регіону,
доктор економічних наук, професор

П. Т. Бубенко

Без №18/2 від 20.04.2023

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Пискун Лесі Миколаївни
за темою: «*Детінізація інвестиційної діяльності
суб'єктів підприємництва України*»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля

Дирекція КП «Харківводоканал» цією довідкою підтверджує, що результати дисертаційної роботи Пискун Л.М. поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля на тему: «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» знаходить впровадження у практичну діяльність підприємства і дозволяє створити підґрунтя до формування заходів, направлених на боротьбу з детінізаційними процесами в інвестиційній діяльності, що дасть можливість керівництву КП «Харківводоканал» заздалегідь розробити превентивні заходи, направлені на підвищення ефективності діяльності підприємства.

Заступник генерального директора
Фінансово-економічного департаменту
КП «Харківводоканал»

Я.М. Хайло

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
складено «17» травня 2023 р.
Пискун Лесі Миколаївни
«ДЕТІНІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
076 – Підприємництво та торгівля

Наукові результати та рекомендації, що викладені в дисертаційній роботі здобувачки Пискун Лесі Миколаївни на тему «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля були впроваджені в діяльність Товариство з обмеженою відповідальністю «Будівельна компанія» "Вертикаль-Плюс" під час формування стратегії розвитку підприємства.

Директор

Д. О. Дудар

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Харківського національного університету
 економічного господарства
 імені О.М. Бекетова
 Г.В. Стадник
 2023 р.

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Пискун Лесі Миколаївни
за темою: «Детінізація інвестиційної діяльності
суб'єктів підприємництва України»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 076 – Підприємництво та торгівля

Результати дисертаційної роботи Пискун Лесі Миколаївни на тему: «Детінізація інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва України» були використані при розробці державної бюджетної тематики: «Підприємництво та бізнес: організаційні, управлінські та економічні складові» (2022 р., етап 3. «Діджиталізація системи управління бізнес-процесами як фактор економічного зростання», номер державної реєстрації №0116U005497), де автором визначені фактори тінізації суб'єктів підприємництва та обґрунтовані перешкоди для ведення підприємницької діяльності.

Завідувачка кафедри
 Підприємництва та
 бізнес-адміністрування, д.е.н., проф.

О. В. Димченко

«Видавничий дім «Інтернаука»
(Ідентифікаційний код: 42148997)
Телефон: +38 (044) 222-5889
Телефон: +38 (067)333-4556

Вих. № 140823-01
«14» серпня 2023 р.

ДОВІДКА

Видана Рудаченко Ользі Олександрівні та Пискун Лесі Миколаївні про те, що вони дійсно подали для державної реєстрації авторських прав Літературний письмовий твір наукового характеру, а саме:

1. Стаття «Стаття «Дослідження впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни»». (Матеріал зареєстровано в Національному органі інтелектуальної власності - державній організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» за № с202305658 від «02» серпня 2023 року).

Свідоцтво про реєстрацію авторських прав будуть надіслані автору до 30 листопада 2023 року. Можливі затримки у реєстрації та відправки друкованих Свідоцтв про реєстрацію авторських прав на твір через дію в Україні воєнного стану.

*Керівник патентного відділу
д.е.н., проф.*

Андрій ЗОЛКОВЕР

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ / КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Co-funded by
the European Union

СЕРТИФІКАТ

№EU-AC-2023-SC-24

засвідчує те, що

Леся ПИСКУН

успішно завершив(ла) Літню школу

«EU AntiCor»: Антикорупційна політика ЄС, уроки для України»

(12 – 16 червня 2023 року)

Літню школу обсягом 20 год проведено в рамках проєкту за напрямом Жан Моне програми ЄС Єразмус + 101047968 — EU AntiCor (ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH)

Дата видачі: 16.06.2023

Координатор проведення заходів EU AntiCor,
доктор економічних наук, професор

Тетяна МЕЛЬНИК

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ / КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Co-funded by
the European Union

СЕРТИФІКАТ

№EU-AC-2023-W2-6

засвідчує те, що

Леся ПИСКУН

взяв(ла) участь у вебінарі на тему:

**«Уроки антикорупційної політики ЄС для сталого розвитку
громадянського суспільства України»**

(25 серпня 2023 року)

Вебінар проведено в рамках проєкту за напрямом Жан Моне програми ЄС
Єразмус + 101047968 — EU AntiCor (ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH)

Дата видачі: 25 серпня 2023 року

Лектор, координатор проєкту EU AntiCor,
доктор економічних наук, професор

Тетяна МЕЛЬНИК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях іноземних держав або виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Rudachenko O., Svitlychna V., Perminova S., Krasnokutskyi Ye., Pyskun L. Forecasting investment activities of rail transport enterprises using trend models. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 3(50), 2023. 202–212. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4064> (база Scopus).

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Пискун Л.М. Теоретико-методологічні основи дослідження тіньової економіки та корупції. Науково-практичний журнал. Економіка та держава, № 4. 2021. С. 143-149. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.143

3. Баліцька В.В., Пискун Л.М. Діагностика капіталізації економічних агентів України на базі активів і власного капіталу. Науково-практичний журнал. Інвестиції: практика та досвід, № 24. 2020. С. 26-33. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.24.26

4. Пискун Л. Дослідження суб'єктів підприємництва, як передумова їх детінізації. Комунальне господарство міст, 2 (176), 2023. С.59–66. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-2-176-59-66>

5. Рудаченко О. О., Пискун Л.М. Дослідження впливу діяльності суб'єктів підприємництва на показники ефективності країни // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2023. - №7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-7-9061>

6. Rudachenko O., Konenko V., Pyskun L. Application of the innovative technologies in the activities of entrepreneurship entities in a transparent economy // International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". - 2023. - №9. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-9-9149>

Праці апробаційного характеру

7. Пискун Л.М. Тіньові ризики формування статутного капіталу суб'єктів господарювання в Україні // Наукові розробки, передові технології, інновації [матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції]. Nemoross.r.o., Prague, 2020. 414 с. С.172-174.

8. Баліцька В.В., Пискун Л. Вплив тіньової економіки на створення робочих місць та зайнятість населення в Україні// Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації: збірн. матер. доповідей та тез III-ої Всеукраїнської інтернет-конференції, Київ, 15 квітня 2020 року / за заг. наук. ред. Р.В. Войтович, П.В. Ворони. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2020. 464 с. С. 107-110.

9. Пискун Л.М. Економіка України в умовах пандемії COVID-19 // Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 17-18 серпня 2020 р. Дніпро, 2020. 562 с. С. 365-367.

10. Пискун Л.М. Неформальна зайнятість населення в Україні // Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.- практ. конф.; 11-12 лист. 2020 р. К. : КНЕУ, 2020. 344 с. С. 143-146.

11. Пискун Л.М. Посилення відповідальності засновників (учасників) товариств за невиконання своїх зобов'язань перед державою та споживачами // Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (29 жовтня 2020 р., м. Київ) / упоряд. : Л.Г. Новаш, М.В. Пахомова. К. : ІПК ДСЗУ, 2020. 393 с. С. 111-144.

12. Джаман М.О., Пискун Л.М. Стан розвитку суб'єктів підприємництва України в умовах коронавірусної пандемії // Науково-практична інтернет-конференція «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації», 20 квітня 2021 року. 236 с. 30-36.

13. Джаман М.О., Пискун Л.М. Трансформація ринку праці України в умовах глобалізації// Науково-практичної конференції «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (24 червня 2021 р., м. Київ) 110 с. С.27-39.

14. Pyskun L. The process of capital formation of business entities // II International Scientific and Practical Conference « World science priorities», February 02 – 03, 2023, Vienna. Austria Pp.26-27, URL: <https://conference-w.com/wp-content/uploads/2023/02/AUS.V-0203022023.pdf>

15. Pyskun L. Tinization in entrepreneurship and ways to overcome them // II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research», January 26 – 27, 2023, Toronto. Canada. Pp.30-31 URL: <https://conference-w.com/wp-content/uploads/2023/01/Can.T-2627012023.pdf>

16. Пискун Л.М. Детенізація діяльності суб'єктів підприємництва України в умовах війни. Підприємництво та бізнес-адміністрування в умовах діджиталізації: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 01 – 28 лютого 2023 р. / [редкол. : П. Т. Бубенко, О. Ю. Палант, С. Ю. Юр'єва] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова [та ін.]. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С.315.

Апробація результатів дисертації

1. VI Міжнародна науково-практична конференція «Наукові розробки, передові технології, інновації» (Прага, 2020), (дистанційна участь);

2. III Всеукраїнська інтернет-конференція «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю» (Київ, 2020), (заочна участь);

3. II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути» (Дніпро, 2020), (дистанційна участь);

4. Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку» (Київ, 2020), (заочна участь);

5. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю» (Київ, 2020), (заочна участь);
6. Науково-практична інтернет-конференція «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (Київ, 2021), (заочна участь);
7. Науково-практична конференція «Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації» (Київ, 2021), (заочна участь);
8. II International Scientific and Practical Conference « World science priorities» (Vienna, 2023), (дистанційна участь);
9. II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research» (Toronto, 2023), (дистанційна участь);
10. Міжнародна науково-практична конференція «Підприємництво та бізнес-адміністрування в умовах діджиталізації» (Харків, 2023), (заочна участь).